Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Reis door Frankrijk, 29 junij - 5 sept. 1833

https://hdl.handle.net/1874/389513

Hs.
0 C 9

O.C.9.

Hss. Ackersdijck.
11

T.1316

Mss Ackersd. 11.

n 1833, des morgens om
den postwagen op Ny.
Het was zeer vol, een
gingen met de Vacan.
k reden de wagens naa
ter tegelyk af. De hoo.
den Haag en Nymegen t
ze naar deze laatste
ik op de plysterplaat.
my dat ik niet meer
konde. By my voor
zeer jeugdig paar op weg
getrokken huwelyk te
t gezelschap is met zeer

d ik door een schoon
s kleine land, my en
r. De kerkergen onder.
slecht, en op den dyk
ard nog al te voren,
tuygen het goed voor
akt. Terwyl nu de
en op den regter oever
l, naeren wy diezover,
uchtbare Betuwe,
s het kasteel van
olgens meestal over
aal. Deze rivier
kwamen om 5 uur

I

Carton 122 (portef. a.)

Mss Ackersd. 11.

Zaturdag 29 Junij 1833, des morgens om half 12 ben ik met den postwagen op Nijmegen vertrokken. Het was zeer vol, een aantal studenten gingen met de vacantie naar huis; ook reden de wagens naar Arnhem en Deventer tegelijk af. De heeren De Jong uit den Haag en Nijhoff uit Arnhem, die beide naar deze laatste stad gingen zag ik op de pleisterplaatsen en het speet mij dat ik niet meer met hen spreken konde. Bij mij voor in den wagen zat een jeugdig paar op wier gelaat het pas voltrokken huwelijk te lezen stond; zulk gezelschap is niet zeer onderhoudend.

Het gewoegen reed ik door een schoon gedeelte van ons kleine land, mij en reeds wel bekend. De herbergen onderweg vond ik nog slecht, en op den dijk bij Wageningen werd nog al te vaken op eene ongeschikte wijze het goed voor Nijmegen overgepakt. Terwijl nu de Arnhemsche wagen op den regter oever van den Rijn bleef, voeren wij dien over, kwamen in de vruchtbare Betuwe, reden daar langs het kasteel van Hemmen, en vervolgens meestal over de dijken aan de Waal. Deze rivier voeren wij over en kwamen om 5 ure te Nijmegen.

Tegen 7 uur reed ik met den postwagen naar Kleef, langs den my bekenden weg, door Ubbergen, Beek, Cranendonk, en kwam om 10 uur aan. De Pruissische tolbeambten waren zeer bescheiden en hielden ons geheel niet op. Naast my in den wagen zat de luitenant der Lanciers de Salvas, met wien ik wat gepraat heb.

Na in Kleef gesoupeerd te hebben, vervolgde ik dadelyk mynen weg naar Keulen, werwaards de wagen om half 12 afreed.

Zondag 30 Juni. De nacht was zeer schoon; ik zat weder voorin en sliep nu en dan vry goed. Om 6 uur ontbeet ik te Hochstrass, en vervolgens nog eens te Crefeld. Wy zagen hier de welgekleede bevolking die ter kerke ging. De weg leverde my niet nieuws of merkwaardigs op. Ik sprak nog al met een Fransch koopman uit Gascogne, die zich beklaagde, dat men hem in ons land niet had willen toelaten; te Nymegen was hy teruggezonden.

Om half 11 kwamen wy te Neus, en hielden daar middag.

Weinig verder dan deze plaats zag ik

een gedeelte van het Noorder kanaal, dat men onder de Fransche regering begonnen is te graven, om den Ryn met de Maas en deze met de Schelde te vereenigen. Zoo ik vernam zyn reeds vele gedeelten daarvan byna afgewerkt, zoo dat het, by veranderde omstandigheden, zeer wel zoude kunnen voleindigd worden. Hier waren reeds boomen langs het uitgegravene geplant.

De weg was meestal zeer slecht en verwaarloosd; op eenige plaatsen was men bezig dien te verbeteren, en zelfs eene andere rigting te geven. Dit was byzonder naby Grimmelinkhausen, dat laag aan de rivier ligt. Men maakte er een hoogen regten weg, waardoor men dit dorp zal vermyden. Op andere plaatsen legt men ook den weg hooger aan. De Conducteur zeide my, dat dit geschiedde, omdat men er verleden jaar met de artillerie byna niet door had kunnen komen. „Anders, voegde hy er by, zoude de regering zulke verbeteringen voor de Stiefkinderen op den linker Rynoever niet daarstellen; want aan die herinnert zy zich slechts als er te betalen valt."

De warmte was nu somtyds zeer hinderlyk.

Om 4 ure kwamen wij te Keulen.

Ik deed met een reisgenoot uit Frank=fort eene wandeling op de brug, en ging vervolgens alleen thee drinken op het eiland, dat sedert kort tot wandeling aangelegd is en waar men eene mooije zaal gebouwd heeft. Er waren veel menschen en alles had een vrolijk voor=komen; overigens heeft men hier niets anders dan dat men in de vrije lucht zit, want men heeft bijna geen uit=zigt.

Om 8 ure ben ik met den wagen ver=trokken naar Koblents. De heldere maneschijn en de koelte van den nacht maakten het reizen zeer aan=genaam; zoo kwam ik niet zeer vermoeid

Maandag 1 Julij des morgens om 6 ure in Koblents aan, en daar ik nu twee nachten in den postwagen doorge=bragt had, legde ik mij nog voor eeni=ge uren ter rust. Ik had mijn intrek genomen in de Drei Schweitzer.

Ik heb veel gewandeld in en om Ko=blents, waarvan ik steeds de ligging be=wonder. Ik ging eten te Hinterlahn=stein, dat zeer lief gelegen is aan den mond der Lahn, met de ruines Lahneck

en Stolzenburg in het gezigt. Deze plaats wordt op feestdagen veel bezocht; nu was er niemand. Men komt om derwaards te gaan door de dorpen Pfaffendorf en Horchheim. Zelfs naby de steden hebben de dorpen aan den Ryn een armelyk voorkomen, dit valt vooral in het oog als men uit Holland komt.

Dingsdag 2 Juli. Met de Stoomboot naar Meints gevaren. Ik behoef van deze my nu niet meer nieuwe vaart geene byzonderheden op te teekenen, hoewel ik ze steeds met nieuw genoegen maak. Het gezelschap was weinig belangryk, met uitzondering van enkelde personen: de Generaal Borstel, een bejaard, styf, eenvoudig man; - verder een Hofrath Täuber uit Berlyn, die hoewel 78 jaren oud, voor het eerst met zyne vrouw eene reis op den Ryn maakte. De opgetogenheid van dezen ouden man, die nog zoo vol levenslust was wekte zeer myne belangstelling; ik heb veel met hem gepraat.

Onder het eten voeren wy het kasteel voorby, dat Prins Friedrich, neef des konings van Pruissen, heeft doen herstellen. Het heeft vroeger Falkenburg geheten en wordt nu Reinfels genaamd;

Ik vond dezen avond aan tafel niet dan kooplieden, doch hoorde met belangstelling hunne gesprekken aan: zy spraken van wegen, wol en graan; elk verhaalde van zyne ondernemingen, van de wolmarkt te Breslau, van de uitzigten voor den oogst enz.

aan het uitgestoken vaandel zag men, dat
de prins er zich bevond; ook werden wy
door een kanonschot begroet.

Wy kwamen voor 6 ure aan, en ik
had dus nog tyd om in de Neue An-
lage te gaan thee drinken en vervol-
gens op de Rynbrug te wandelen;
de avond was aangenaam, maar
niet volkomen helder; ook zyn de
boorden van de rivier reeds niet
meer zoo schilderachtig by Mentz
als lager.

Woensdag 3 Juli. Daar de wagen
naar Metz niet voor dezen avond
afrydt kan ik heden nog uitrusten
en my in Mentz bezig houden. Ik
ben begonnen met een bad te nemen, en
heb vervolgens geschreven.

Ik ben in het gebouw der gewezene
Hooge School de Schilderyen wezen zien,
die als eene stedelyke gallery daar be-
waard worden. Zy hangen zeer slecht en
zyn verwaarloosd, doch er zyn eenige
merkwaardige stukken, vooral Oud-
Duitsche. My bevielen ook wel: Jesus in
den tempel van Jordaens, en de doop van
Augustinus door Lairesse. Hier zyn
ook de oudheden, welke in deze streken
zoo veel gevonden worden, en grooten-
deels herinneren aan het XIIIIe legioen,

Op een gebakken steen is een Arabisch opschrift. Men zeide my, dat dit zoo wordt uitgelegd, dat die steenen door de soldaten vervaardigd werden, en dat er in dit Legioen vele Arabische soldaten waren.

Het gebouw, waar het hof zitting houdt is zeer schoon; de laatste prins-aartsbisschop zegt men my heeft het laten bouwen.

7

dat hier het castrum heeft aangelegd. Men heeft in de laatste jaren nog vele merkwaardige overblyfsels gevonden, onder anderen een gedenksteen voor den adelaardrager van dat legioen door zynen broeder opgerigt. Alle deze stukken kan men ook niet anders dan voorloopig hier geplaatst beschouwen.

Het model der brug, die Napoleon voornemens was, over den Rijn te laten bouwen wordt nog hier bewaard.

In de bibliotheek, die in dit zelfde gebouw staat, vond ik niets nieuws, de stad besteedt daarvoor slechts zes honderd gulden jaarlyks, zoo dat men weinig aankoopt. De heer Lehne, dien ik vroeger hier gevonden heb, is sedert drie jaren bedlegerig.

Ik ben even by het Hof van assise geweest, waar ik den Staatsprocurator hoorde pleyten tegen eene dienstmaagd, die van diefstal beschuldigd werd, hy deed dit met veel vlugheid, maar heftig en zonder waardigheid. Men heeft hier de Fransche wetgeving en regtspleging, ook de gezworenebehouden. Gisteren zyn drie lieden wegens moord ter dood veroordeeld.

Aan tafel sprak ik nog al veel

met een Italiaan en een oud Franschman, of Zwitser, de eerste is, zoo als ik naderhand hoorde dansmeester, en de tweede koopman in oudheden, beide hier ter stede. De laatste was in 1793 als secretaris des Franschen gezants in Venetie geweest, en sprak als een oud omwentelingsman.

Ik ben den Dom wezen bezigtigen, die er beter uitzag dan voor eenige jaren; men maakt dien langzamerhand weder in orde. Er zijn een aantal gedenkteekenen, waarvan sommige reeds vele eeuwen tellen; ik merkte op: den grafsteen van Fastrada, huisvrouw van Karel den grooten, in 794 gestorven. Zij was in de Sint Albans-kerk buiten de stad begraven, en toen die 1552 door Albrecht van Brandenburg verwoest was, werd dit grafschrift in den Dom gebragt. In den kruisgang is de grafsteen van Frauenlob, die 1318 gestorven is. Men wijst er ook den steen van een Guttenberg, doch met onleesbaar opschrift. Op de metalen deuren van deze kerk, die zeer oud zijn, heeft men den vrijheidsbrief dien keurvorst Adelbert onder Karel V aan de stad gaf, ingegraven.

Binnen de vestingwerken van de Citadel staat een zeer oud gedenkteeken, dat men

Vie deren weg in Ths's Handbuch (Wegweiser für Reisende durch Deutschland, Frankreich, Italien und die Schweitz) S. 141.

den Eikelstein noemt. Ik heb my verge-
naegd om het in de verte te zien, dewyl
de toegang in de Citadel byna aan el-
ein geweigerd wordt. Het is een ronde
toren van ruwe steenen gebouwd, en
waar men van binnen opklimmen
kan. Dit gedenkteeken meent men
dat ter eere van Drusus Germani-
cus opgerigt is. In de nabyheid der
Citadel vond ik een ruim uitzigt
over de de stad en omtrekken.

De nieuwe Schouwburg is byna volein-
digd; ik vond dien op eene groote schaal ge-
bouwd en met pracht versierd. Het
kwam my evenwel zeer twyfelachtig
voor of het groote doel, namelyk dat
de toeschouwers algemeen goed zien kun-
nen bereikt zal worden. De zaal maakt
een groot deel van een cirkel uit, en
daar het toneel veel smaller is dan
de doorsnede daarvan zyn vele plaat-
sen in dat gedeelte van den cirkel, waar
men zelfs zydwaards het toneel niet ge-
heel zien kan. Wanneer eenmaal de
zaal zoo groot zyn moet, dunkt my
dat eene eironde gedaante voor het
gezigt minder ongunstig, hoewel wat
de zaal betreft minder fraai is.

Om half 9 ben ik met den postwagen
naar Saarbrück vertrokken

Donderdag 4 Juli. De nacht was helder
en koel, zoo dat het zeer aangenaam was; ik
zat weder vooriin. Ruim één uur kwame-

wy te Alzey een vry lief stadje.

Wy kwamen nu in de Vogesen, waarvan de Donnersberg een der meest vooruitspringende is. De Franschen hadden er het Departement naar genoemd (du Mont Tonnerre). Hy lag drie uren van onzen weg regts, doch het was niet licht genoeg om hem te zien.

Wy reden steeds tusschen korenland en vruchtboomen, over heuvelachtigen grond. Toen het dag werd, om 3 uren, kwamen wy in het dorp Kirchheim-Boland. Hier waren wy nu in de Beyersche Rynprovincie, en moesten onze passen vertoonen, waarop de politiebeambten lang en zoo het scheen met weinig vrucht stu-deerden.

Om half 5 ontbeten wy te Ständebühl, en over 8 uren kwamen wy te Kaiserslautern, eene welvarende kleine stad, waar gehele straten nieuw gebouwd worden. Dit bouwen wordt hier zeer bevorderd door dat men het hout uit de bosschen der domeinen voor niet bekomt, en de steen uit de nabygelegene groeven met weinig kosten verkregen wordt. De binnenlandsche handel, vooral langs den grooten keizerlyken of Parysche-weg, levert het voornaame bestaan voor deze lieden op.

Het heuvelachtige land maakte dat de postwagen dikwyls stapvoets voortgaat en daardoor vinden de bewoners van dat kleine huis

11

gelegenheid om tevoet te gaan; van welke
gelegenheid ik nooit verzuim gebruik te
maken. Het weder was heerlyk en het
land vertoonde zich te schooner door dat
het deze nacht wat geregend had; de
lucht was vervuld van zingende leeuw-
rikken. Wy kwamen nu door een groot
bosch, meest van mastboomen; het is ko-
ninklyk domein.

Behalven den overvloed van hout, heeft
men in deze streken ook veel steenkolen;
wy ontmoeten een groot aantal boeren-
wagens, welke den voorraad, aan de my-
nen gehaald, huiswaards brengen. Die
mynen zyn by Homburg en nog meer
by Saarbrück. Men brandt ze veel aan
de myn tot kokes ten einde ze van den
onaangenamen reuk te bevryden dien zy an-
ders hebben. Men heeft hier ook turf,
ik zag ze op vele plaatsen uitgraven, doch
die wordt slechts door arme lieden ge-
stookt, om den slechte lucht die er van
uitgaat.

Landstuhl, waar wy vervolgens door-
kwamen, is een middelmatig vlek, ook
hier worden vele nieuwe huizen gebouwd.
Wy zyn nog veel door bosch gereden;
zeldzaam door heide, maar veel door
welbebouwd land. Nu en dan leverde
ons deze weg zeer mooye gezigten op;
doch geene ruines van oude kastelen, zoo

als aan den Ryn. Op de hoogte by Homburg zagen wy de overblyfsels der vesting. Wy kwamen om een uur in deze plaats aan; het is eene aardige, kleine stad, waar wy een goed middagmaal bekwamen.

De menschen die wy ontmoeten, komen my voor geen levendig of zeer handelend soort van lieden te zyn, ook schynt my uit de gesprekken toe, dat de kleine bewegingen, welke hier plaats gehad hebben, niet uit eene algemeene verbittering en eene gisting onder het volk zyn voortgekomen; maar veeleer het werk zyn van opzettelyke opruijing door vreemde zendelingen en een klein getal inwoners, begunstigd door eene onbekwame regering. In de dagbladen wordt met veel ophef gesproken van het vertrek eeniger beschuldig uit Tweebruggen naar Ammingen waar zy voor het hof van assise zullen terecht staan. Die artikels komen my voor als of zy uit het Franschkaner overgezet.

By Sanct-Ingbert, tusschen Rohrbach en Saarbrück, zagen wy yzermynen en smelteryen.

Wy vonden vervolgens, naby de Beyersche grenzen, eenige houten huisjes met hekken omringd, aan den weg gebouwd. Die waren bestemd voor kwarantaine tydens de Cholera; doch, zoo my de Conducteur zegt, wilden de reizigers er niet wel in begeven doch kwamen door omwegen elders over de grenzen.

Door eene lieve vallei, waarin een stroompje de weiden bevochtigt en vele molens in beweging zet; de bergen nog veel met bosch bedekt; hierendaar nog wijnen; – om 6 ure te Saarbrück aangekomen.

Zeer slecht en onbeleefd was de ontvangst in de eenige groote herberg; met moeite vond ik plaats in eene kleine, waar ik den korten nacht doorbragt.

Hetgeen mij nog van den dag overbleef besteedde ik om eene wandeling te doen naar den Halberg, een half uur van de stad. Men vindt daar overblijfsels van een tempel der Druiden, zoo als beweerd wordt, in de rots uitgehouwen, en naderhand tot Christen kerk ingerigt, nu sedert lang verlaten. Men noemt deze grot nog Heidenkirch. Het is moeijelijk zich voor te stellen hoe deze tempel geweest is; men vindt alleen eene uitholling, aan het eind waar van een altaar schijnt gestaan te hebben, en een aantal nissen in de rotswanden. Eene trap in de rots schijnt naar den kansel gevoerd te hebben.

Boven op den berg zijn nog muren en gewelven van een oud kasteel. Als wandeling is deze plaats lief; men gaat er onder hooge boomen en heeft een ver gezigt op de stad en omstreken.

Saarbrück is vrij regelmatig en nieuw aangelegd; het heeft de blijken van eene verblijfplaats van vorsten geweest te zijn, ook is er nog een slot, hetgeen thans bijzonder eigendom is; maar de huizen zijn slecht onder-

Ife's Wegweiser S. 141.

Het smokkelen is hier als op alle de grenzen zeer gewoon; onze conducteurs verhalen er vele byzonderheden van. Hy smokkelt zelf dagelyks, wordt ook nu en dan aangehouden, waardoor de winst grootendeels verloren gaat.

houden en algemeen bespeurt men een staat van verval.

Vrydag 5 juli. Om 3 ure vertrokken naar Metz; het werd juist dag. Om half 5 kwamen wy te Forbach, de eerste plaats in Frankryk, waar de tolbedienden ons vry naauwkeurig, maar zonder onbeleefdheid onderzochten. Te Saarbrück waren wy op Pruissisch gebied, maar dewyl wy daar slechts doorkwamen, heeft men ons goed vry gelaten. Hoewel het zeer vroeg was, hebben wy te Forbach ontbeten.

Om 7 uren kwamen wy door Sint Avold eene kleine stad, waar markt gehouden werd. Hier spreekt men nog Duitsch, maar in het dorp Longeville, tusschen deze plaats en Fouligny begint het Fransch. Wy deden naby dit dorp eene wandeling; ik merkte een klooster op, dat zeer mooi op de hoogte lag. Overigens begon het land minder schoon te worden; vooral ontbreekt het geboomte by de dorpen. Deze kaalheid van de dorpen heeft my in vele streken van Frankryk getroffen.

Te Bionville, een vlek tusschen Fouligny en Courcelles, waar wy om 10 ure aankwamen, vonden wy de tweede linie der tolbeambten, die ons toch ongemoeid lieten. Wy bekwamen hier een zeer goed middagmaal.

In deze streken groeit weinig wyn die goed is. Wy waren om 1 uur te Metz, en ik besteedde den

Richard Guide en France Ed. 1829 p 105.

De kazernen van de Place Coislin moe-
ten nog mooger zyn, doch zy waren te zwaf.

tyd, die verliep tot het vertrek van den wagen op
Nancy, om zoo veel mogelyk van Metz te zien;
een gedeelte verloor ik toch aan de prefec-
tuur ter zake van myn pas, die men my af-
nam om die naar Parys te zenden; terwyl
ik intusschen voor twee franken eene an-
dere moest nemen, die ik te Lyon tegen de
oude zal kunnen inwisselen.

Metz is nog altyd eene sterke vesting;
de wallen zelve behooren tot de merk-
waardigheden. De kazernen zyn er me-
nigvuldig en beroemd om hare schoonheid.
Eenige daarvan heb ik gezien, namelyk Quar-
tier Chambier; deze bestaan uit drie groote
gebouwen welke even zoo vele zyden van een
vierkant plein beslaan; - beneden zyn de
stallen, boven de woningen voor de solda-
ten. Ik zag ook nieuwe kazernen, les
Grands Carmes genaamd, die bestemd zyn
voor de kwekelingen der Ecole d'applica-
tion d'artillerie et de genie, waarvoor het
tegenwoordige gebouw, dat men my ook wees,
niet meer toereikend is. Onder de oefeningen
dezer school behoort tegenwoordig, dat
men alle nachten met gloeyende kogels
gaat schieten in eene vlakte naby de stad,
Place Chambière genaamd.

Men wees my het Tuighuis, dat uitwendig
niets byzonders vertoont. Als eene byzon-
derheid duidde myn leidsman my eene zeer
lange enge straat aan, Rue de l'Arsenal ge-
naamd, waar al wat verworpen is byeenwoont,
te weten slechte vrouwen en joden.

Place d'armes, een mooi vierkant plein.

De Cathedrale is eene groot, verheven, gothiesch gebouw, dat diepen indruk op den beschouwer maakt. Zy was zeer verwaarloosd.

Men wees my ook de hervormde kerk, en zoo men my zeide behooren 4000 leden tot deze gemeente.

Palais de Justice; – het gebouw der Bibliotheek, waarvan ik het inwendige natuurlyk onbezien moest laten.

Marché Couvert. Een zeer mooi gebouw voor zyne bestemming, waarin beneden visch, en boven gevogelte, vruchten, boter, enz. verkocht worden, alles in ruime, luchtige en zindelyke plaatsen, voor regen en zonneschyn beschut. Eene andere Marché aux legumes levert dezelfde voordeelen op, en is byzonder om het kunstig dakwerk merkwaardig. Zonderling genoeg heeft men haar sedert kort den naam van Place d'Austerlitz gegeven. De markt zelve bestaat nog niet lang. Door deze nuttige inrigtingen, dunkt my, steekt Metz boven andere steden uit.

Eindelyk bezocht ik de wandeling l'Esplanade genaamd, en die voldeed my byzonder. Zy is niet zeer groot, maar, met mooije boomen en bloemen beplant, levert zy eene uitsteekende gelegenheid op, om de frissche lucht te genieten, en door hare verhevenheid geniet men tevens het gezigt op een uitgestrekte vallei, waarin zich de Moesel

Myn leidsman was een facteur, die mij dadelyk by de aankomst van den wagen had aangeboden en die met veel overleg my alles aanwees, en op myne vragen zeer wel antwoorde. Hy heeft my ook van de politieke meeningen gesproken. De ryken en aanzienlyken zyn legitimisten, zeide hy, maar de burgerstand, byzonder de nationale garde, is voor het behoud der orde en verzet zich tegen nieuwe onlusten.

Richard Guide 113

Sluisfort, en op de tegenoverliggende hoogte,
la Côte Saint Quentin genaamd.
Naast deze wandeling is de Place royale,
waar parades gehouden worden.
Het uiterlyk voorkomen van Metz heeft
op my een aangenamen indruk gemaakt,
de stad is niet schoon, maar heeft eenige
schoone plaatsen en straten; er schynt veel
vaart te zyn; men bouwt nieuwe huizen,
men maakt stedelyke inrigtingen van
algemeen welzyn; - zy ligt ook in een
mooi en vruchtbaar land, en heeft 45000
inwoners.
Men vindt hier byzondere plaatsen voor
aanplaksels van regeringswege, waarboven
met groote letters geschreven staat „Lois
et actes du gouvernement." Ik konde merken
hoe naauwkeurig men die afscheiding
waarneemt uit een groot plakkaat met
het opschrift „Chienne perdue".
Om 5 uur vertrok ik naar Nancy. De
weg liep veelal langs de Moesel, die wy
tot Pont-à-Mousson regts van ons en ver-
ders links hadden. Het land is zeer mooi;
naby de stad zyn vele landhuizen, waar-
van sommige sedert kort gebouwd zyn.
Te Jouy, op 2 uren afstand van Metz, zag ik
de overblyfsels van eene Romeinsche wa-
terleiding; men rydt onder een der hoo-
ge bogen, hoedanig er nog 21 over zyn. Het
volk noemt ze Pont du diable.
Jouy is een mooi groot dorp, en zoo is
ook Corny dat wy vervolgens doorreden.
Om 8 uur waren wy te Pont-à-Mousson, eene
kleine stad, lief gelegen aan de Moesel, welke

Belleville is een lelyk dorp. De wagen werd hier omringd van afgrijselyke bedelaars.

wy hier over eene steenen brug passeerden. Hier was vroeger eene hooge school. Er is eene groote marktplaats rondom met gaanderyen. De hoofdkerk wordt geroemd, hare twee torens ziet men van ver. De vallei van de Moesel is steeds zeer mooi, men heeft veel populieren geplant, die eene goede afwisseling in het landschap teweegbrengen.

Om 9 ure waren wy te Belleville, en om 11 te Nancy.

Myne reisgenooten waren Elsassers, uit Mulhausen; een van hen kenner van den landbouw. Hy zeide my dat er groot onderscheid bestaat tusschen den toestand van Lotharingen en van den Elsas in dat opzigt. Men is namelyk hier in Lotharingen nog zeer achterlyk, men weet van de voordeelen die de Moesel oplevert geen gebruik te maken, en men heeft zeer slechte werktuigen voor den akkerbouw. Dit alles is in den Elsas veel beter; toch heeft die ook beteren bodem. In beide landen is men vooruitgegaan.

Veel inwoners uit Lotharingen verhuizen naar America; heden nog waren er een groot aantal door Metz gekomen. Zy zyn uit de Duitsche dorpen. Er is namelyk eene geheele streek langs de grenzen van Duitschland, waar Duitsch gesproken wordt. Deze landverhuizers zyn niet van de armsten.

In het Hôtel des Halles was men zoo lomp, dat ik hoewel het laat was er niet blyven

Tegenover elkander staan ook op deze
plaats het bisschoppelyk paleis en de Schouwburg.

wilde; in het Hôtel de Londres vond ik het wat beter.

Zaturdag 6 Juli. Uitgeslapen, een bad genomen, wat geschreven.

Om my door de stad te begeleiden be-kwam ik, in plaats van een loonbediende, eene vrouw, die dit vry wel deed.

De vroegere hoofdstad van Lotharingen heeft nog de blyken van den rang dien zy bekleed heeft: groote plaatsen, breede regte straten, vele prachtige gebouwen. Dit alles is de nieuwe stad, doch tevens haar grootste gedeelte. Die aanleg is van Stanislas Leczinski, den koning van Polen, welke na het verlies van de ko-ningskroon, over dit kleine land zeer va-derlyk en weldadig heeft geregeerd, zoo dat zyne nagedachtenis nog algemeen in zegen is.

De voornaamste plaats is de Place royale of place Stanislas. Zy is ruim volkomen vierkant, met schoone gebou-wen bezet, waarvan het voornaamste l'Hôtel de Ville. Op deze plaats heeft vroeger het standbeeld van Lodewyk XV ge-staan. Dit werd in de 1e omwenteling door de Marseillanen vernield. Onder Napoleon ver-vaardigde een beeldhouwer van Nancy een beeld, dat de Genius van Frankryk onder de trekken des Keizers zoude voorstellen. Dit beeld was nog niet geplaatst toen de Bourbons terug kwa-men. Om het te kunnen plaatsen werden nu de trekken veranderd, en voor wat het een Genius die niets beteekende. Karel X had reeds toege-staan, dat men in plaats daarvan een beeld van Stanislaus zoude oprigten; dit is nu in 1831 ge-

schiedt. De vorst is voorgesteld staande, de hand uitstrekkende en in de verte ziende. Het is van brons en van colossale grootte. Men vindt het te zwaar, en zoo kwam het my ook voor; doch de kunstenaar heeft de gelykenis willen bewaren, en de koning was een zeer dik man. Er is wel uitdrukking en waardigheid in de houding en het gelaat. Jacquot van Nancy heeft dit beeld vervaardigd. Ik wil de opschriften, hoewel zy wat lang zyn, hier opteekenen, omdat zy een historisch belang hebben.

Stanislas Leczinski, roi de Pologne, duc de Lorraine et de Bar 1737 – 1766.

A Stanislas le bienfaisant, la Lorraine reconnaissante 1831. Meurthe – Meuse – Vosges.

Ecoles primaires, colléges, pensionats pour les orphelins;

Collége royal de médecine, jardin botanique;

Société royale des sciences, lettres et arts;

Bibliothèque publique;

Place royale, place Carrière, place d'alliance;

Fontaines publiques; casernes;

Arcs de triomphe

Chapelle de bon secours

Embellissemens de Lunéville, de Commercy etc.

Réédification de Saint Dié.

Hôpitaux pour les pauvres;

Aumones annuelles dans les campagnes;

Secours en cas d'incendie, de grêle et d'épidemie;

Fondation pour les calculeux;

Consultations gratuites;

Secours aux malades dans les villages;
Maison de retraite pour les curés infirmes;
Chambre de consultations gratuites.
Bourse de prêts aux négocians.

Men zoude genegd zyn, als een bewys van de verbetering der tyden aan te nemen, dat dit beeld van den welwillenden Stanis, laus met deze onderschriften het beeld van den onwaardigen Lodewyk XV met het leugenachtig onderschrift, dat hy welbeener van zyn volk zoude geweest zyn, vervangen heeft:

De Place Carrière is een langwerpig vierkant, geheel met schoone gebouwen bezet, aan het eene eind is „le Gouvernement of hotel van den prefect. Aan weerszyde staan reyen met boomen, waar, onder de jaarlyksche kermis gehouden wordt.

Eene derde vierkante plaats, ook met schoone gebouwen bezet en met boomen beplant, is de Place de l'Alliance. Na daarby is de Cathédrale; die is in nieuwen griekschen styl, en kwam my niet uitsteekend voor.

Groote kazerne, uit drie gebouwen bestaande, nagenoeg zoo als te Metz.

De wandeling, la Pépinière genaamd, is in de Stad, evenwel is zy vry groot. Zy bestaat uit eenige lanen met hooge boomen, die zelfs midden op een zeer warmen dag, zoo als ik het nu ondervond, aangename schaduw aanbieden. Een verheven terras daar

22

naart dient vooral om te zitten; men vindt er stoelen even als in de wandelingen van Parys.

Naby de Porte de Metz, die zeer mooi, in den vorm van een triumphboog, gebouwd is, vindt men de Place de Grève, die nu tot wandeling dient en daartoe met boomen beplant is en verder in order gebragt wordt. Aan het eind van deze plaats heeft men korte-lings eene zeer mooye fontain opgerigt, le Chateau d'eau genaamd. Het water valt viermaal van het eene bekken in het ander en met grooten overvloed. Deze is niet de eenige fontein, en het behoort tot de cieraden van Nancy dat men er zoo vele en sommige zoo fraai aantreft.

Er was hier voor de omwenteling eene Universiteit, welke (in 1750?) die van Pont-a-Mousson vervangen had. Thans is er alleen eene Académie universitaire, die bestaat uit eene Ecole de médecine en een Lycée. Een man van naam onder de onderwyzers aan de eerste is de scheikundige Braconnot. Tevens heeft men weder opgerigt de Société Royale des sciences lettres et arts de Nancy, welke in vroeger tyd gebloeid heeft, doch nu weinig bekend is. Zy schryft prysvragen uit, en zy houdt byzondere byeenkomsten, waarvan openlyk verslag wordt gegeven en ook gedrukt.

Ik bezocht den heer Soyer de Wilmet, bibliothécaire et archiviste, die met my in de Boekery ging, welke in het gebouw der gewezene universiteit geplaatst is, maar allerslechtst ingerigt... Zy is vry groot, maar zeer achter-

Ik heb ook den Jardin botanique be=
zocht, doch die kwam my voor niet zeer
goed in order te zyn. De heer Braconnot
geeft er een Cursus van plantkunde, waar
toe elkeen wordt toegelaten. Dit is eene in=
stelling van Stanislaus.

Er worden ook byzondere lessen ge=
geven over de Economie forestière, be=
stemd vooral, om ambtenaren voor
het bestuur der bosschen te vormen. Die
lessen worden vlytig bezocht.

lyk, en er wordt te weinig voor besteed, om ze volledig te kunnen maken.

Handschriften zyn hier weinig van belang; de oude archiven van het hertogdom zyn te Brussel en elders in vreemde landen. De geschriften van Stanislaus worden hier bewaard en die heeft men my gewezen; men ziet er uit, dat deze geletterde vorst tot kort voor zynen dood, die hem eerst toen hy 88 jaren oud was getroffen heeft, zich nog met schryven bezig hield.

Voor de geschiedenis van Lotharingen heeft de heer Noel, ancien notaire, eene belangryke verzameling gemaakt, maar heeft nog niets daarover uitgegeven.

Van het leven van Stanislaus, zeide my de heer Soyer, dat een trouw bericht wordt gegeven voor het werk getiteld: Oeuvres choisies de Stanislas pub. par M. de Saint Ouen.

Het museum van schilderyen bevindt zich in een paar zalen van het Hotel de Ville, en is weinig uitgebreid. Ik merkte er op: eene verheerlyking (transfiguratie) door Rubens, een zeer groot en, zoo my toescheen, zeer lelyk schildery. Meer behaagde my eene Cleopatra van Guido Reni; en met belangstelling zag ik het portret van Stanislaus door Girardet.

In de kerk van het gewezene klooster der Cordeliers liggen de Hertogen van Bourgondie begraven; zynen daarnaast in eene kapel, genaamd La chapelle ronde, met gedenkteekenen en beeldwerk versierd. In de kerk is nog

Een gedrukt blaadje Description des tom-
beaux &c; dat ik onder de Bylagen bewaar,
bevat naamkundige opgaaf van deze
graven.

24

oude gedenkteeken van René II waardoor voorgesteld wordt hoe deze vorst de gelof-te deed van dit klooster en deze kerk te stich-ten, indien hy den zege behaalde op Karel den Stouten van Bourgondië; hetgeen, zoo als bekend is werkelyk plaats vond 5 jan. 1477. Het gedenkteeken van zyne vrouw Philippina van Gelderland kwam my voor zeer kunstig voor de 16e eeuw uitgevoerd te zyn, zy is liggende met zeer levendige trekken van eene oude vrouw voorge-steld.

Ik heb buiten de stad de plaats bezocht waar Karel de Stoute omgekomen is; een kruis duidt die plaats aan. Voor korten tyd was hier nog een moeras, nu is het droog gemaakt.

Stanislaus ligt niet by de andere herto-gen begraven. Dezen namiddag bezocht ik ook zyne rustplaats. Die is in de Cha-pelle de Notre Dame de bons secours, aan het eind van eene groote voorstad buiten de Porte de Strasbourg. Het monument op zyn graf is van Girardon; hy is daarop zittend voorgesteld, en lager ter zyde staan twee genuisoen: obiit 1766 aetatis 88. Zyne echtgenote Catharina Opalinska ligt ook hier begraven; deze is voorgesteld ge-knield, de oogen ten hemel gewend, wer-waards een engel haar wyst. Hierin vond ik meer beteekenis en uitdrukking dan in dat van den Koning: obiit 1747 aetatis 67. Een derde gedenkteeken vermeld, dat daar be-graven is het hart van hunne dochter Ma-

25

ria Sophia echtgenote van Lodewyk XV, ge-
storven 1768.

In deze voorstad ging ik langs het Se-
minarium, dat in de omwenteling van
Juli 1830 zeer verwoest is. Men heeft ter be-
scherming op deze en dergelyke gebouwen
met groote letters geplaatst: Propriété
nationale. De bisschop had veel aanstoot
gegeven, en is ook nog afwezig.

Ik ontmoete op deze wandeling een groot
aantal lieden die terugkwamen van eene
begrafenis; zy waren alle van den gerin-
gen stand, en groote droefheid heerschte onder
hen. Op myne vragen vernam ik, dat de
overledene eene arme, brave vrouw was,
moeder van zeven kinderen, waarvan
men my de oudste wees: een meisje van
acht of negen jaren, dat midden onder
de andere nabestaanden bitter weenende
terugkwam. Men konde niet zonder
aandoening zien hoe algemeen en opregt
die jeugdige moeder betreurd werd.

Ik heb dezen avond nog wat rondge-
wandeld, ben in een koffyhuis naby de
Place royale geweest, waar men aange-
naam onder eene tent zat.

Nancy geldt voor eene der schoonste
steden van Frankryk, en zy is dit onge-
twyfeld; er is iets groots en vorstelyks
in haren aanleg, en dit is zy vooral aan
Stanislaus verschuldigd. Zy is goed ge-
plaveid, en er bestaat eenige zorg voor
de zindelykheid. De grootte der stad zoude

Richard: tot Epinal p 258 – tot Plombieres 259

eene talryker bevolking dan van 30,000 daar vermoeden. Men zegt my dat de zeden in de hooge standen zeer los zyn, en dat Nancy hierin by Lyon zeer ongunstig afsteekt.

Zondag 7 Juli. Dezen en den vorigen nacht had ik erge kiespyn, gelukkig dat die over dag voorbygaat.

Om half 4 ben ik vertrokken naar Plombières.

Wy reden langs het dorp Luder dat regts van den weg af ligt met een kasteel op de hoogte, tusschen Nancy en Flavigny. De Conducteur verhaalt ons eene schrikkelyke gebeurtenis, welke hier, kort voor de omwenteling heeft plaats gehad. De dame van de plaats, moeder van den tegenwoordigen heer, had zich in den Curé verliefd, en toen deze hare genegenheid versmade, wist zy te bewerken dat hy valsch beschuldigd en veroordeeld werd, met dat gevolg dat hy werd verbrand. By de uitvoering had nog de byzonderheid plaats, dat de Koning genade verleend had; maar de ontaarde vrouw had de klokken doen vooruitzetten, zoo dat het vonnis ten uitvoer gelegd was toen de begenadiging des konings aankwam. Naderhand was zyne onschuld gebleken, en onder het volk blyft hy als een heilige in aandenken. Op de plaats, waar hy verbrand is, worden, alle dag verjaard steeds kruissen en bloemenkranzen geplaatst, en het volk zorgt, dat die het gansche jaar in aanwezen blyven, zoo als wy die ook nog zagen. De tegenwoordige heer, die zoo gaarne die kruis-

Te Grignon by Versailles is ook eene ferme modelle, en dit door de regering begiftigd. De opregter ontvangt de vreemdelingen met veel meer voorkomendheid dan de heer Dombasle, en wordt, welligt daarom, gunstiger beoordeeld.

x met name Bertelet uit Mulhausen

27

nering zonder zien verdwynen, heeft al het mogelyke gedaan, om deze gedenkteekenen te doen wegnemen, hy heeft lieden betaald, die dit by nacht deden, doch dadelyk stelde het volk andere in de plaats en gedurende niet, dat de plaats derer gesneuvelden zonder merkmaal bleef.

Om 5 ure waren wy in het dorp Flavigny waar eene brug over de Moesel is. wy dronken er warme melk. Het weder was zeer koud.

Om 7 ure kwamen wy te Roville, een onbeduidend dorp, doch bekend door de Ferme modèle of expérimentale van den heer Dombasle. Een der kwekelingen reed eenigen tyd met ons en ik heb reeds al met hem over deze inrigting gesproken; ook trof ik op nieuw een der reisgenoten aan waarmede ik te Nancy gekomen was, en die zich opzettelyk te Roville had opgehouden.* Het komt my uit de gesprekken voor, dat de Hr. Dombasle wel een bekwaam en goedgezind man is, doch zonder beleid. Hy heeft de hofstede te duur gekocht, zy bestaat meest uit zeer slechten grond; zy is slecht geplaatst, midden in de huizen, en met verspreide grondstukken. Hierby komt dat hy geen man van uitvoering is, geene zuinige huishouding kent. Die dus zyne Ferme, alleen bezien oordeelen zeer ongunstig over hem; die zyn onderrigt en dat hetwelk hy laat geven beoordeelen roemen de opleiding der kwekelingen; welke

Dit was het oordeel ook van den heer
Ravier de Magny dien ik naderhand,
te Plombiere heb leeren kennen.

28

voor den praktischen landbouw veel geschikter worden, dan de heer Dombasle zelf, die werkelyk met schade zyn landbouw dryft.

Te Charmes, waar wy om half gaan kwamen, werdt ontbeten. Hier vond ik weder de ongeschikte, echt Fransche inrigting, dat men door de morsige keuken in de eetzaal komt.

Nomecy, dorp, - gewandeld. Wy zyn hier in de Vogesen, die toch niet zeer hoog zyn. Het land is weinig vruchtbaar, levert weinig afwisseling op en byna geen schaduw.

By de bewoners loopt my niets byzonder merkwaardigs in het oog. Zy zyn meestal mager, afgewerkt, armlyk in hun voorkomen. In de kleeding vind ik alleen by de vrouwen kleine vry nette strohoeden en by de mannen hoeden evenééns van stroo, maar met zeer breeden rand, als Lotharingsche dragt.

Om half een kwamen wy te Epinal, eene vry nette kleine stad, hoofdplaats van het departement des Vosges. Ik zag er de parade der troepen en nationale garde.

Het goed werd overgepakt. Wy bekomen een veel slechteren wagen. Door het teneelachtige land konde ik veel wandelen. De valleijen werden enger en mooijer, ook waren de bergen meer en meer met bosschen bedekt.

Ik merkte op, dat men in de dorpen geen

29

muziek, geen dans of andere vermakelijkheden van den Zondag bespeurde. Alleen heb ik somtyds zien kegelen. Het landvolk in deze streken is te arm om zich te vermaken; ook ziet men byna nergens blaemen of andere blyken van welhebbendheid en meer uitgerocht levensgenot. De boeren zyn toch meestal eigenaars, maar zy bezitten zulk een klein stukje grond, en dat is nog zoo weinig vruchtbaar, dat zy niet meer dan de behoeften des levens kunnen verwerven. Dat men in alle dorpen door elendige bedelende kinderen omringd wordt is toch wel meer het gevolg van de gewoonte en de zorgeloosheid der regering.

Wy waren lang opgeklommen, en geheel in de bergen gekomen; eindelyk daalden wy af en kwamen langs kronkelende wegen in een eng ingesloten dal, en daar bereikten wy Plombieres. Het schoone weder, dat zoo lang geduurd had, was veranderd en het regende sterk toen wy aankwamen. Het was ruim 6 ure; de wagen naar Besançon was vertrokken, en ik had dus geen keus, om myne reis nog dezen avond te vervolgen. Het was zeer vol in deze kleine badplaats; de waardin uit den Grooten Beer, zoo heet de beste herberg, bezorgde my toch een nachtverblyf. Ik

8

Van het weinig belangryk reisgezel„
schap behoef ik geene aanteekening te
houden. Reeds bevond zich daar„
onder een „Courrier" van den Comte
d'Olmond uit Parys, die ook dezen
avond te Plombières aankwam, en
die men zegt dat zeer ryk is. Eenigen
tyd vermaakte my het zwetsen van
dezen bedeinde van een groot heer.
Hy sprak altyd als gewoonlyk van zich
zelf als hy van dezen iets verhaalde.
„Wy leven zoo, zeide hy, wy geven groo„
te maaltyden, twee maal tweeks"
bal, enz. Hy verhaalde hoe goed hy
op reis ontvangen werd, hoe ruim
onthaald, dewyl men overal den Cour„
rier van zulk een ryk heer te vriend
wil houden. Spoedig konde ik de onbe„
schaamdheid en liederlykheid van dezen
man niet zonder weerzin aanhooren, en
ik dacht, dat het een van de nadeelen is
van zeer ryk te zyn, zulke lieden in zy„
nen dienst te moeten hebben; want dit
is wel niet te vermyden.

verkleede my spoedig, hield met eenige andere laataangekomenen middag-maal en ging toen op het bal, dat plaats had „au Salon", en waar men voor twee francs toegelaten werd. Het was niet zeer talryk, maar het gezelschap scheen zeer goed te zyn; de vrouwen waren met veel smaak ge-kleed, vele waren schoon en bevallig, en men bespeurde dat de goede gezel-schappelyke toon van Parys hier heersch-te. Voor den eenzamen reiziger, die van half 4 af op den postwagen gere-den had, konde het bal toch niet wel de nachtrust vervangen, en spoedig begaf ik my dus in het kleine kamertje dat my was aangewezen.

Maandag 8 Juli. Rustiger dan ge-woonlyk sliep ik, want men had zorg om alle geraas te vermyden, hetgeen in de herbergen gewoonlyk plaats heeft. Plombières is een zeer net klein stad-je, dat enkeld bestaat van zyne warme bronnen, die talryk zyn en voor rhu-matismus, zwakheid van de maag en andere ziekten geroemd worden. Men drinkt dit water en men baadt er zich in. De regen deed de drinkers thuis blyven. Ik heb om 10 ure aan de pu-blieke tafel ontbeten en om 5 ure mid-dagmaal gehouden. Het gezelschap was groot, levendig, maar daaronder

slechts twee vrouwen. De meeste bad„
gasten logeren in hunne woningen.
Er waren behalven my geene vreem„
delingen dan drie Polen, waarvan de
een een Capucyn was. Men heeft de
andere Polen van hier weggezonden.
Deze plaats is byna uitsluitend door
Franschen bezocht; alleen komen som„
tyds Engelschen, die in Genève gevestigd
zyn. Men komt hier zelden alleen, om
zich te vermaken. Er is geene speelbank.
De wandelingen in de vallei naby de
stad zyn net en lief aangelegd. Behalven
die zyn er twee punten op de hoogte,
die veel bezocht worden; en die ik, hoe„
wel het met weinig tusschenpozing ne„
gende niet ongezien wilde laten. La
Feuillée omtrent een uur van Plombières
levert het gezigt in eene naburige vallei, Val
d'Ajol of Val d'Ajou genaamd. Dit gezigt is
zeer mooi. Het dorpje wordt ook door zieken
bezocht waartoe behalven de bronnen de zorg
en bekwaamheid der inwoners medewerken.
Het zyn ontwrichtingen (luxations) die men
hier tracht te herstellen. Naar La Feuillée ben
ik met een ezel opgeklommen; naar La Fon„
taine de Stanislas ben ik te voet gegaan. Dit
punt is aan de andere zyde en men overziet
er de vallei van Plombière zelve. Een op„
schrift by eene fontein ter eere van koning Sta„
nislaus geeft den naam aan deze veel bezochte
wandeling, wat minder ver dan La Feuillée.
Heden zoude eene groote maaltyd in de vrye
lucht hier hebben plaats gehad, de tafel en ban„

Richard guide, p. 243.

Richard 250

ken waren er voor opgeslagen, maar de regen heeft de plannen verydeld. De weg naar beide deze hoogten gaat veelal door het bosch.

Om half 7 verliet ik Plombières, om my naar Besançon te begeven.

Ik verliet nu Lotharingen, tevens het land der Vogesen. De streken, waarin ik nu kwam, waren vlakker en algemeen beplant met vruchtboomen, vooral kersen. Zy behooren tot het oude Franche Comté. Wy passeerden het vlek Fougerolles, dat beroemd is voor het Kirsch wasser, dat hier even als in Zwitserland vervaardigd wordt. Het zyn doorgaans de eigenaars die hunne kersen tot likeur maken en op die wyze in het groot verkoopen. Men heeft ook veel andere soorten van vruchten: appelen, peren, pruimen. Die verkoopt men gedeeltelyk in den natuurlyken staat gedeeltelyk gekonfeit of gedestilleerd. Zoo men my zeide brengt dit vlek jaarlyks aan vruchten op die verschillende wyzen eene waarde van een millioen franken voort. Een koude nacht doet somtyds die gehele opbrengst verliezen.

Dingsdag 9 Juli.

Het was nacht toen wy te Luxeuil kwamen, eene badplaats die nog meer bezocht wordt dan Plombières. In deze streek zyn vele minerale bronnen, die voor badplaatsen dienen. Onder anderen is niet ver Bourbonne les Bains dat veel bezocht wordt, doch zoo ik hoor meer uitsluitend door zieken.

Er had in Luxeuil een lange stryd plaats, omdat men in de enge kabriolet drie reizigers plaatste, waartegen de andere zich met regt, maar zonder beleid of gevolg verzette. Ik had hier zoo als reeds meermalen gelegenheid om op te merken hoe gebrekkig de

x woonende te Ste Foy by Lyon.

inrigting en het bestuur dezer wagens in Frankryk is. Men geeft geen bywagens dan op enkelde plaatsen, men is telkens met reizigers verlegen, verandert zeer menigvuldig de wagens, geeft telkens slechtere, houdt geen woord jegens de reizigers; — en hierby is men met zelden zeer grof en ruw, zelfs tegen vrouwen. De reizigers hebben byna geen middel om hun regt tegen dit alles te doen gelden. Ik heb my meermalen gevraagd of niet deze vrye mededinging aanmerklyk afsteekt by de bezorging van staatswege in Pruissen en elders in Duitschland; althans heb ik de „Schnellpost" needs dikwerf teruggewenscht. Het weerzin zag ik ook de onbeschaamdheid waarmede Fransche reizigers gereed zyn, om gebruik te maken van onregt dat de beambten der postwagens anderen aandoen, al verheffen ook deze hunne klagten.

Om 3 ure waren wy in het stadje Vesoul, en moesten er tot 5 ure wachten; zoo dat wy tyd hadden om koffy te drinken, en ons te verzelen. Ik vond onder de reisgenooten een zeer beschaafd man, gewezen lid van het geregtshof te Lyon, thans teruggetrokken en zich toeleggende op den landbouw, Ravier de Magny. Hy had eenige weken te Roville doorgebragt en verhaalde my veel daarvan. Hy beschreef my ook de nieuwe ploeg, door een eenvoudigen Lotharingschen boer uitgevonden, en naar dezen Charrue Granger genaamd. Zy heeft de byzonderheid, dat zy door middel van een dubbelden

Vesontium.

Richard Guide 240.

Annuaire statistique et historique du dé-
partement du Doubs. 1833.

Annuaire 386.

hefboom van zelf in de aarde blyft, en dat zy geene ongelykheid, geene voren teweegbrengt.

Om acht ure waren wy te Rioz, niet verder dan Maison Neuve, waar ik gebruikte wat men in dit land soep heet, doch hetgeen niets meer is dan warm water met brood eenige wortelen en koolbladen. Men vroeg ons hier, en doet dit van tyd tot tyd, om onze paspoorten.

De dorpen zyn nu niet meer zoo kaal; zy zyn nog steeds van vele vruchtboomen omringd. Het land is onvruchtbaar, en zoo ik hoor is men hier in den landbouw nog meer ten achteren dan in Lotharingen. De weg loopt steeds over kleine heuvels op en af, en men heeft niets gedaan, om die oneffenheden weg te nemen. Een zeer mooi gezigt leverde de vallei van Oignon op, dien wy te Voray overreden

Om 12 ure kwamen wy te Besançon, waar ik in het Hôtel de France vry goede herberg vond.

Na gegeten te hebben deed ik eene wandeling met den heer Ravier en een Auditeur van het geregtshof van Lyon, dien hy hier aantrof even als hy, nu ambteloos en steeds „légitimiste". De kerk de la Madelaine is eene mooi Grieksche kerk, die nog niet zeer lang voltooid is. De Cathédrale is eene groote kerk, die in verschillende tyden gebouwd is, en ook van gemengde bouworde, echter oorspronkelyk Gothisch is. Zy heeft een zonderlingen vorm: geen kruis maar een langwerpig vierkant met een half rond aan de beide uiteinden; de hoofdingang is ter zyde. Haar geheel maakt een diepen indruk van verhevenheid.

Annuaire 288.

Door de vele beschilderde glazen is zy zeer donker. Het aartsbisschoppelyk paleis is by deze kerk. De aartsbisschop is onlangs gestorven en ik zie nog in de boekwinkels zyn portret hangen. Hy was een prins De Rohan, voor eene geheel andere loopbaan opgeleid. Capitein der cavallerie zynde, en in de schitterendste kringen der hoofdstad levende, had hy het ongeluk zyne schoone gemalin op eene zeer treurige wyze te verliezen. Zy was namelyk gereed, om naar een bal te gaan, toen hare ligte kleeding door eene waskaars ontstoken op eenmaal in vlam stond en zy zelve in weinige oogenblikken verbrandde. Dit trof den jongen prins zoodanig, dat hy besloot zich van de wereld terug te trekken. Hy ging in het Seminarium, werd geestelyke, en in weinig jaren aartsbisschop en Cardinaal.

Naby de Cathedrale is een Romeinsche triumphboog, die eenigzins vernieuwd is, maar toch de schoone algemeene gedaante behouden heeft; van het beeldwerk of van de opschrift, en is niets meer kenbaar.

De andere kerken, die wy bezochten, kwamen my geene vermelding waardig voor.

Wy bekwamen zonder moeite verlof, om de Citadel te zien. Zy is op eene vry hooge rots, en de natuur door de kunst geholpen, heeft ze byna onneembaar gemaakt. De Spanjaarden hadden ze begonnen, en de Franschen hebben ze, volgens de plannen van Vauban voltooid. Men maakt ze nog steeds volmaakter. Een oud kryg[s]man, die reeds 30 jaren hier doorgebragt heeft, leide ons rond, en met belangstelling hoorde men de byzonderheden die hy ons mededeelde, met de bewondering, die hy uitdrukt

te voor den aanleg der verschillende werken. Er zyn 800 man in garnisoen, en er is plaats voor 1600. Op de hooge muren van de Citadel geniet men een heerlyk gezigt over de vallei der Doub, waarin Besançon zeer uitgestrekt gebouwd is. Deze rivier slingert zich in een half rond om het grootste deel der stad, en om de Citadel; rondom zyn bergen. Twee andere hoogten zyn ook van forten voorzien Chaudanne en Bregille genaamd; het laatste scheen geheel nieuw gebouwd. De stad is ook met wallen omringd en wordt voor zeer sterk gehouden; zy is even als de citadel nog nimmer genomen

De wandeling Chamard, waarvan zeer geroemd werd, is een bastion met een mooye laan hooge boomen. Zy is verval- len ter gelegenheid van het graven voor het kanaal Montcour en wordt nu we- der opgemaakt doch de wallen zyn ver- hoogd en het water in de nabyheid is stil- staande geworden, zoo dat men ze nu niet meer aangenaam vindt. Eene kleine wandeling in de stad, namelyk de ge- wezen tuin van het paleis Granvelle, wordt veel bezocht en is ook regt lief. In het Café Normand op deze plaats dronk ik thee, en ging toen nog met den heer Ravier in eenige winkels waar hy ge- schenken van kristal kocht. Ik konde hier bemerken hoe de politiek zelf in de win- kels thuis is. Beeldjes en sieradien met de portretten van de andere Bourbons en van Lodewyk Philips waren verborgen,

Annuaire 338.

37

om geen aanstoot te geven aan koopers, die legitimisten of republikeinen zyn. De gesprekken van de vrouwen en meisjes in de winkel, over de politiek en het kristal waren ook regt wonderlyk. Myn „légitimiste" reisgenoot wilde gaarne iets hebben, dat aan Henri V herinnerde, maar bekwam het niet, zoo dat hy zich met de Sainte Vierge moest behelpen.

Ik vernam by deze gelegenheid, dat de beste en eigentlyk de eenige groote fabriek van kristal in Frankryk is die te Bacarat, 4 lieues van Lunéville.

Woensdag 10 Juli. Ik heb myne wandelingen door Besançon voortgezet, doch heden alleen; myn reisgenoot is naar zyne vrouw en kinderen teruggekeerd.

Een der schoonste gebouwen is het Hospitaal Saint-Jacques, byzonder uitstekende door een prachtig yzeren hek. Het is eerst in de vorige eeuw voltooid en men heeft geene kosten gespaard. Het bestaat uit een groot vierkant met omgangen, breede trappen en gangen en zeer groote zalen, alles van gehouwen steen gebouwd. De bestemming is voor koortszieken en gewonden. Daarvoor zyn 4 zalen, te weten: voor gewonde militairen, die was byna ledig; – voor koortsige militairen, die was vol; – voor burgers van beide soort, en eene voor vrouwen eveneens van beide soort; deze zalen waren nagenoeg vol. Deze zalen zyn buitengewoon ruim en schoon; elke zieke ligt in een byzonder bed, met witte of andere gordynen; boven de

10

De fraaye kapel met een kunstig ge-
koomde kaepel heb ik ook berigtigd.

bedden zyn groote vengsters, die allen open waren, zoo dat er de beste lucht heerschte. De zalen zyn zoo ruim, dat men in geval van nood nog bedden in het midden kan plaatsen, zoo als dit in de eene voor de militairen plaats vond. Overigens bevat elke zaal 35 tot 40 bedden. Deze zalen hebben een gemeenschappelyk middelpunt en daar staat een althaar waarop dagelyks de mis gevierd wordt. men opent dan groote deuren, waardoor alle de zieken aan deze godsdienstoefening kunnen deel nemen. Men heeft boven nog een paar zalen, die in tyd van nood kunnen dienen; men had die byzonder gereed gemaakt toen men de cholera verwachtte, doch die is in Besançon niet gekomen. Voor officieren is alleen eene zaal voor 6 zieken; die komen zeldzaam hier. Uitsteekend schoon is de Pharmacie, die bestaat uit twee groote zalen met geboende vloeren en kasten, waar in de uitgezochtste netheid en sierlykheid heerschen. De keuken is eveneens zeer groot en zeer fraai ingerigt, het tegenbeeld van gewone Fransche keukens. De zorg voor de zieken wordt waargenomen door 26 soeurs hospitalières, die licht blaauwe kleding hebben. Zy doen gelofte voor twee jaren. Ik vond zulk eene zuster in de Pharmacie en vernam, dat alle recepten door haar klaargemaakt worden. De eetzaal dezer zusters (Refectoire) is ook eene uitsteekend schoone zaal. Er is een tuin midden in het gebouw, waarin de zieken wandelen, en een grootere daar

39

naast voor groenten. Als eene byzonderheid moet ik vermelden, dat men de zieken spyzen geeft om 7. 9. 2 en om 5 ure.
Dagelyks bezoeken de hoogleeraren en studenten der école de médecine dit hospitaal. Ik moet zeggen, dat ik geen hospitaal gezien heb, dat op zulk een ruimen voet ingerigt was, en waar meer orde en zindelykheid heerschten; doch tevens komt my voor, dat het overdaad en verspilling is, een paleis als dit voor omtrent 200 zieken, uit de lage en behoeftige standen, aan te leggen en te onderhouden. Het staat in geene evenredigheid met de behoeften en gewone genietingen der zieken welke hier verpleegd worden. Met dezelfde middelen had men ook voor andere soorten van zieken, en steeds voor een grooter getal kunnen zorgen. De middelen om de menschelyke elende te lenigen zyn altyd beperkter dan die elende zelve, en alle pracht, alle overdaad is dus by het aanwenden dier middelen aanstotend.

Als een aanhangsel van dit hospitaal moet ik nog vermelden, dat omtrent 200 arme kinderen (enfans de la charité) hier worden opgevoed. De inrigting daarvoor is in twee afgelegene vleugels, afzonderlyk voor jongens en voor meisjes. Het zyn weezen, verlatene, ook vondelingen. Deze laatste blyven toch meer op het land waar men ze te minnen gegeven heeft. Deze inrigting is er waarschynlyk later bygekomen, want die is op een geheel

Annuaire 505.

anderen voet: bekrompen, karig, niet zindelyk. De zorg voor deze kinderen is ook geheel aan geestelyke broeders en zusters toevertrouwd. Eene byzonderheid is, dat men de kinderen in het gesticht ambachten van verschillenden aart laat leeren.

In de Bibliotheek trof ik den heer Charles Weiss, dien ik uit zyne artikelen in de Biographie Universelle kende, en die my uitsteekend vriendelyk ontving. Het gebouw is vry goed, en bestaat vooral uit eene groote zaal met drie omgangen boven elkander. Men heeft ook vele handschriften, en daaronder die voor my byzonder belang hebben 84 deelen in folio van Granvelle. Deze bevatten stukken van hem geschreven en ook zyne briefwisseling met den koning van Spanje en met de menigvuldige personen waartoe Granvelle in betrekking gestaan heeft. Deze handschriften zyn voor de geschiedenis nog niet voldoende onderzocht. De heer Am. Thierry wilde ze doen drukken, doch dit was meer eene onderneming, om zich goed te bezorgen en is vervallen met de omwenteling die den geschiedschryver tot prefect verheven heeft. Er bestaat een doorloopend uittrekkel van den inhoud, in de vorige eeuw gemaakt, in 4 deelen in 4°, waardoor de natsporingen zeer zonder bevorderd worden. Men weet niet in hoe verre de handschriften van Granvelle meer of min volledig hier gekomen zyn; doch men weet dat er zich twee deelen van bevinden in de Bibliotheek van Aix

en Provence. De heer Weiss was zeer mede-
deelzaam, bood my aan, om my in het door-
zoeken dezer handschriften behulpzaam te
zyn, en nodigde my zeer uit, om daartoe
terug te komen. Hy zeide my, dat onze ge-
schiedschryvers Granvelle onregt doen; dat
deze zoo veel mogelyk de maatregels van
Philips heeft tegengehouden, en eindelyk ge-
schreven heeft, dat hy niet blyven wilde
indien men Alba zond. Hierop volgde zy-
ne ongenade en zyne verbanning naar
zyne geboortestad Besançon. De verkie-
zing van een paus gaf hem toch gelegen-
heid spoedig naar Rome te reizen, en daar
den koning by die gelegenheid diensten be-
weesen, werd hy als gouverneur naar Na-
pels gezonden. Hier, en dit getuigt ook Gian-
none, gedroeg hy zich zeer lofwaardig; zond
de Spaansche troepen weg en vertrouwde de
wapenen aan Napolitaansche burgers. Hy
schafte de bevoorregte regtbanken der geest-
telyken af. Een priester, die een moord begaan
had, werd in de burgerlyke gevangenis gebragt;
de aartsbisschop, die hierover zeer vertoornd
was, liet in den nacht de gevangenis open-
breken en den priester daar uit halen; doch
Granvelle liet den priester hernemen, en
toen hy door de burgerlyke regtbank ver-
oordeeld was, voor het paleis van den aarts-
bisschop ophangen. Den aartsbisschop liet Gran-
velle gebonden voor zich brengen, en ver-
klaarde hem toen, dat de misdaad van
openbaar geweld, door dien prelaat gepleegd,

Ik zag hier ook het hoofd van een metalen standbeeld, dat de regering had doen oprigten voor den generaal Pichegru, die te Arbois geboren was. In Juli 1830 heeft men dat beeld omvergehaald, en tot aandenken is hier het hoofd daarvan geplaatst.

verdiende niet den dood gestraft te worden; doch dat Granvelle hem als genade toestond het koningkryk te verlaten, mits hy nimmer terugkwam. Deze byzonderheden vond ik merkwaardig genoeg om ze op te teekenen; want zy zyn werkelyk in stryd met hetgeen men ruh by ons van Granvelle voorstelt

By de Bibliotheek worden byzonder bewaard de boeken, benevens oudheden en voorwerpen van kunst, welke aan de stad vermaakt zyn door den heer P. A. Paris, directeur de l'école française à Rome, gestorven in 1819. Besançon was zyne geboorteplaats, doch hy was er byna nooit geweest.

Men vindt in deze omstreken vele Romeinsche oudheden; eenige daarvan worden hier bewaard, en die meest my de heer Weiss ook.

Onder de nasporingen van dezen vlytigen geleerde behoort, zoo hy my zeide, het leven van Gilbertus Cognatus (Cousin) die hier vandaan was, een zeer verdienstelyk man, leerling van Erasmus, en van wien hy vele onbekende byzonderheden had gevonden. Men gisste dat hy schryver was van de Pasquilla; uit een brief aan den drukker, waarin Cousin zich over de onvoorzigtigheid van dezen, om den naam van Cousin bekend te maken, beklaagt, is deze daadzaak zeker. Kort daarna is Cousin in de gevangenis der inquisitie gekomen 1562, en hy is daarin gestorven Juni 1570,

twee jaar later dan men dacht. De heer Creiss liet mij het verhoor van Contin voor de inquisitie zien, dat bijna het eenige stuk is uit de archiven van dit schrikkelijk gerecht, dat in de omwenteling niet verbrand is.

Eigentlijk is de inquisitie hier nooit regtens geweest, doch facto heeft zij zich bijna tot aan de omwenteling gehandhaafd, hoewel het parlement zich daartegen verzettede. Eene bijzonderheid, die hij als kind bijgewoond had, wil ik hier uit zijn mond opteekenen. In 1788 hielden de Dominicaner monnikken, als gewoonlijk hunne processie, die door de menigvuldige vaandels en andere vertoning het publiek en de kinderen zeer aanlokte. Hun opperhoofd was met alle de teekenen zijner waardigheid, en ook met die der inquisitie omhangen. Toen nu de processie weder aan het klooster naderde, verscheen op eens een „huissier du parlement," en beval den Superieur der dominicains, in naam der justitie, om hem terstond te volgen naar den „Procureur general du parlement." Hieraan moest gehoorzaamd worden. De processie was gestoord en er had groote verbazing plaats. De opperste Dominicaan werd door den procureur generaal gelast om terstond de teekenen der inquisitie af te leggen en vermaand om niet weder met de blijken van zulk een aangematigd en onwettig

Annuaire 468

gezag in het openbaar te vertoonen.

De heer Tuliss heeft veel nasporingen gedaan in de Archiven van het oude Graafschap en van de Stad, waarin hy my zegt dat zeer merkwaardige documenten voorkomen, die geheel onbekend zyn; voor al omtrent den toestand onder Spanje. Franche Comté werd toen als een aanhangsel van de Nederlanden beschouwd, en men kan zich duidelyk voorstellen, dat het by zulk eene inrigting niet bestand was tegen Lodewyk XIV. Er zyn hier toch nog lieden die het heugt, dat als in gezelschap de gezondheid des konings van Frankryk gedronken werd, sommigen uit gehechtheid aan de oude Spaansche regering dit niet mede wilden doen. Deze lange Spaansche regering heeft ook nog nagelaten, dat in Franche comté het volk meer onwetend, meer gehecht aan vooroordeelen is dan in Lotharingen, waar de laatste vorsten de verlichting bevorderden, en zelfs dan in het hertogdom Bourgondie, dat vroeger met Frankryk vereenigd is. De Francontois zyn in het algemeen veel kalmer en minder veranderlyk dan de andere Franschen.

Voor het onderwys heeft de regering nog weinig gedaan. Er is hier als gewoonlyk eene Academie universitaire, met eene faculté des lettres, eene école secondaire de medecine, colleges enz.

De Académie des sciences, belles lettres et arts is in de omwenteling vernietigd, en hare

Van al den yver der tegenparty voor het
onderwys is hier niet, overgebleven dan een
school voor de werklieden, welke men be-
weert vroeger opgerigt te hebben dan Charles
Dupin die van Parys. Zy kwynt evenwel
door gebrek aan lust by leeraars en kwekelingen.

bezittingen zyn toen verbeurd verklaard.
In 1808 is zy weder opgeregt, doch heeft
niets teruggekomen en heeft nimmer eeni-
ge ondersteuning van de regering kun-
nen verwerven, ook niet den titel van
koninklyk. Zy schryft prysvragen uit
en heeft daarvoor laatstelyk de geschiede-
nis van dit land gekozen.

Voor de Juli-omwenteling had men
hier begonnen een van de Universiteit on-
afhankelyk hooger onderwys daar te stel-
len. De tegenparty der Jesuiten had dit
vooral verlangd, en de Stedelyke regering
had 15000 franken voor het oprigten van
eenige leerstoelen toegestaan. Dit was
toch maar gedeeltelyk tot stand geko-
men. De heer Amédée Thierry was op die wy-
ze opgetreden, om de geschiedenis voor te
dragen, en had dit met zeer grooten by-
val gedaan, doch, juist omgekeerd van het-
geen men zich had voorgesteld, had hy by-
zonder voldaan aan den adel, aan de "légiti-
mistes," by uitstek aan de dames, die zyne
lessen vlytig bezochten, en had hy mis-
haagd aan de tegenparty, die hem had doen
benoemen. De andere leerstoelen waren
niet bezet geworden, vooral omdat
men meende geen inboorlingen, maar
mannen uit Parys daarvoor te moeten
kiezen, en dat die zich uit de hoofdstad daar-
voor opdeden, juist weder door de inboor-
lingen bestreden en afgekeurd werden.
De Juli-omwenteling heeft ook deze
onderneming voor het onderwys doen ver-

Annuaire 339.

Annuaire 263.

vallen.

Met byzondere belangstelling zag ik nu het Paleis Granvelle; het is een groot statig gebouw, in ouden, eenvoudigen, Spaanschen styl, met kleine vengsters die van een staan, en weinig versiersels maar veel harmonie. Inwendig zyn zuilen omgangen. Het is niet de cardinaal maar zyne moeder, die in 1542 dit paleis heeft doen bouwen.

Onder de merkwaardige gebouwen moet ik nog vermelden. l'hotel de la Préfecture, met een mooyen gevel in de vorige eeuw gebouwd; — den Schouwburg, dien ik alleen uitwendig gezien heb, maar die my zeer beviel; — l'hotel de Ville.

De eigenaar van het Café Normand heeft my zyn yskelder laten zien, die onder de merkwaardigheden van Besançon geteld wordt. Die kelder is rond, met dikke muren en gedekt met veel stroo; men heeft by het bouwen Romeinsche gewelven gevonden, maar die waren nu door het ys verborgen.

Ik heb nog gewandeld over de wallen, buiten de porte Notre Dame op den dyk (levée) langs de Doub, die men dieper gemaakt heeft om te kunnen dienen als een gedeelte van het Canal Monsieur dat de Rhone met den Rhyn vereenigt, en sedert kort tot Straatsburg bevaarbaar is. Deze wandeling tusschen de heuvels is allerliefst. In de stad vond

Richard Guide, tot Lons-le-Saulnier p 245.
– tot Bourg. p 246. – tot Lyon p 221.
De plaats in de Coupé kostte voor dezen
afstand 32 francs.
Annuaire 385.

47

ik vele wandelaars op de place Granvelle, waar militaire muziek was.

Alles zaam genomen is my Besançon voorgekomen eene mooye stad te zyn, aangenaam gelegen; doch voor hare grootte weinig bevolkt (30,000) Zy is toch minder mooi dan Nancy, doch even als deze goed geplaveid.

Donderdag 11 Juli. Men vergunde my dezen morgen te wekken; gelukkig hoorde ik de klok drie slaan, stond op, schelde lang, tot dat het koord der schel brak, toen kwam men, en ik was nog tydig aan den wagen om voor 4 ure naar Lyon te vertrekken.

Van de Vogezen kwam ik nu in Jura, waarvan de valleyen dikwyls zeer schilderachtig waren; zoo vond ik onder anderen die van de Loue, welke zich in de Doub werpt, en welke wy in het stadje Quingey overreden. Om 11 ure ontbeten wy in de kleine stad Arbois, van waar de wagen met zes sterke paarden bespannen vertrok, zoo styl zyn de wegen. Ik maak er gebruik van, om nu en dan te wandelen; doch dit is byna eene gunst, want de instelling dat men aan het bureau voor den Conducteur betaalt, maakt dat deze zeer weinig beleefd is, en dikwyls niet wil stil houden. Ik heb ook met moeite verkregen om boven op te zitten, hetgeen ik, zoo lang het dag is, veel liever doe dan tusschen twee dikke vry plompe kooplieden voor in den wagen te zitten. Wy komen meer en meer in

Richard Guide p 23.6.

48

het wynland, alle heuvels zyn er mede beplant en, zoo ik hoor is die wyn goed.

Ik zie steeds arme dorpen en midsere afgewerkte menschen; overal bedelaars.

Meer en meer vindt men velden met maïs, dit doet eenigsins bemerken, dat men het zuiden nadert.

De weg is veelal slecht en hierendaar zeer styl. Er wordt wel meest overal aan den weg gearbeid, doch dat zyn slechts kleine herstellingen; men werpt steenen in de gaten, bevordert het afloopen van het water, en verbetert eenigsins de grofste gebreken; hierendaar worden ook bruggen gelegd. Doch de groote verbeteringen, door het afgraven en ophoogen de oneffenheden te verminderen, dit geschiedt niet.

Wy passeeren Poligny een aardig stadje. Regts overzie ik eene schoone uitgestrekte vlakte, het is die van Bourgondie.

Ik begin weder kruisen en kapelletjes aan den weg te zien, ook dit, geloof ik, kondigt het zuiden aan.

Wy ontmoeten byna geen andere rytuigen dan postwagens en boerewagens. Deze zyn nu veelal met ingurnaten beladen; somtyds ziet men kleine chars-de côté met een paard bespannen.

De huizen zyn sedert ik in Frankryk ben byna in alle dorpen van dezelfde soort: men ziet algemeen eene ronde poort, waar de wagens in ryden, eene kleine vierkante deur daarnaast en een of twee vengsters; in de betere huizen eene verdieping daarboven. Nu begin ik vele huizen te zien die alleen boven be-

woond worden, eene trap voert uit af innen, dig naar die vertrekken, terwyl beneden, behalven voor het vee, plaats voor den wyn is. Men ziet verscheidene nieuwe huizen op die wyze bouwen. Overal heeft men gehouwen steen, die toch dikwyls ongelyk is en somtyds met keyen vermengd en dan aangestreken wordt. Ik bemerk geene huizen zonder glasvengsters.

De wynstokken zyn algemeen zeer klein en byna niet vastgebonden. De aarde is steeds zorgvuldig omgeaarde en van alle onkruid gezuiverd. Ditzelfde heeft plaats tusschen de maïs. De aardappelen staan ver uiteen en men maakt (even als by Luik) hoopen aarde rondom elken struik. Zoo ik hoor is dit jaar alle soort van gewas, behalven haver, goed gelukt. Nergens zie ik boekwyt.

Op het kerkhof van een dorpje, waarvan my de naam onbekend is, zie ik vier kleine grafheuvels, waarin dezen morgen vier kinderen schynen gelegd te zyn. Houten kruisjes en kroontjes van papier met bloemen zyn de vergankelyke gedenkteekenen op deeze nederige graven.

Wat verder zie ik regts op een berg de ruïnes van het kasteel Arlay. Het gezigt is hier zeer uitgestrekt en men ziet vele dorpen op hoogtens gelegen, waardoor het landschap schilderachtig wordt.

Om 4 uure kwamen wy te Lons-le-Saulnier, eene middelmatige stad, hoofdplaats van het département du Jura, waar wy middag hielden. Er zyn hier vele zoute bronnen waarvan men zout maakt; ik zag vry

groote inrigtingen voor het gradeeren van het zilte water, zoo als ik die elders reeds naauwkeuriger beschreven heb. Zoutgroeven zyn hier niet.

Onzen weg vervolgende kwamen wy in den oogst; men is namelyk bezig de tarwe te snyden; dit geschiedt hier met de sikkel. Meer en meer zie ik velden met maïs. Het gewigt regts over de vlakten van Bourgondie wordt zeer uitgestrekt

Om 8 uur reden wy door Coutance, een groot welvarend dorp waar vele nieuwe huizen gebouwd werden; ook is het beroemd wegens zyne nette hoenders.

Nu dreef my regen en donkerheid weder in den wagen.

Eene algemeene bemerking, die ik dezer dagen maak, is de algemeenheid der koffyhuizen; ook in kleine dorpen treft men ze aan, steeds met groote opschriften als of het in de hoofdstad ware. In die opschriften en ook in die der gemone kroegen is nog iets merkwaardigs: algemeen kondigt men wyn aan, en behalven dien ook bier, meest al „bonne double bierre"; maar nergens zie ik brandewyn of andere sterke dranken aangekondigd. By ons is dit anders. Men vindt toch ook sterke dranken, doch die worden alleen by de koffy des namiddags, weinig anders gebruikt.

Vrydag 12 Juli. De nacht was zeer onaangenaam, stikdonker en regenachtig. Een der reisgenooten wilde volstrekt alle vengsters dicht hebben, hetgeen ik toch wist

toestand; eindelyk verliet hy ons en ging binnen in zitten, waar men stikluchts voor lief nam; dat maakte myne plaats niet beter.

Van het stadje Bourg en de omstreek, die men Bresse noemt, heb ik niets gezien. Onder de dorpen, die ik ongezien doorreed, was ook Coligny, maar het stamhuis van het geslacht van dezen naam is

Toen de dag my deed ontwaken, waren wy reeds op de hoogten, van waar men de Rhone links door de vallei ziet stroomen. Dit levert een mooi gezigt, en ik verzuimde niet by de eerste gelegenheid eene wandeling te doen.

Om half 9 waren wy te Maximieux, een groot dorp, waar men ons met moeite gelegenheid gaf, om een kop koffy te drinken. De weg werd meer en meer vlak. De oogst was in deze streken reeds byna afgeloopen; ik zag het koren op kleine bergen leggen; men brengt het niet in schuren.

Lyon naderende ziet men de Rhône als eene breede rivier met vele eilanden en lage boorden; maar omringd van heuvelachtig land, waarop het geboomte en de huizen overal verspreid zyn.

Om 12 uur kwamen wy aan; ik nam myn intrek in het Hotel de l'Europe, verheugd van te kunnen uitrusten, want ik was ditmaal zeer vermoeid. Ik verkleedde my, nam een bad, begon wat te schryven. Ver-

volgens ging ik myne eerste wandeling doen, en ging eten by Piot, excellent restaurateur, volgens het reisboek van Richard, doch die ik vond dat allerslechtst was en ook zeer heel verlaten. Ik kocht een Guide du Voyageur à Lyon, zocht my een algemeen denkbeeld te maken van het beloop der stad, waarin my het weder niet begunstigde want het regende.

In het Théatre des Celestins, waar ik uit nieuwsgierigheid in ging vond ik de zaal, het geen men vertoonde en het publiek zoo akelig dat ik er weder uitliep. Ik zat eenigen tyd voor een der koffyhuizen op de place des Celestins, zag het gewoel van lieden, die hier dagbladen komen lezen, hunne meeningen over den inhoud mededeelen en verdedigen, zonder iets er van te begrypen met weerzin aan; eindelyk ging ik huiswaards, dronk thee en begaf my in geene vrolyke stemming ter rust. By zulke gelegenheden is het my wel eens hard zonder gezelschap te zyn. Toch hebben die dagen hunne waarde als zy voorby zyn.

Zaturday 13 Juli. Toen ik om zes uur opstond, was het mooi weder en ik genoot uit myne vensters een mooi gezigt op de hoogte aan de andere zyde der Saone. Ik zag ook op de kaai beneden my de graanmarkt in hare levendigheid. De voorraad wordt hier van het land weg-

+den heer Pericot.

al op ezels aangebragt, en als die uitver,,
kocht is zetten de boerinnen zich zelven
op die ezels en ryden weder naar huis.
Spoedig is het begonnen te regenen en
dat heeft den geheelen dag geduurd.
Ik heb lang geteekend, ben daarna
een aanbevelingsbrief wezen brengen by
de bankiers C de Gaspard Vincent
Myn pas die van Metz naar Parys ge,,
gaan is, en die ik hier moest weder vin,,
den, is nog niet aangekomen.
Ik ging ook in de Stedelyke Biblio,,
theek en sprak lang met den Bibliothe,,
caris[t] aan wien my de heer Weiss eene
aanbeveling gegeven had. Het lo,,
kaal is niet best, daarby vervallen
en morsig. Ik zag eenige werken over
de oudheden van Vienne en andere
plaatsen in deze omstreken; eenige
handschriften die belangryk schynen,
en in het breede vermeld staan in
den Catalogus die daarvan uitgeko,,
men is in 1812. De lands en stads ar,,
chieven zyn ook zeer belangryk, en zy
zyn nog byna niet voor de geschiede,,
nis gebruikt. Dit geschiedt thans veel
vrucht door den heer Morin, welke
eene Histoire de Lyon, welke veel min,,
der goed door den heer Clerjeon begonnen
was, voortzet.
Ik heb gegeten aan de publieke tafel in
het Hôtel du Nord en ben daarna een
paarmaal gereden met de Omnibus, wel,,

Guide de Lyon 349.

De onderwerpen zyn in zulk eene slechte orde behandeld, dat ik telkens om iets te vinden het gehele boekje moet doorloopen; daarom zal ik van het gevonden de bladzyden steeds aanduiden.

ke hier even als te Parijs het verroer van de voetgangers in de stad doen.

Ik bezocht een paar kerken, deed nog eene wandeling, en tydig dreef my de regen weder naar huis, waar ik nog te schryven had.

Zondag 14 juli. Ik wilde met myn dagboek volstrekt by zyn; daarom begon ik dezen morgen reeds om half zes, en het was byna etenstyd toen ik myne taak voleindigd had. Ik ging in de buurt in eene Restauratie eten, deed eene wandeling op de kaayen en eenige pleinen, vond overal scharen van menschen, duidelyke blyken van eene sterke bevolking, en ging daarna in den schouwburg, waar ik zag spelen: Guerre ouverte ou Ruse contre ruse, en een gedeelte van eene opera, die ik niet uithoorde. Deze schouwburg, le Grand Théâtre genaamd, is een prachtig gebouw; toch zoude op de inwendige inrigting veel te zeggen vallen.

In eene restauratie op de Place des terreaux ging ik rypst eten, en nu ik dit geschreven heb, ga ik gerust slapen, met de voldoening van geheel niet achterlyk in myn dagboek te zyn.

Maandag 15 Juli. De „Guide des voyageurs à Lyon par Cochard 1829" is een beter boekje dan gewoonlyk zulke wegwyzers zyn; de Bibliothecaris heeft my dit bevestigd. Ik wil by het doorloopen enkelde punten daaruit op.

Guide des voyageurs à Lyon. p 392.

teekenen.

Lyon is een tyd lang onder de wereldlyke heerschappy van de aartsbisschoppen geweest, en tegen deze stonden de burgers op, even als in Luik. In 1312 heeft de aartsbisschop zyn gebied aan Philippe-le-Bel afgestaan, en zoo is Lyon aan de kroon gekomen.

In de 16e eeuw zyn de zydenfabrieken hier opgekomen.

De bank van Lyon leende meer dan zes millioenen livres aan François I.

Het regent in Lyon meer dan in Parys; men berekent het water dat in de eerste stad jaarlyks valt op 37 duim, in de tweede op 19.

In 1698 waren er 70,000 inwoners; – in 1791, by de eerste telling, 119,000; – die namen af door de omwenteling 1793 = 98,000. In 1829 zegt de schryver beliep de bevolking 138,696.

Er zyn by Lyon drie voorsteden: La Guillotière, de la Croix-Rousse en de Vaise. Ik las dezer dagen, dat er een plan bestaat, om die met de stad te vereenigen.

Een der belangrykste voorwerpen in Lyon is de vervaardiging van zyden stoffen, waardoor deze stad in de gehele wereld beroemd is. Ik doe dus myn best om vele byzonderheden daarvan te zien en te vernemen, en ben daarin heden vry wel geslaagd.

Men spint de zyde niet hier, dit geschiedt, zoo men my zeide byzonder te Saint Rambert en Bugey in het département de l'Ain, 8 uren van hier. Het verwen, weven, en alles wat verder tot het gereed maken der stoffen behoort, geschiedt in en om deze stad. Men rekent dat er 30,000 weefgetouwen (métiers) zyn, en dat 90,000 menschen zich met deze nyverheid bezig houden. Dit werk geschiedt niet in groote fabrieken, maar

in vele duizende werkplaatsen, waar een of meer weefgetouwen zyn, welke aan de werklieden toebehooren. De ondernemers of handelhuizen leveren de grondstof, en betalen, wanneer men die bewerkt terugbrengt, naar evenredigheid van de soort en de hoeveelheid. Deze pryzen verschillen nu naarmate van het vertier, en daarover ontstaan dan niet zelden oneenigheden tusschen de ondernemers of groote kooplieden en de arbeiders. Hierdoor zyn de ernstige onlusten een paar jaar geleden te weeg gebragt; en voor eenige dagen was men weder eenigsins voor opschudding beducht; eenige honderde weefgetouwen stonden stil en de werklieden vorderden verhooging. De soldaten werden in de kazernen byeengehouden om gereed te zyn in geval van nood. Doch zaturdag is de vrede gesloten: de werklieden hebben aangenomen, om het geen zy onderhanden hebben voor het vroegere loon af te maken, en de kooplieden om dat loon voor het nieuwe werk eenigsins te verhoogen. De wever van flaneel, dien ik dezen morgen bezocht, zeide my dat de pryzen nu redelyk waren; maar dat hy toch reeds tot drie francs de el meer gehad had. De verdiensten zyn door deze inrigting natuurlyk zeer verschillend naar mate der bekwaamheid en den vlyt van den werkman. Zy zyn dit nog in een ander opzigt: niet elk wever bezit eene werkplaats en een weefgetouw; vele zyn in het werk by anderen. Zoo had de meester van de werkplaats, die ik bezocht, 8 weefgetouwen in eene zaal by zyne woning. Hier weefde hy, zyne vrouw-

Chefs d'ateliers.

Deze fabriek bestaat sedert 1807.
Men vindt ook eene fabriek vermeld van
Ajac in de voorstad Croix Rousse, doch
die voor als is van weinig beteekenis.

en twee zonen. Voor de 4 andere weefgetouwen had hy 4 wevers, die hy eveneens betaalt als hem de koopman doet, namelyk by het stuk. Doch natuurlyk ontvangen deze wevers minder en blyft een gedeelte van het werkloon voor den eigenaar der weefgetouwen. Er heeft op die wyze eene afklimming plaats: de kooplieden handelen met de meesters der werkplaatsen (ateliers) en deze weder met de mindere werklieden. Voor de andere werkzaamheden dan het weven heeft hetzelfde plaats.

Omtrent deze inrigting heeft slechts eene groote uitzondering plaats: in de „Manufacture de la Sauvagère" van de Heeren Berna, Sabran et Comp., waar veel arbeiders in eene groote fabriek verschillende werkzaamheden verrigten. Deze is dan ook byzonder belangryk voor den reiziger. De heer Gaspard Vincent, aan wien ik een aanbevelingsbrief had, heeft my een verlof bezorgd, waarmede ik heden in die fabriek geweest ben. Zy is omtrent een uur buiten de stad, in het dorp Saint Rambert op den regter oever der Saône, en zy onderscheidt zich gunstig van de fabrieken in de steden, daardoor dat zy afgezonderd, tusschen het geboomte, op eene ruime gezonde plaats staat. Er zyn hier 285 weefgetouwen (metiers); ik zag er 80 in eene zaal. Buiten de fabriek werken voor haar nog ongeveer 200 weefgetouwen.

15 Men maakt hier veel schals, ook gebloemde tafelkleeden, die men damassinés noemt.

Die stoffen zyn niet bloot van zyde maar gemengd met wol, dikwyls alleen van wol. De ketting-draden waren in de gemengde stoffen zyde, de inslag (trame) van wol. Zoo men my zeide mengt men nooit vlas met zyde.

Het weven der grond stoffen geschiedt niet hier, maar in Lyon. Zy worden hier uitgezocht en voor de verschillende kleuren bestemd; wanneer zy geverwd zyn weder naauwkeurig getoetst, en opgewonden, en voor het verschillend gebruik bestemd. Het vervaardigen der Cartons (waarvan ik nader spreken zal) en van alles, wat verder by het op touw zetten en weven vereischt wordt; — het in orde brengen (apprêter) der geweven stoffen geschiedt in deze fabriek en dit alles houdt 507 werklieden bezig.

Het werk begint tegenwoordig om 6 uur, 's winters om 5; allen worden by het stuk niet by dagloon betaald, en zy winnen van 4 tot 7 francs daags; de vrouwen wat minder.

De gunstige indruk, die de ligging der fabriek op my gemaakt had, werd niet weggenomen door het zien der inwendige inrigting. Overal vond ik frissche, reine lucht, zindelykheid, orde. Uit andere byzonderheden kwam my voor, dat de ondernemers dezer fabriek bedacht zyn op den welstand hunner arbeiders; iets het geen men in Engeland zoo ongehoord verwaarloost, wanneer men den arbeider niet anders behandelt en waardeert

dan als werktuig. Men heeft hier gezorgd, dat elk tegen vaste prijzen zich behoorlijk voeden kan. Er zijn eetzalen (refectoires) voor de vrouwen en voor de mannen. Drie maal daags: om half 9, om 2 en om 9 ure, wordt er geschaft, en kan ieder, die dit verkiest, bepaalde portien tegen vaste prijzen verkrijgen. Hiervan wordt een groot register gehouden, en aan het einde der week, wordt bij de uitbetaling der verdiensten de som die men verteerd heeft afgetrokken. In eene groote keuken die door reinheid en orde uitsteekt worden alle die spijzen gereed gemaakt. Zoo men mij zeide maken ongeveer $\frac{2}{3}$ gebruik van deze gelegenheid, voeden zich meer of minder rijkelijk naar gelang dat zij zwaarder of ligter arbeiden. Zij die zich geheel uit de fabriekskeuken laten spijzigen verteren ongeveer 18 tot 25 sous (44 tot 62 centen) daags. Deze inrigting komt mij voor ten uiterste doelmatig, voordeelig voor de werklieden en de ondernemers te zijn.

Eene andere nuttige inrigting is eene school van wederzijdsch onderrigt, die gehouden wordt als het werk afgeloopen is, nu van 7 tot half 9 uur, 's winters vroeger; en waaraan alle de werklieden kosteloos hunnen deel nemen; hetgeen ook door hen die niet

lezen en schryven kennen, vooral door de kinderen vlytig geschiedt.

In de stad bezocht ik eene werkplaats, waar fluweel geweven werd. Hier vond ik in den meester, Monsieur Drivon cadet, een zeer beschaafd man, die met voorkomendheid en klaarheid zyn werk en zyne werktuigen aanwees, en er my eene duidelyke voorstelling van gaf. Ook hier was volkomene zindelykheid, en het schynt, dat die by het zydeweven wordt teweeggebragt, door dat de zyde niet gewasschen wordt en dus zeer rein moet behandeld worden. Het is zonderling, dat dit geen invloed gehad heeft op de stad, maar overal eene onvergeeflyke morsigheid heerscht.

Zulke kleinere werkplaatsen zyn voor de zedelykheid, voor het familieleven, geloof ik, ver te kiezen boven groote fabrieken; evenwel vond ik de Sauvagère geschikt, om met de laatste te verzoenen; altans behoort zy onder die, welke bewyzen, dat het afschuwelyke in de meeste groote fabrieken niet onvermydelyk daaraan verbonden is.

Nu kan de groote volkomenheid, waartoe men de kunst van het weven met allerhande schakeringen van kleuren en figuren niet genoeg bewonderen. Ik wil aan het slot van myn verblyf in deze stad bespreken er tot herinnering iets van op te teekenen. Nu heb ik nog myne wandelingen te vermelden. Deze voerden my

Guide de Lyon 289.

Guide de Lyon 132.

Guide de Lyon 55.

Guide de Lyon 59.

naar den Jardin des plantes. Deze is op eene hoogte, waar vroeger de tuin van een klooster was. De aanleg is als wandeling zeer lief; men overziet er de stad en de omstreken. Aan den ingang staat het borstbeeld van Rozier, een verdienstelijk man uit deze stad, die „le Columelle français" genoemd wordt, omdat hij den landbouw zoo zeer bevorderd heeft.

Van het klooster der Carthuizers zag ik de schoone kerk. Het klooster zelf is geheel vervallen; eenige cellen strekken toch tot woningen; ik zag er een waarin eene nijvere familie met vele kinderen eene luchtige en gezonde verblijfplaats hadden en zeer vergenoegd scheen te leven. Welk eene verandering!

Door de groote voorstad La Croix-Rousse gaande, hoorde ik eerst overal het geraas van weefgetouwen, want hier wonen vooral de werklieden; — vervolgens kwam ik in de minder bebouwde gedeelten, waar de huizen, met groote tuinen, als buitenplaatsen aangenaam op de hoogte gelegen zijn. Hier waren menigvuldige kostscholen, en mij dunkt de plaats is goed gekozen.

Nu kwam ik aan den oever der Saône, en aan de Ile-Barbe in die rivier gelegen. Er plagt een klooster en een fort op dat eilandje te staan, nu staan er herbergen, en het volk komt op zekere dagen in het jaar zich onder de hooge boomen vrolijk maken en dansen. Vroeger moest

Zie het plan by den Guide de Lyon.

Deze Gare is een dok om des winters de schepen in veiligheid tegen het ys te plaatsen; het heeft door sluizen gemeenschap met de Saône. Dit is ook eene nieuwe inrigting.

men met een pont overvaren en heeft eene compagnie eene fraaye kettingbrug gebouwd waarmede men van dezen linker oever op het eilandje en van daar op den regter oever komt. Men betaalt daarvoor elk „un sous" en de ondernemers staan daarby zeer goed. Wanneer men op die wyze zyn geld op rente stellen kan, is dit beter dan staatspapieren te koopen.

Toen ik aan de overzyde de fabriek bezien had, stond by de brug een omnibus gereed, en daarmede reed ik nu steeds langs de Saone, den Chemin de Trevoux, terug naar de Quai des Celestins. Dit kostte „cinq sous" (12½ cents) de persoon. Ook deze onderneming moest ik goed keuren, en ik zag er onderweg nog van meer belang, namelyk drie nieuwe kettingbruggen over de Saône die in den Gunde en op het plan van 1829 noch niet voorkomen; te weten: pont de la gare, pont Saint Vincent en pont de la Feuillée. De eerste heeft een rustpunt in het midden van waar de kettingen afhangen de twee andere zyn uit een stuk en de kettingen zyn aan gemetselde beeren aan de twee oevers vastgemaakt.

De boorden de Saône zyn hier zeer liefheuvelachtig, met veel geboomte en huizen versierd: het was de regter oever welke ik in het voorbyryden voor my had; doch op den linker oever zag ik toch ook de Tour de la Belle Allemande, een overblyfsel uit de 16e eeuw, aldus genaamd naar de vrouw

Guide de Lyon 39 & 58.

Guide de Lyon 314. 108. 301. 200. 221.
De heer Artaud, die zich voor het Museum byzonder verdienstelyk maakte, heeft by de laatste omwenteling zyn post nedergelegd en houdt zich nu in Avignon, zyne naderstad met dergelyke merkwaardigheden bezig.

Jean Cleberg, die dezen toren zoude hebben laten bouwen, en van wien vele overleveringen voorhanden zyn. Op dezen oever zyn nog weinig huizen.

In de stad bezocht ik de Museums van oudheden, van schilderyen en van natuurlyke historie. Die bevinden zich in een groot gebouw Palais des Arts (of de Saint-Pierre) genaamd, op de Place des Terreaux, een gewezen klooster van Religieuses Benedictines, dat onder de rykste en aanzienlykste van Frankryk behoord heeft. Men vindt in deze verzamelingen vele merkwaardige voorwerpen: Sarcophagen, altaren, urnen en andere oudheden, vooral drie mooye mozaiken, die in de zalen waar de schilderyen hangen geplaatst zyn. Deze voorwerpen zyn meestal in en by de stad gevonden, en herinneren aan hare geschiedenis onder de Romeinen. Ik konde niet meer doen dan ze vlugtig bezien.

Onder de schilderyen trof my byzonder de hemelvaart door Perugino, een geschenk van Pius VII. Er is een zeer mooi portret van Willem III als jongeling door de Heem omringd met bloemen. De jeugdige vorst heeft daar zoo my voorkomt een veel innemender gelaat dan in de andere portretten.

Het kabinet van natuurlyke historie bevat onder anderen zeer mooye mineralen voor de geologie van deze gedeelten van Frankryk. De stad is zoo als gewoonlyk karg voor dit onderwerp. Er worden slechts 3000 francs ge-

Guide de Lyon p 266.

Zie eene Analyse-programme onder de bylagen.

wone toelage gegeven voor de personen en de voorwerpen van deze verzameling.

Op dezelfde plaats staat het Hôtel de Ville, een der schoone gebouwen van Lyon, dat ik nu ook bezigtigde. Ik zag hier in het groote vestibule de beelden van de Rhône en de Saone, welke voor de ommenteling by het beeld van Lodewyk XIV op de Place Belle-cour stonden, en toen dit vernietigd werd bewaard zyn gebleven.

Het onweder, dat lang gedreigd had, was losgebroken, en zware regen deed my van verdere wandelingen afzien. Ik beproefde nu, wat ik anders niet zoude ondernomen hebben, om de eerste vertooning by te wonen van een nieuw stuk, waarvan men veel heeft gesproken en voorspeld: La Répu-blique, l'Empire et les Cent jours. Ik bekwam spoedig een briefje; ging dadelyk eten in eene nabygelegene restauratie, en verkreeg toen nog eene uitsteekend goede plaats op de gallery, tegenover het tooneel waar ik zeer goed zien konde, want er was vooral te zien. De decoratiën waren merkelyk zeer mooi. Het stuk bevat 12 tafereelen uit de laatste geschiedenis benevens eene „apothéose;" – eigentlyk de loopbaan van Napoleon, en dit is niet onbelangryk. Maar de geschiedenis wordt weinig naauw-gezet gevolgd, alles verergerteld om het volk te vleyen, en Napoleon gunstig voor te stellen. Men ziet dit kinderspel lagchend aan; maar men kan zich toch moeyelyk onthouden van ernstige bemerkingen wanneer men

Guide de Lyon 276.

de verblindheid en onzin bedenkt waar-
mede alle strijdende voorstellingen ver-
mengd en dwaaslijk toegejuicht worden:
vrijheid en keizerlijke regering, oorlog
en volksgeluk. Napoleon laat men
zeggen: „Le peuple n'a pas de devoirs,
il n'a que des droits." Natuurlijk
vindt le peuple in het parterre, en het
was talrijk dezen avond, zulke schoone
beginsels zeer naar zijn zin, en wenscht
de gelukkige tijden terug waarin Napo-
leon die zoo goed aanwende.
Het was zeer vol en daardoor zeer benaauwd;
men begon om 5 uur, en ik was zeer te
vreden toen men om 11 uur eindigde.
Dingsdag 15 Juli. Het weder was wat hel-
derder dan de vorige dagen, ik maakte er
gebruik van, om naar Fourvieres te wan-
delen, het hoogste punt van de stad en
beroemd om het uitzigt. Op mijnen
weg derwaarts zag ik verscheidene merk-
waardigheden, waarvan ik eenige aan-
teekening wil houden.
Hotel Dieu, een der oudste en grootste zie-
kenhuizen van Frankrijk. Er zijn omtrent
1800 bedden, en somtijds nog meer zieken; ook
worden alle zieken opgenomen. Ik heb
vele zalen doorgegaan, bijzonder die van
de „grand en „petit dome, die elk een groot
kruis vormen met eene hooge koepel als
middelpunt. Die ontzachelijke opeenhoo-
ping van zieken, 150 in elke zaal, maakte
op mij een pijnlijken indruk. Er heerschte
geen rust, geene orde. In de gangen en op
de plaatsen zag men overal zieken met

bruine peyen, die hun hier gegeven worden, en verder byna naakt, zonder kousen of schoenen, rondwalen. De (nieuwe) zieken zag ik open op een soort van draagstoel, door mortige mannen aanbrengen. Zusters, de la charité" schenen hier het werk met mannelyke bedienden van den laagsten rang te deelen, en zelfs die geestelyke vrouwen waren niet zindelyk zoo als ik ze elders altyd gezien heb. De zieken kwamen my als verlaten voor; ik doorliep geheele zalen, waar ik niet eene zuster of oppasser aantrof, en toch waren blykbaar stervende, welligt reeds dooden onder dat groot getal. Een ander misbruik liep my in dien korten tyd in het oog, namelyk dat naastbestaanden aan de zieken verkwikkingen brengen, ik zag ze aan een, die verschrikkelyk scheen te lyden geneesmiddelen toedienen. Dit dunkt my moesten juist die zusters doen. Men doet, zoo ik hoor, al het werk voor het huis in Letralne, en ik bemerkte dat men dit uitstrekt tot het zagen van boomen tot planken. My kwam dit hoogst ongeschikt voor, want daardoor is het gebouw opgehoopt met allerhande werktuigen en andere lieden die den geregelden dienst voor de oppassing der zieken storen. Ik zag ook een der zalen, waar de zieken twee franken daags betalen, die was niet beter; de keukens kwamen my zeer vuil en verwaard

Guide de Lyon 254. 38.

Guide de Lyon 249

Guide de Lyon 211

voor. Ik heb nog geen ziekenhuis gezien, dat my zoo akelig voorgekomen is, en ik verwonderde my hierover te meer dewyl het als zeer goed beschreven wordt. Uitwendig is het een paleis.

Er zyn in Lyon nog vele andere inrigtingen van weldadigheid, byzonder het Hospice de la Charité en de l'Aumone générale waar oude lieden en kinderen worden opgenomen; met een byzonder gebouw voor vondelingen. Myn tyd is te zeer beperkt, om die gestichten naauwkeurig te onderzoeken; men noemt het bestuur daarvan; maar dat is hetzelfde als in het Hotel-Dieu, en het komt my niet mogelyk voor dat dit goed zoude zyn.

In het voorbygaan zag ik de plaats waar de vondelingen worden nedergelegd, en de schel daarnaast, waaraan men trekt, wanneer men het kind voor altyd overgeeft. Ik kon zonder gruwing deze plaats niet aanzien. Het getal vondelingen zegt men my bedraagt jaarlyks omtrent 2600.

In een groot gebouw op de hoogte van Fourrieres l'Antiquaille genaamd, heeft men bedelaars, zinneloozen, venerische en andere afzigtelyke zieken vereenigd; ook nog oude lieden. De zeer goede lucht moge tot herstelling der ligchamelyke en zedelyke krankheden bydragen. Ik had geen tyd of opgeweektheid, om deze plaatsen van ellende te bezoeken.

Het Kerkhof is op dezelfde hoogte, en daardoor voor de gezondheid der stad zeer

Guide de Lyon. 94.

gunstig geplaatst. Dit is eene der inrigtingen van den Maire Sathonay, aan wien ik bemerk dat Lyon veel verschuldigd is. Ik heb deze laatste rustplaats van de bewoners der volkrijke stad doorgewandeld; zy verschilt niet van die in andere streken. Hier zyn ook vele gedenkteekenen, bloemen en kransen, blyken van de belangstelling der overgeblevenen. Toevallig vond ik het graf van den "Lieutenant Général Mouton Duvernet né 3 mars 1770 mort à Lyon 27 juillet 1816", een der weinigen welke de doodstraf hebben ondergaan, omdat zy zich by Napoléon gevoegd hadden, en welke nu als slagtoffers beschouwd worden. Het was waarschynlyk uit dien hoofde dat men zyn gedenkteeken met namen vol geschreven had.

Deze hoogte op den regter oever der Saône is het oudste gedeelte van Lyon, ook vindt men er vele Romeinsche overblyfsels. Twee daarvan heb ik gezien: Gedeelten van eene waterleiding, waardoor deze plaats, die zeer hoog is, van een ander punt, dat nog veel hooger is, van water voorzien werd. Eenige bogen staan hier nog, en men vindt er ook elders, waardoor men den loop van het geheel kan erkennen. Ik zag die by de kerk Saint Irenée, die gedeeltelyk afgebroken zyn om een fort te bouwen. Zy zyn in den gewonen vorm, van

Guide de Lyon 95.

Guide de Lyon 125. 99.

gebakken. Neen, er zoo genaamd opus reti-
culatum. Ik merkte op dat als gewoonlyk
het ciment minder vergaan is dan de
baksteen.

Een waterbewaarder bestaande uit
een groot gemetseld gebouw met ge-
welven die op dikke muren rusten en
vyf groote gangen vormen, met even-
zoo veel ronde openingen in die
muren; het geheel 48 voet lang en 44
breed. Het ciment is zoo duurzaam,
dat het nog zyne volkomene hardheid
en glans behouden heeft. Twee openin-
gen ter zyde dienden om het water
in te laten, en twee in het gewelf om
het er uit te putten. Eene opening in
den grond schynt bestemd geweest te
zyn om, als men het verkoos, het water
in de Saône te laten afloopen. Men
heeft deze waterbewaarder Bains Ro-
mains en ook Grotte Berelle genoemd.

Als oudheid kan men ook beschouwen
de Eglise d'Ainay, welke ik op mynen
terugweg bezocht heb. Zy heeft een tem-
pel van Roma en Augustus vervangen,
en is in het begin der 12e eeuw gebouwd.
By het altaar ziet men nog overblyfsels van
het mozaik van den tempel en de koepel
rust op vier dikke zuilen van graniet,
die van den tempel behouden zyn; doch
deze vier waren by de Romeinen twee,
en men heeft die voor deze kerk door-
gezaagd. Als middeleeuwsch gebouw
is deze kerk ook merkwaardig, zy is

Guide de Lyon 139.

Guide de Lyon 183.

van eene vroegere dan de zoogenaamde Gothische bouworde, en herinnert aan de kunst onder Karel den Grooten. In de Sacristie zyn ook oude overblyfsels, en een steen bedekt daar de onderaard-sche gevangenis, waarin de martelares Blandina zoude zyn opgesloten (geweest), tot dat zy den dood onderging. Hier-voor heb ik geene andere zekerheid, dan het zeggen van den koster; maar in de kerk is eene kapel ter eere van deze heilige, waarin zy op eene schildery zeer aandoenlyk is voorgesteld.

Ik moet nu ook nog een paar andere kerken vermelden, die ik bezocht heb. Eglise de Saint Jean-Baptiste. Zy staat tegenover myne kamer, en ik bewonder da-gelyks hare fraaye Gothische formen. In-wendig behoort zy ook tot de schoone gebouwen van deze orde, en heeft de ei-genaardige eenvoudige grootheid. Zy be-vat vele historische herinneringen, die ik hier niet kan vermelden. Het paleis van den aartsbisschop, dat er naast staat is niet uitsteekend. Deze is de hoofdkerk van Lyon.

De Eglise de Saint Nizier heeft my ook ge-troffen door hare stoutheid, en de majes-teit die door de overeenstemming van de zuilen en gewelven wordt te weeg gebragt. Eene plegtigheid, die ik hier bywoonde, kwam geheel niet overeen met de waar-digheid van het gebouw; er werden name-lyk twee paren getrouwd. De priester las binnensmonds, zoo schielyk mogelyk, met den akeligen toon der verveling, het

Guide de Lyon 156

Guide 294

Guide de L. 178.
Ib. 185

71

Latynsche formulier, zoo dat men er niets van verstaan kon. Hy deed het boek reeds toe, terwyl hy de laatste reeks van woorden opzeide; besprenkelde "nonchalamment" de echtelingen met den wijwaterskwast en ging ylings weder in de sacristie. Dit is het Sacrament.

Op de hoogte bezocht ik de kerk van Saint Irenée, die staat op de plaats waar men beweert dat de beenderen van 19000 martelaars uit den tyd van Severus begraven zyn. By deze kerk heeft men 1814-16 een Mont Calvaire gemaakt; "qui fait honneur à la piété des Lyonnais," zegt de Guide. Men heeft by die gelegenheid ook hier vele ontleden gevonden.

Het gezigt van deze plaats is zeer uitgestrekt.

Naast Saint Irenée is La maison de refuge Saint Michel, waarin de verdwaalde vrouwelyke schapen door 40 nonnen worden teregtgebragt, en in alle geval in teugel gehouden. Dit is een groot gebouw zeer schoon gelegen, met groote tuinen. Ik konde van hier de nonnen met grijze kleederen en zwarte sluyers zien gaan. Men zeide my dat zy ongeveer 150 Magdalenas onder haar opzigt hebben, die zy in den tuin en in huis doen arbeiden.

Er zyn in en by Lyon weder vele kloosters, en men telt, volgens het handboek, reeds 600 nonnen.

De Chapelle N. D. des Fourvières staat op het hoogste punt van dezen heuvel, waaraan Lyon het eerst gebouwd is. By deze kapel is een vierkante toren als observatorium gebouwd, en van daar overziet men uitstee-

Guide de L. 189

Guide de L. 244. 207. Een aantal kloosters zyn tot kazernen ingerigt en zoo heeft men Lyon soldaten in plaats van monniken. 202 enz.

72

kend gaat de stad en het omliggende land. Ik was naauwelyks op dezen toren of ik zag over den Mont d'or een onweder tot ons komen met regen en hagel verzeld. Het dreef toch spoedig voorby, en toen was de lucht vry helder. Ik zag nu de twee ri-vieren zich vereenigen; de stad met hare voorsteden zich ver langs hare boorden en over het land uitstrekken. In het ver-schiet lagen de Alpen, die toch niet geheel van wolken bevryd werden, zoo dat ik slechts nu en dan de sneeuw op den Mont-blanc en op de andere kruinen zag schitteren. Nader by zag ik een aantal lagere bergen, langs welke de groote wegen in alle regtingen van Frankryk en Zwitserland voeren. Inderdaad ligt Lyon in eene streek, die men niet zon-der regt „La belle France" noemt.

Myne wandelingen waren heden zoo ver, dat ik op de hoogte een weinig uitrus-ten en my met een ontbyt in eene res-tauratie versterken moest. Ik onder-hield my by die gelegenheid met myn leidsman, een oud loonbediende, die my van de ysselykheden der omwen-teling en het toenmalig beleg der stad verhaalde.

Op de plaats waar het Arsenaal plagt te staan, dat in 1793 gesprongen is, zag ik het Dépôt du bled en het Dépôt du sel, nieuwe gebouwen. Alles wat by die gelegenheid ver-woest en verbrand is, heeft men nog niet herbouwd. Niet ver van daar zag ik de fraaye kazerne der Gensdarmes in een geme-zen klooster der Augustiners.

Ik zag de werkplaats van M. Roussi.

Guide de Lyon 376.

Van het zydeweven bleef my nog over de stoffen te zien vervaardigen, waar goud en zilver in de zyde geweven worden. Dit zag ik heden; en ik zag ook hoe die metalen daartoe voorbereid worden, en hoe zy geslagen worden voor het vergulden en verzilveren. Van deze werkzaamheden wil ik iets opteekenen.

Om het goud en zilver te slaan, maakt men kleine staafjes, die plet men ter dikte van kaartenpapier. Stukjes van dit geplet metaal 9 centimeters lang en drie breed worden nu tot blaadjes geslagen, meer of minder dun naar het verschillend gebruik. Voor galons maakt men van zulke stukjes vier blaadjes (van ongeveer 9 □ duimen) en die kosten dan, de gouden 2 francs het blaadje. Om ze zoo uittebreiden legt men ze tusschen blaadjes van een soort van perkament, baudruche genaamd, (waarvan een staal onder de bylagen) een geheel pak te zamen, en vast op een bevestigd dan slaat men er op met een hamer, tot dat het stukje de grootte der perkamente blaadjes bereikt heeft; men snydt dan elk stukje in vier, legt het weder tusschen de perkamente blaadjes, en herhaalt dezelfde werkzaamheid. Voor het vergulden en verzilveren worden van een stukje geplet metaal 72 blaadjes gemaakt, en het uitkloppen heeft even dikwyls plaats. Ten slotte legt men die dunne blaadjes in boekjes van papier, en snydt die rondom af; zoo

komen zy in den handel. Veel zorg is er noodig om de blaadjes, waartusschen het metaal geslagen wordt, goed te drogen, en zacht scheuren en mislukken een groot aantal van de geslagene metalen blaadjes, zoo als ik dit zag terwyl een meisje die zeer behendig van tusschen het perkament met een kanten tang in de boekjes van papier overlegde. Al dat mislukte moet weder gesmolten worden. Het verwonderde my te hooren dat die blaadjes van baudruche 3 of 4 jaar lang kunnen gebruikt worden; zy zyn ook zeer kostbaar. Er zyn twee zulke werkplaatsen in Lyon.

Voor het trekken van goud en zilverdraad gebruikt men metalen blaadjes uit deze fabriek, die dikker zyn naarmate men beter draad vervaardigt. Voor het gouddraad neemt men een ronden staaf zilver van 2 voet lengte en 3 duim omtrek (ongeveer 4 kilogr) dien bedekt men met goud door het zilver gloeyend te maken, en er dan de blaadjes goud op te bevestigen. De dikte van dit goud zeide men my verschilt van 4 tot 15 of 18 deniers per pond. Voor zilver neemt men een zilveren staaf zoo als ik zoo even beschreef. Doch voor mindere werken van beide metalen maakt men somtyds hetgeen men "mi-fin" noemt. Dan neemt men een koperen staaf, bedekt dien met zilver en voor gouddraad, dat zilver met goud. Men kan

het koper niet onmiddelyk met goud bedek„
ken. Die staaf wordt door een yzeren
plaat met eene ronde opening getrokken
welke telkens wat naauwer wordt, en
zoo ontstaat een draad, die steeds dun„
ner en langer wordt. Deze bewerking
is zeer eenvoudig: eerst geschiedt dit
met een groot rad, dat door verscheide„
ne mannen gedraaid wordt, vervol„
gens door cylinders die een mensch ge„
makkelyk draait. De lengte welke ein„
delyk de staaf van twee voet verkrygt
is verbazend, te weten 1,967,104 voet. Zoo
stond het op een gedrukt stuk in de fabriek.
Het wonderlyke daarby is, dat het goud
by al dat uittrekken het zilver, en dit even„
eens het koper blyft bedekken. Om het
glyen te bevorderen smeert men de dra„
den met was; maar nog om het goud voor
afschaven te bewaren. Alleen de laatste
reis laat men dit was weg om meer glans
aan de draden te geven. Men maakt zoo
wel platte als ronde metaaldraden. By het
weven worden die alzoo gebruikt, by het
maken van galons worden zy eerst om
zyden draden gewonden, ten einde ze sterker
te maken.

Ik was moei van veel te loopen en veel te
zien; aan de post vond ik een brief uit
Holland, die my goede tyding bragt, en
daarmede ging ik nu, het was zes ure,
eten in de restauratie van Lucotte, die
voor een der beste geldt.

Tegen den avond heb ik nog wat gewan„

Ik vond een belangrijk boekje over Saint-Etienne en omstreken: Indicateur du Commerce etc. de Saint Etienne par M. Hedde en kan mij daarop verlaten.

deeld op de kaaijen der Rhone en op de Place des Celestins. Hier vooral is des avonds groote levendigheid; maar zy is niet van de beste soort.

Woensdag 17 Julij. Dezen morgen om 5 uur heb ik een uitstap ondernomen naar Saint Etienne, eene zeer belangrijke fabriekstad, die ik verlangde eenigzins te leeren kennen; vooral echter om den weg waarover men derwaards rydt. Een omnibus bragt de reizigers naar de Pont de la Mulatière, en daar waren verscheidene wagens, waarin men de reis op den IJzeren spoorweg ondernam. Ik had eene plaats in de "voiture suspendue"; doch zat daarin te eng en konde te weinig zien, waarom ik poogde, en dit gelukte my, in een der "Voitures non suspendues" te komen, waar ik vry zat en regt goed zien konde. De weg loopt steeds eenigzins opwaards, toch werden de wagens, twee vereenigd, elk van 24 personen, eerst slechts door een, vervolgens door twee, eindelyk door drie paarden getrokken, die dikwyls afgewisseld werden, en hard liepen, zoo dat wy om half 11 te Saint Etienne waren. Meermalen heeft men door heuvels heen moeten graven, en het is een zonderling gezigt wanneer men zulk eenen heuvel nadert, en dien eindelyk niet over maar doorrydt. De grootste van deze "percées" zyn 900 en 1506 mètres lang. De laatste reden wy in $7\frac{1}{2}$ minuut door.

Ik had een brief voor den Heer Jovin te Saint-Etienne, en die onderrigtte my van hetgeen voor my belangrykst zyn konde.

Indicateur p. 19.

Men heeft ook yzermynen, en die worden met verschillenden uitslag uitgegraven. De heer Jorin zeide my dat de Compagnie des mines de l'Isère 3000,000 kilogr. jaarlyks voortbrengt.

Indicateur p. 71.

Indicateur 75.

De geheele streek is vol steenkoolmynen, en daarvoor zyn de yzermynen zoo belangryk; Lyon byzonder wordt langs deze van brandstof voorzien.

De voornaame tak van fabriekenyverheid bestaat in het smeden van wapenen; die houdt 25,000 arbeiders bezig, en is nergens dan te Luik zoo uitgebreid. Gedeeltelyk worden de wapenen vervaardigd voor de regering, die hier eene der Manufactures royales d'armes à feu heeft, waarvan de Heer Jovin (père et fils) ondernemer is. Deze kan jaarlyks 150,000 geweren leveren. Er zyn nog 4 andere zulke koninklyke fabrieken, te weten: te Straatsburg, Maubeuge, Chanville, en Tulle. Behalven voor de regering wordt voor byzonder vertier veel gewerkt: jagtgeweren en andere, zoo dat men de waarde der wapenen, die jaarlyks vervaardigd worden, op zes milliaenen francs begroot.

Zeer belangryk zyn ook de weveryen van zyden lint, die hier byzonder thuis behooren, en jaarlyks voor 25,000,000 francs opleveren.

Beide deze hoofdtakken der nyverheid zyn niet in groote fabrieken vereenigd, maar de geweren worden by afzonderlyke gedeelten, even als te Luik, en het lint in kleine werkplaatsen even als de zyde te Lyon, vervaardigd.

Van de geweren zag ik sloten en andere gedeelten maken, hetgeen my reeds bekend was. Merkwaardig was my het vervaardigen der kostbare gedamasceerde geweer-

loopen, hetgeen een meester in myn byzyn deed. Vyftig repen, om den anderen van yzer en van staal worden op elkander bevestigd, gesmeed tot een vierkanten staaf; – die staaf wordt glaeyend gemaakt en gedraaid; – 4 zulke gedraaide staven aan elkander tot een staaf gesmeed; – die dikke staaf glaeyend gemaakt en geplet tot een langen reep. Nu wordt deze reep weder glaeyend gewonden om een rond yzer, dat met eene dunne sleuf slecht yzer omgeven is, opdat de reep er zich niet vast aan hechte; – om dat yzer gewonden zynde wordt die reep gehamerd en zoo ontstaat de loop. Deze wordt nu nog op een dunner spil gehamerd, zoo dat de opening zeer klein wordt. Als op die wyze de loop genoegzame vastheid bekomen heeft wordt hy geboord, waardoor het slechte yzer, dat er in was wordt weggenomen; – vervolgens wordt de loop uitwendig glad gemaakt en gepolyst, doorgaans met eene andere vereenigd, om dubbelde geweren te maken. Op die wyze bekomt men die hooge volmaaktheid waarop de liefhebbers zulk een hoogen prys stellen. Ook gebeurt het niet ligt, dat zulk een geweer springt. De prys is ten minste 300 francs.

Ik zag ook de Banc d'épreuve; van 1300, die men zoo even beproefd had, waren 8 loopen gesprongen; doorgaans springen er wat meer. Behalven dien vervallen er vele door dat men kleine scheuren of barstjen daarin ontdekt

Het weven van lint zag ik met nieuw genoegen en nieuwe bewondering; er zyn byzonderheden aan, die men by het weven der gewone zy-

Indicateur 56.

Indicateur 21. 69.

My viel een zeer groot yzeren kruis in het oog dat volgens het opschrift door de missionarissen in 1821 geplant is.
Indicateur 51. 17.

79

de niet aantreft; doch ik wil dit nader op-
teekenen.

Ik verlangde ook eene fabriek van band of nestels (lacets) te zien, doch de eenige van die soort stond stil. Deze tak is byzonder thuis te Saint-Chamond, maar my doorgereden zyn. De heer Jorin zeide my, dat Richard Chamboret aldaar 80 tot 100,000 el daarvan daags vervaardigt.

De yzersmelteryen, hooge ovens, byzonder de vervaardiging van gesmolten staal, zyn ook gewigtige takken van nyverheid in deze streek. De byzondere bewerking daarvan had ik toch reeds elders gezien.

De stad is voor een gedeelte zeer onregelmatig en afgrysselyk zwart en morsig; enkelde straten zyn regt en eenige pleinen zyn regelmatig aangelegd; maar ook in het nieuw aangelegde gedeelte, waar veel gebouwd wordt, ligt op vele plaatsen de grond ongeplaveid, de huizen en de bouwstoffen zoo wild dooreen, dat de wordende stad naar ruines gelykt; een zwarte steenkoolrook zweeft overal rond. Het Hôtel de ville is een mooi gebouw; ook is er eene mooye fontein.

Men heeft hier het eerst begonnen yzeren wegen aan te leggen. Die naar de Loire heeft slechts een wagenspoor en dient voor al voor t vervoer der steenkolen. Die naar Lyon heeft overal (nagenoeg, want in de percées is dit niet zoo) twee wagensporen, en wordt zoo als ik ondervind ook voor het vervoer van reizigers gebruikt. Deze weg is in october 1832 geopend; men heid er

Indicateur 58.

zes of zeven jaren aan gewerkt. Nu is reeds een derde, van Saint-Etienne naar Roanne voltooid. De weg naar Lyon, zegt men my heeft 14,000,000 francs gekost. Het overige is in den Indicateur vermeld.

Er is hier eene Ecole des mineurs, waarvan men veel goeds zegt. Voor het praktisch onderwys is zy gewis veel beter geplaatst dan de Ecole des mines te Parys.

Om 4 ure werd de terugreis naar Lyon ondernomen; de toevloed van reizigers en van nieuwsgierigen was groot, en inderdaad was het eene zonderlinge vertoning, want nu reed men geheel zonder paarden, eerst vyf en spoedig zeven groote wagens van 24 personen, en dus 168 reizigers gezeten in eene reeks van rytuigen, die aan elkander gekoppeld waren. Dit ging nu veel schielyker dan dezen morgen, de helling van den grond bragt dit teweeg, en men laat de wagens niet zoo snel gaan als die helling het zoude medebrengen. De wielen zyn aan de as bevestigd en die as draait steeds in den oly, waarmede men zorg heeft ze menigvuldig te bevochtigen; doch de voorste en achterste van elk tweetal wagens kan door een stang en eene schroef naast den postillon of conducteur gesperd of belemmerd worden, en dit doet men zoo dra de snelheid te groot en daardoor gevaarlyk zoude worden. Wanneer men die wielen geheel spert staan de wagens stil.

Om half 5 reden wy af, en waren om 5 ure

81

7 minuten te Saint Chamond; – om half 6 te Rive de Gier; – 5 minuten voor 7 ure te Givors. Hier bekwamen wy een paard voor twee wagens en om half 10 bereikten wy Lyon, waar ons weder een omnibus van den yzeren weg naar de place Bellecour bragt. De afstand langs den gewonen weg is 13 lieues; hoe veel korter deze weg is weet ik niet.

De steenkolen worden voor een gedeelte van den weg met stoomwerktuigen vervoerd, de reizigers nog geheel niet. De gewelven kan men daarmede niet wel doorreiden, omdat er geen uitgang voor den rook en damp is, en de lucht dus te zeer zoude bederven, waar de weg eenigzins sterk helt kan men even min stoomwerktuigen gebruiken, want de sporen en wielen zyn zonder tanden, en de wagens zouden dus achteruit glyden.

Van Givors tot Lyon loopt de weg langs de Rhone en men heeft zeer mooye gezigten op de boorden dezer rivier; het overige van den weg loop door heuvelachtig, dikwyls zeer dor land en men heeft alleen nu en dan eenige mooye punten. Van Givors gaat een kanaal naar Rive de Gier, wy zagen er het dak van vervuld met kolenschuiten.

Deze yzeren weg is het eigendom der ondernemers, die zich verbonden hebben het vervoer tegen bepaalde pryzen te volbrengen; de weg kan ook niet wel

voor het gebruik opengesteld worden; zelfs voetgangers worden er niet op toegelaten, dewyl het gevaar by het snel ryden der wagens te groot is. De gewo, ne weg bestaat geheel afgezonderd van dezen.

Hoe zeer ik nu met groot genoegen en in vele opzigten met bewondering dezen nieuwen weg bereden heb, kan ik my niet ontveinzen, dat men niet voldoende voor de veiligheid gezorgd heeft. De sporen liggen te na by elkan„ der en te na aan den rand van den dyk langs de rivier waarover zy dik„ wyls loopen, ook te na aan de wande„ van de doorgangen der rotsen. Dit is uit spaarzaamheid zoo geschied; maar by de minste overhelling zullen er waa„ gens verbryzeld worden; een schrikach„ tig paard kan met eenen sprong een wagen in de Rhône doen storten. By de Fransche onachtzaamheid vrees ik dat men spoedig van zulke voorval„ len vernemen zal. De eenige waar„ borg is het groote belang der onderne„ mers, dat er geene ongelukken plaats vin„ den, en inderdaad bespeurd men in het bestuur over de wagens eene groote belangstelling in de voorzigtigheid.

Donderdag 18 Juli. Ik heb steeds meer stof dan tyd voor myn dagboek. Dezen morgen„ heb ik er weder veel aan geschreven. Ver„ volgens ben ik op nieuw in de Stedelyke bi„ bliotheek geweest, doch den bibliothecaris

Seite 529.

trof ik ditmaal niet aan. Ik zag nu het Chineesch werk, waarvan in den Guide (p 194) gesproken wordt, doch waarvan ik niets lezen kan gelyk alle de reizigers aan wie men het tot nog toe vertoond heeft. In den catalogus der handschriften viel my toevallig in het oog een uittrekzel uit een brief van Mevr: Krüdener over Lyon, (III 450) dat my byzonder behaagde. Ik sloeg nog het een en ander na, en toen, om 3 uur, de bibliotheek gesloten werd, had ik nog tyd voor eenige bezorgingen tegen myne verdere reize, welke ik, naar de byzonderheden die ik vernomen heb, op de Rhone denk te doen.

Ik at aan de publieke tafel in het Hôtel du Nord, en had een onderhoudend, spraakzaam buurman, hetgeen op reis altyd aangenaam is.

Op myne vele wandelingen en gangen door Lyon ben ik met het uitwendige der Stad reeds vry wel bekend geworden, heb ook alle merkwaardige plaatsen, straten en bruggen bezocht; doch van dat alles behoef ik geene byzondere aanteekening te houden. Met bewondering zie ik telkens de Place Bellecour of Louis le Grand, waar nu wedder het beeld van Lodewyk XIV, in brons te paard opgerigt is; zoo my voorkomt niet kwaad. De gelykvormige gevels der huizen aan de twee zyden van het vierkant waren in de omwenteling

als schuldig aan aristocratie afgebroken, die zyn op eene groote schaal en gaad herbouwd. De kaayen zyn gaaeeltelyk met mooye huizen bezet, en met boomen beplant, zoo dat zy steeds vol wandelaars zyn, vooral tegen den avond, op welken tyd het volk hier reeds veel meer in de vrye lucht leeft, dan in de noordelyke steden. Men ziet hier ook reeds veel kraampjes, waar men water en limonade verkoopt, met de aanbeveling: Allons, Messieurs, à la glace! Met veel aandacht staan ook vele troepjes volk naar het zingen van romances te luisteren, of naar de kunsten van gochelaars, koorddedansers, naar poppen, die men over een tafel laat loopen, en dergelyke te zien. Men bemerkt aan de volksmenigte, dat men in eene groote stad en, in eene niet noordelyke stad is. De meeste straten zyn eng en krom; by de hitte op het midden van den dag bemerkte ik toch reeds, dat er eenig voordeel in, die straten boven brede en regte zyn kan, namelyk de koelte. Doch dat de stad algemeen zeer slecht geplaveid, zeer vuilig, en des avonds byna niet verlicht is, dit zyn gebreken, die ik niet weet, dat eenig nut kunnen aanbrengen. Onder de bruggen was my de Pont du Change merkwaardig wegens hare oudheid, zy is uit de 11e

Er zyn vele plannen van verbeteringen en verfraayingen van Lyon; byzonder wil men op het schiereiland Perrache, by de vereeniging der twee rivieren, een nieuw kwartier der Stad aanleggen; men verkoopt daarvoor den grond van deze plaats. Eene verfraaying die ten uitvoer gebragt is bestaat daarin, dat men eene enge morsige straat tot een overdekt, ten doorgang met fraaye winkels aan weerszyde verbouwd heeft: Passage de l'Argue.

comst, en omdat daar Lyon was begonnen zich buiten van de Saône uit te strekken, waar nu het grootste deel der stad ligt. Eene zeer schoone brug over deze rivier had ik steeds voor mij; zij heeft de naamsverwisselingen der laatste tyden ondergaan, en heette Pont Saint Jean, P. de Tilsit en Pont de l'Archevêché; nu is zij weder P. de Tilsit geworden. Zij was nimmer zonder menschen.

Dezen namiddag wandelde ik naar het dorp Sainte Foy, op de hoogte aan den regter oever der Saône, een uur van de stad, juist waar deze rivier in de Rhône valt, gelegen. Ik wilde daar den heer Ravier de Magny, dien ik voor eenige dagen op reis ontmoet heb bezoeken. Ik vond hem niet; hy was met zyne vrouw naar Lyon. Zyne schoonmoeder ontving my intusschen zeer vriendelyk en bezorgde my de gelegenheid om op het hoogste punt van dezen heuvel het gezigt te genieten. Het is namelyk een oud ongehuwd heer, M. Gérard, welke daar een landhuis heeft en een koepeltje op het verhevenste gedeelte. Ik zag hier de zon ondergaan inderdaad over een mooi land. De horizon is hier aan alle kanten vry, en men is veel hooger en ziet veel meer dan op den toren van Fourvières: de twee rivieren, die zich vereenigen, de stad met hare omstreken; den Mont d'Or en andere heuvels van Bourgondie, de vlakten van Dauphiné, en daarachter de Alpen, die zich tusschen de wolken verloren; dit

alles levert een heerlyk tafereel, en ik ge-
loof dat men naby Lyon geen geschik-
ter plaatst kan vinden om het land te
overzien.

Onder de merkwaardigheden die men my
aanbood was uitsteekend goede witte
wyn, van de boorden der Rhone, die
schuimde even als de Champagnewyn.
Op den terugweg ontmoette ik den heer
en mevrouw Ravier, die zich zeer be-
klaagden niet thuis geweest te zyn; doch
het was te laat den berg weder met hen
op te gaan.

Vrydag 19 Juli. Dezen morgen heb
ik veel thuis geschreven. Den heer Vin-
cent heb ik wezen bedanken voor zyne
beleefdheid, verder heb ik nog kaarten en
boekjes betrekkelyk myne reis wezen
koopen. Ik at in de restauratie van Le-
cotte, en deed nog eene wandeling, als
om afscheid te nemen van de belang-
ryke stad, die ik welligt nooit weder zien
zal. Ik heb alleen van het uitwendige
eenige voorstelling bekomen, meer kan
de vlugtige reiziger niet verlangen.
Zoo men my zegt is het leven in de be-
schaafde kringen hier zeer aange-
naam, en zyn de zeden strenger en zuiver-
der dan in andere steden; men is ook niet
zoo ongodsdienstig als elders en toch even-
min zoo onverdraagzaam als in het zui-
den; vele voorname kooplieden zyn her-
vormd. Zelfs by langer verblyf zoude
ik er van den omgang weinig hebben

Ik heb reeds opgemerkt, dat de zyde hier niet ge-
sponnen wordt. De fabrikanten van Lyon koopen
ze als gesponnen draden, en de meerdere of min-
dere fynheid daarvan is "le titre". Die wordt bepaald
naar de lengte van een bepaald gewigt, waarop ze
zorgvuldig gedraaid. Byzonderheden daaromtrent
vind ik in het boekje van Hedde, Indicateur de
Saint Etienne p 78. Guide de Lyon 218.

kunnen zien, want de rykere familien zyn meestal op het land of aan de badplaatsen. De onlusten, de vrees voor de cholera gedurende de laatste jaren hebben nu eene behoefte van rust en uitspanning doen ontstaan, waaraan elkeen zich haast om te voldoen. In vele jaren is men niet zoo veel op reis en naar de baden gegaan als thans.

Ik zag heden eene vermaning aangeplakt betrekkelyk de werklieden, waaruit blykt, dat er weder verschil omtrent het loon, en zamenscholing plaats hebben. Elkeen las die vermaning met ernst, en men konde zien, dat zich by het lezen de gedachte: tua res agitur algemeen opdeed. Voor ernstige onlusten, hoor ik, is men toch niet beducht. Het volk is niet zoo boosaardig als men zich wel eens voorstelt, en by de laatste gebeurtenissen schynt onvoorzigtigheid, gebrek aan beleid by de regering veel te hebben toegebragt om eene uitbarsting te doen ontstaan, waarin een groot deel van het werkvolk zich nog lofwaardig gedragen heeft.

Alvorens Lyon te verlaten, wil ik my eenige byzonderheden opteekenen omtrent het zydeweven, dat ik met zoo veel belangstelling gezien heb.

Het weven van effen stoffen (tissus unis) onderscheidt zich niet van het weven van linnen en laken, en dit behoefde ik dus niet

By het Zetten zyn $\frac{1}{8}$ of $\frac{1}{5}$ der Kettingdra-
den boven.

opzettelijk te onderzoeken. Alleen moet ik het onderscheid bemerken tusschen taf en Satyn. Het eerste is het eenvoudigste; men brengt daar steeds de helft der kettingdraden boven, de andere onder, zoo dat de beide zyden van het weefsel volkomen gelyk zyn. By het weven van satyn daarentegen wordt altyd een veel kleinder getal der kettingdraden boven dan beneden gebragt, zoo dat de bovenzyde meer de inslagdraden, de benedenzyde meer de kettingdraden vertoont en de eerste gladder en schooner; tegelyk het weefsel vaster en dikker is.

Het is voor de effene stoffen, dat Lyon zoo moeilyk de mededinging met Zurich en andere plaatsen kan volhouden, en dat de daglonen zoo klein worden, dat men meent dat deze soort hier zal moeten worden opgegeven.

Voor de zyde met figuren er in (Tissus façonnés) staat Lyon nog altyd bovenaan, vooral door de verbeterde werktuigen van Jacquard. De kunst voor deze weefsels bestaat daarin, dat steeds bepaalde kettingdraden worden opgetrokken, terwyl de spoel met den inslagdraad van de eene zyde naar de andere geworpen wordt; zoo dat die draden alleen zigtbaar worden, terwyl de andere, die men niet opgetrokken heeft op de keerzyde gezien worden. Men brengt op die wyze alle figuren, van dezelfde of van verschillende kleuren zoo wel op

/

x Die staven zes of meer in getal zyn on..
geveer anderhalf voet lang, en zyn naast
elkander in een soort van vierkant naam
geplantst.

tuss als op lat zyn. De draden der figuren zyn
namelyk bykomende draden, en het algeme-
ne weefsel wordt onafhankelyk daarvan
voltooid. Om nu die draden, welke by
het werpen der spoel telkens boven moeten
zyn, op te trekken, had men, behalven de
gewone koorden (lissen) die de regelmatig
boven en benedenkomende draden op-
trekken, de draden der figuren aan
koorden bevestigd, aan welke een werkman,
naar het figuur dat hy voor zich had,
achtereenvolgend trok; een werk waartoe de
grootste opmerkzaamheid nodig was en
dat toch dikwyls mislukte. Hiervoor
heeft nu Jacquard byzonder zyn kunstig weef-
getouw ingerigt. Het is nu niet meer een
werkman, maar een werktuig, door den voet
des wevers in beweging gebragt, dat de dra-
den, die voor het figuur moeten zigtbaar zyn,
optrekt. Hy heeft namelyk een stel van
staven gemaakt die by elken stoot, die de
wever met zyn voet doet naar boven en we-
der naar beneden gaat.x Langs die staven
zyn negen ~~van~~ yzeren haakjes, die in hunnen
gewonen toestand om die staven grypen en
dan met de staven naar boven gaan. Aan
deze haakjes zyn koorden bevestigd van
onderen met een metalen gewigt om ze regt
naar beneden te doen hangen, en boven het
gewigt is een glazen oogje waardoor een
of meer kettingdraden loopen. Op die
wyze worden nu door de staven de haakjes,
en door die haakjes de koorden en daardoor
de kettingdraden opgeligt. Als nu alle de

haakjes tegen de staven sluiten worden alle de
kettingdraden opgelicht, hetgeen in geen ge-
val vereischt wordt. Om nu teweeg te bren-
gen, dat niet alle maar alleen de vereischte
draden opgelicht worden heeft Jacquard het
volgende bedacht. Aan elk haakje is ter zyde
eene stompe naald geplaatst, die komt
uit in een metalen plaatje met zoo vele ope-
ningen voorzien als er haakjes en bygevolg
naalden zyn. Wanneer men nu op zulk eene
naald drukt, wordt daardoor het haakje
van de yzeren staaf verwyderd, grypt niet
meer daarom, en blyft onderwegen wanneer
de staaf naar boven gaat. Aan de andere
zyde is nu ook eene naald die uitkomt
in een stel van kleine veren van koperdraad
waardoor het haakje, zoo dra men niet
meer op de eerste naald drukt, weder tegen
de staaf gedrukt wordt waardoor het dan
mede opgetrokken. Elk haakje wordt dus
of van de staaf af of daartegen gedrukt,
en blyft in het eerste geval omlaag en gaat
in het tweede mede naar boven. Aan de
zyde waar de naalden uitkomen, die de
haakjes terugdrukken, wordt door hetzelf-
de werktuig een vierkant stuk hout gebragt
waarop een evengroot stuk bordpapier
sluit, waarin naauwkeurig gaatjes zyn
gemaakt tegenover de naalden, die niet te-
ruggedrukt moeten worden, terwyl dat
bordpapier alle de andere naalden doet
teruggaan en bygevolg alle die haakjes
van de staaf verwydert, die ze anders
mede hebben opgelicht. By elken slag wendt

Ook op de spoelen zijn voor den inslag meer draden dan een; ik zag er drie.

× Dit was fluweel; bij andere gebloemde stoffen had men 3200 draden

91

zich dat vierkant stuk hout, brengt, door twee knoppen die in gaten passen, een ander stuk bordpapier tegen de naalden; en dat dus andere naalden terug treden, waardoor andere haakjes beneden blijven en bygevolg ook andere draden. Door dit zeer kunstig uitgedacht ramenstel heeft Jacquard dus verkregen dat volkomen regelmatig, by elken slag, juist die kettingdraden bovenkomen, die tot het daarstellen der figuren moeten zigtbaar zyn.

Vele byzonderheden kwamen voor my nog hierby te weten; zoo als: uit hoe veel kettingdraden bestaat wel het weefsel? Dit is zeer ongelyk; wat ik zag weven had 7000 draden doch niet voor elken draad is een haakje, altans is het uiterst zeldzaam dat de zeer dunne zyden draden op zich zelf in het weefsel uitkomen; men neemt 10, somtyds minder, somtyds meer draden byeen. Doch om het dragen voor te komen loopt elk door eene byzondere opening van het plaatje dat aan de koorden en de haakjes hangt. Deze 7000 draden waren hier aan 600 koorden, en dus even zoo vele haakjes bevestigd.

x De haakjes zyn ook ongelyk in getal, en zoo rekent men de bordpapieren (les cartons) evenzeer naar het getal gaatjes, die ze hebben kunnen. Men heeft cartons à 200 tot 900 trous.

Daar by elken slag de Cartons anders moeten zyn, tot dat het figuur af is, en men dan op nieuw begint; zoo heeft men ee,

grooter of kleinder getal nodig naarmate de figuren grooter of kleinder zyn. De stoffen met gouden en zilveren figuren, die ik zag weven gaven my daarvan een denkbeeld; voor het bloemwerk dat 5 duim beslaag had men 800 cartons, en voor een ander zeer zamengesteld weefsel bestemd voor kerkgewaad, waarvan de figuren meer dan anderhalve groote el beslaegen, had men dertig duizend cartons nodig.

Het vervaardigen van de cartons vereischt groote bekwaamheid, en daarvoor heeft men byzondere werktuigen. De teekening wordt daartoe in het groot gebragt op papier met kleine ruitjes, omtrent zoo als men gebruikt om te stikken en te teekenen. Dan onderscheidt men met dikke koorden hoe de draden zich moeten opvolgen. Dit heet „lire les dessins" Die koorden doen op een kunstig stel met gaatjes en scherpe pinnetjes, uitkomen welke openingen in het carton moeten geslagen worden, hetgeen dan in eens geschiedt. Sommige meesters van werkplaatsen maken hunne cartons zelf waardoor zy dan meer verdienen.

By het weven van fluweel komt nu nog de byzonderheid, dat steeds een gedeelte der kettingdraden over een koperdraad gaan waarvan een zeer naauwe voor bestaat. Zoo dra het tweede koperdraad ingeweven is, snydt men de draden, die over het eerste gaan zeer behendig door, met een scherp mesje aan een plaatje bevestigd, en dat juist past in de

De kleuren, die men verlangt dat de zyden stoffen hebben zullen worden gewoonlyk aan de draden gegeven eer zy geweven worden, en hierin onderscheidt zich de zyde van wol en katoen. Sommige zyden weefsels maken evenwel uitzondering: de doeken, die men foulards noemt, worden gedrukt en veelkleurig gemaakt na dat zy geweven zyn.

voor van het koperdraad. Wanneer slechts fluweelen figuren op een gladden grond zyn, zoo heeft dat voor een klein getal draden, welke die figuren daarstellen plaats; voor effen fluweel is die bewerking doorgaande, en dat is juist het moeyelykst, dewyl de minste ongelykheid de stof bederft. Het vervaardigen van zeer breed fluweel is daarom zoo moeilyk, dewyl men in eens moet doorsnyden, en men zoo ligte- nu af dan daarin hakt. De werkmeester Driven toonde my zeer kunstig werk van fluweel, onderanderen een portret van Napoleon.

Voor sommige stoffen, vooral shals, waar de kleuren zeer afwisselen, heeft men bedacht om de kettingdraden met verschillende kleuren op verschillende afstanden, ook met nuances te nemen; ik zag dit in de fabriek de la Sauvagère. Ook heeft men somtyds verschillende en afwisselende kleuren voor de inslagdraden. Ik zag aan een shal met 7 spoelen op die wyze weven.

Sommige stoffen weeft men, behalven met doorgaande inslagdraden, nog met afzonderlyke draden voor de figuren, diewyl met een aantal kleine spoelen voor de nuances der kleuren; dit is dan hetgeen men „broché" noemt, in tegenoverstelling van „lancé", waar de spoel in eens door het stuk geworpen wordt. Ik zag dat byzonder in de werkplaats van M. Rousi. Hier zag ik nog iets byzonders: hy weefde

Men gebruikt naar het buit somtyds tot 1400 cartous.

zeer mooye bloemen op satyne stof; doch rondom de bloemen maakte hy taf, om dat daardoor eene zekere schaduw ontstond die de bloemen nog beter deed uitkomen.

Om de figuren van goud en zilver rond te doen uitkomen weeft men er katoen onder.

By dit weefsel had men eene byzondere inrigting van het werktuig voor de stof en voor de bloemen.

Eene byzonderheid hier was nog dat men met de keerzyde boven weeft. Dit geschiedt, zeide men my, omdat er dan minder draden op te ligten zyn dan er beneden blyven; omgekeerd zoude het werk zwaarder zyn.

Het weven van lint levert weinig afwyking op; het werktuig van Jacquard is hier ook de hoofdzaak. Men heeft groote werktuigen waar 8 linten te gelyk geweven worden en die door het draaijen of heen en weder bewegen van een houten vlak liggenden boom (barre) in beweging gebragt worden. „Métiers de barre" noemt men deze lintweverij. Byzonder kunstig is de wyze waarop de kleine spoelen van zelf heen en weder geworpen worden; zy worden namelyk aan de eene zyde in radertjes gevangen juist als zy aan de andere zyde worden losgelaten. Er is ook aan deze werktuigen een rad waardoor van zelf het geweven lint opgerold en de ketting afgerold wordt; men noemt ze daarom ook „Métiers à tambour."

Voor het opwinden der zyde op de spillen

Guide de Lyon 35.
Over eenige andere werktuigen. H 398.

Guide de Lyon 33.
184. 191. 213.

343.

222

231.

95

(Cannettes) die in de spoelen bevestigd worden, zag ik in de Sauvagere een groot rad, door een man gedraaid, hetgeen een aantal groote en kleine spoelen deed draaijen; hier zag ik een allerliefst werktuig, waardoor de zyde ten uiterste regelmatig en zindelyk van de groote spoelen op de kleine cannettes gewonden werd.

De werktuigen van Jacquard zyn nu ongeveer 20 jaren in gebruik. Hy was zydewerker en leeft nog; hy woont te Saint-Oulin, is niet ryk geworden, maar heeft eene jaarwedde van de regering.

Omtrent den staat van het onderwys en van de wetenschappen en kunsten in Lyon heb ik weinig kunnen vernemen; de nyverheid is te zeer hoofdzaak, om zeer bloeijende studien te kunnen verwachten. Lyon heeft toch vele uitstekende mannen opgeleverd, welke in den Guide worden opgeteld.
Van de Universiteit is hier alleen eene Faculté de théologie; en een College beide in het groote gebouw van het gewezene Jesuiten Collegium de la Trinité, waarin ook de stedelyke Bibliotheek is die ik reeds vermeld heb. Voor de geestelyken zyn nog twee Seminarien.
De stad heeft eenige Cursus over natuurwetenschappen op kunsten en nyverheid toegepast, ingesteld, waarmede de verzameling van Natuurlyke historie en de Jardin des plantes, waarvan ik gesproken heb, in verband staan.
Voor de teekenkunst is eene byzondere

Guido de Lyon 228.
Het groot getal kost- en andere byzondere scholen moet hier
381. by ook in aanmerking komen.

234 Bourgelat een Lyonees
wordt gezegd te zyn de schep,
380. per van de Science vétéri,
naire. Ib. 33.

404

184. 347.

366.

322.

Richard Guido 304.

School in het Palais des arts, waarvan men veel goeds zegt en die veel bezocht wordt.

Het lager onderwijs is in handen van geestelyke broeders en zusters, met uitzondering der Lancasterscholen in de laatste jaren opgerigt.

Onder de byzondere scholen behoort de Ecole vétérinaire, die men zegt dat goed is; verder de Ecole spéciale de commerce, die niet slaagt. Voor Doofstommen heeft Lyon eerst sedert 1824 eene inrigting, voor blinden geen.

Van wetenschappelyke genootschappen heeft Lyon eene Académie royale des sciences, belles lettres et arts; – Société d'agriculture; – S. Linnéenne; – S. de médecine; – S. de pharmacie.

Eenigermate gunstig moet men ook oordeelen over de zucht voor wetenschappen en kunsten uit een aantal byzondere verzamelingen welke vermeld worden.

Onder de vele goede maatregelen, die de regering neemt om de kennis en de praktyk te bevorderen, behooren de Pépinières departementale, welke men menigvuldig aantreft, en die ook te Lyon bestaan, waardoor de nuttige gewassen algemeen bekend en verspreid worden.

Zaturdag 20 Julij. Dezen morgen om 4 uren ben ik met de Stoomboot van Lyon vertrokken, om de Rhone af naar Avignon te varen. Ik wil hier inschryven wat ik van tyd tot tyd heb opgeteekend.

De boorden van de Rhone zyn lief niet grootsch. Voor 6 uur waren wy te Vienne;

97

waarvan het my speet de ondeden niet te kunnen bezien. Eene gothische kerk steekt hoog boven de andere gebouwen uit. Eene fraaie hangende brug gaat hier over de rivier, waarin men nog een overblyfsel der gemetselde, zoo men zegt Romeinsche brug aantreft.

Van hier beginnen de moerbezieboomen; - die bekomen nu nieuwe bladeren; de eerste zyn voor de zydewormen geplukt.

Aan den regter oever zyn de heuvels nu tot boven toe met wynstokken beplant; dit is de bekende Côte rotie.

Condrieux regts en wat lager aan de overzyde Les Roches de Condrieux. Hier is weder eene hangende brug.

Wy zien er op nieuw eene te Serrières, waar wy om half 8 voorbyvaren. De linkeroever is nu byna vlak geworden. De heuvels van de regteroever worden kaal.

De hangende bruggen zyn menigvuldiger dan ik verwacht had, zy schynen alle in de laatste jaren en volgens hetzelfde plan gebouwd te zyn, zeer ligt en volkomen waterpas. Te Andance, waar wy om 8 uur voorbyvaren, zagen wy reeds de vierde. Links zien wy weder heuvels, en veel wyn. Het stadje Saint Vallier. Vele dorpen. Deze zien er niet zeer ryk uit, evenwel wat beter dan langs den Ryn. De boorden worden mooyer, op eenige hoogten zie ik ruines.

Kwartier over 9 uur regts het stadje Tournon met eene hangende brug over de Rhone. Schilderachtige streken. Links de Hermitage, waarvan de wyn zoo benoemd is.

In de verte beginnen wy de Alpen te zien,

25.

dit doet het hart van blijdschap kloppen.

Links valt de Isere in de Rhone.

Voor half 11 komen wij te Valence, dat zich zeer mooi vertoont. Wij leggen er eenige minuten aan. De brug is hier uitsteekend fraai; zij heeft slechts een rustpunt in het midden, waar de kettingen van een verhevene pile afhangen. Een groot gebouw, dat boven de andere uitsteekt, vernam ik dat onder de vorige regering opgerigt is voor seminarium; onder deze bestemd voor kazerne.

Wij zien van tijd tot tijd vaartuigen, welke met 12 en meer paarden tegen den stroom opgetrokken worden, die gaan somtijds in het water en worden steeds met veel geschreeuw voortgedreven. Men vervoert op die wijze vooral zout, koloniale waren en wijn, ik zag eenige schuiten met katoen beladen.

Voor een uur voeren wij voorbij Montelimart, doch konden het niet zien, omdat het landwaards in ligt.

De Rhone is nu breed, ligt grijs van kleur, de boorden met heuvels, waarop wijnstokken en moerbeziebomen, op de toppen hieren daar ruines; — kleine steden en dorpen staan aan de helling der heuvels, en in de valleijen. Links in de verte de Alpen. Het geheel maakt een zeer aangenamen indruk.

Na 2 ure hebben wij regts Bourg Saint Andéol, waar wij onder de zevende hangende brug doorvaren. Een groot gebouw, dat in deze kleine uitsteekt is, zoo ik hoor, een Seminarium; men zegt er bij dat onder de vorige regering niets grootsch gebouwd is dan zulke kweekscholen.

Ter zake der vele bruggen moet de schoorsteen van de stoomboot nu en dan gestreken worden; en behalven dien overal waar veeren zyn, want die bestaan hier uit eene touw die aan steenen zuilen op de beide oevers vastgemaakt is en waar aan een schuitje heen en weder giert. Onder door het gespannen koord kunnen de vaartuigen met gestreken masten varen. Zoo moest de stoomboot heden voor bruggen en veeren 46 de schoorsteen stryken.

Ik moet nog opteekenen dat deze boot een vry goed vaartuig was, waar voor de reizigers taamelyk gezorgd werd, doch dat in netheid en inrigting met de boten op den Rhyn en de Maas niet kan vergeleken worden. Er waren tusschen de 2 en 300 reizigers, die vry eng geplaatst; de jaarmarkt van Beaucaire maakte dit getal zoo groot.

Om 3 uur voeren wy onder eene brug door die
van geheel anderen aard is, namelyk de
Pont-Saint-Esprit. Die is gemetseld en
heeft 18 vry smalle boogen; waarom de
doorvaart eenigzins moeilyk is. Men neemt
voor de zekerheid een loots, hoewel dit
op de stoomboot eigentlyk overtallig is.
Pont-Saint-Esprit is ook eene kleine stad.

Het tooneel werd nu ruimer, wy zagen
vele schilderachtige rotsen, en langs de
oevers veel geboomte, onderanderen veel
"aubes" een soort van boomen die veel op
berken gelyken, althans op den afstand waar
wy waren.

Het weder was zeer warm, doch steeds
bleef er eenige verkoelende wind.

De stad Orange, waarvan de naam onzer
vorsten ontleend is, ligt op eenigen af-
stand links van de Rhone, zoo dat wy
er by het langsvaren niets van zien kon-
den. Doch wy zagen Chateauneuf een vlek
dat bekend om den uitsteekenden wyn die
men ter onderscheiding Chateauneuf-du-
Pape noemt.

Het geboomte van de oevers nam steeds
toe, en om half 6 waren wy te Avignon,
waar ik in het Hôtel de l'Europe by de
Porte d'Oule goede herberg vond. Aan
het middagmaal vond ik my tusschen twee
familien van militairen, die beide ver-
plaatst waren: de eene van Brest en de
andere van La Rochelle, naar Marseille.
Die klaagden zeer over het bezwaarlyke
om met vrouw en kinderen geheel Frank-
ryk te moeten doorreizen, enkel om
eene verandering van garnizoen. Zoo is
het reizen, dat ik voor uitspanning doe,

De Stad is omringd met hooge muren van groote gehouwen steen, die evenwel niet meer als verdediging dienen, maar toch bydragen, om een onderwets voorkomen aan Avignon te geven.

niet gelden voor myne reisgenoten een groote last.

Ik deed nog eene wandeling in de avondkoelte, aan de rivier. Juist buiten de Porte d'Oule staan verscheidene negen boomen en daar onder steenen banken. Ik vond er vele wandelaars, ook toen het reeds donker werd. De lanen naby de rivier worden in den zomer, die, welke nader by de muren der stad zyn, in den winter, het meeste bezocht, daarom onderscheidt men: Promenade d'été, en Promenade d'hiver; zoo heeft my de loonbediende gezegd.

De streken langs de Rhone waar ik heden doorgereisd ben, zyn die waar het meest zydekultuur. Zoo men my gezegd heeft neemt die steeds toe, en levert groot voordeel op. De departementen, waar algemeen zydewormen gekweekt worden, zyn Isère, Drome, Ardèche, Gard, Vaucluse, en ook Var; - in de andere heeft dit slechts gedeeltelyk plaats. Een der reizigers zeide ons, dat in het dorp Bourg du Péage, département van de Drome, waar hy woonde, 2800 inwoners waren, en dat die jaarlyks voor hunne zyde anderhalf millioen francs bekomen. Anderen zeiden dat dit niet te hoog geschat was. "Evenwel is dit niet de eenige nyverheid maar mede men ziet bezig handen, maar men is uitsteekend vlytig, en de welstand is zeer groot. Vroeger zeide de spreker hadden zy geen naauwlyks een ezel om ter markt te gaan, nu heeft elk een paard en een wagen." Men plagt nog voor weinig jaren in Frankryk voor 28 tot 30

Over Avignon en Vaucluse zie Richard Guide 308.

Guerin Panorama d'Avignon 1829, een zeer middelmatig boekje, doch het eenige dat ik over Avignon gevonden heb.

In dit boekje wordt over Vaucluse, Petrarca en Laura, zeer onvolledig gehandeld p 145. 33, 95.

Van den waard in het Hôtel de l'Europe, een zeer beschaafd man, heb ik ter leen gehad een werk getiteld: Petrarque à Vaucluse, Paris chez Gide fils 1803. 8°, dat my zeer belangr. en goed geschreven voorgekomen is.

Verder heb ik gevonden een werkje van Castaing de Pusignan, la Muse de Pétrarque dans les collines de Vaucluse ou Laure des Baux. Paris 1819. Dit boekje heeft ten doel, om de mening dat Laure de Sade, wier graf men in 1533

millioenen ruwe zyde uit Piemont, Lombar-
dye, Napels en een weinig uit den Levant in te
voeren; dit is reeds tot 24 millioenen ver-
minderd.

De heer Bazin père uit Marseille, met wien
ik aan tafel te Lyon en verder op de stoom-
boot kennis gemaakt heb, heeft my onderan-
deren verhaald hoe goedkoop het zout aan
de Middellandsche zee vervaardigd wordt. Hy
zelf is medeeigenaar van eene inrigting
daarvoor te Hieres. Het zout wordt daar
geleverd, vry in de schepen die het komen af-
halen, voor een halven franc de 50 kilogram-
mes. Dit zout gaat veel naar Zweden
Rusland, ook naar Duinkerken. De goed-
koopheid komt daarvan, dat de natuur
alles doet met zeer geringe hulp van den
mensch: dat water bevat namelyk zeer veel
zout en de hitte der zon is voldoende, om
het te doen uitdampen.

Zondag 21 Juli. Wy maakten heden een uitstap
naar Vaucluse. Men komt door drie dorpen
en eene kleine stad, l'Ile; de afstand is
ruim vier uren. Onderweg heeft men op
de hoogte een mooi gezigt terug op Avi-
gnon. Voor zich ziet men lang te vo-
ren een rei van steile, kale rotsen; einde-
lyk komt men daar tusschen, en aan een
helder stroompje, dat zeer snel over een
bed van steenen loopt. Dit is de Sorgue,
en het eng ingesloten dal, waar (uit) zy komt
is Vaucluse. De fontein is de oorsprong
van dit stroompje. Het valt beneden Avi-
gnon in de Rhone, met de Ouvèze.

Het is in deze afgezonderde vallei, by de fon-

geopend heeft, de geliefde van Petrarca zoude geweest zyn, te nederleggen, en te betogen, dat eene andere Laura, uit het geslacht van Oranje, Laure des Baux genaamd, welke niet in Avignon maar op een kasteel[x] naby Vaucluse woonde, en die nimmer gehuwd geweest is, de werkelyke Laura zoude geweest zyn. Die stryd is niet zonder eenige aanlokkelykheid, maar de vraag is niet onpartydig genoeg onderzocht. Dit boekje, hoe slecht ook geschreven is niet onbelangryk om de plaatsen die hy aanvoert uit weinig gelezene geschriften van Petrarca.

[x] Saumane.

Zie p 178. 1.

De sterkste grond tegen het aangenomen gevoelen omtrent de persoon van Laura, welken deze schryver aanbrengt is, dunkt my, dat Laura gestorven is 6 april 1348; dit heeft Petrarca met eigen hand geschreven, en Laure de Sade van de pest gestorven is, terwyl de pest op dien tyd in Avignon nog niet heerschte, maar eerst in September begonnen is. p 164. 185. Ik weet niet hoe men die tegenwerping oplost.

meening dat Laure de Sade, [illegible]

zein, dat Petrarca een groot gedeelte van zyn leven heeft doorgebragt, en het is als eene bedevaart ter zyner gedachtenis, wanneer men Vaucluse bezoekt. De burgeroorlogen hadden de ouders van Petrarca uit Toscane, hun vaderland, verdreven, en in Avignon eene schuilplaats doen zoeken, hier woonde hy tot zyn 22e jaar; toen waren zyne ouders gestorven, en begaf hy zich naar een klein landgoed in de vallei van Vaucluse, dat hy van hen geërfd had. Op zyne wandelingen ontmoette hy Laura, niet ver van deze plaats, en de indruk dien zy op zyn jeugdig hart maakte werd nimmer uitgewischt. Het is natuurlyk, dat elk die in de schriften van dezen uitsteekenden man zoo dikwyls van de fontein van Vaucluse en van Laura gelezen heeft, met groote belangstelling deze plaats bezoekt. Zoo ging het my altans, en de plaatsen uit de liederen van Petrarca kwamen my onwillekeurig in den mond. Ik vond my toch bedrogen, Vaucluse was niet zoo als ik het my uit die liederen had voorgesteld. De fontein is in eene grot welke de natuur zelve gevormd heeft in de rotsen van kalksteen: beneden is een groot bekken boven gewelf, van voren is de grot open. Het water komt in dat bekken van zelf op, en stroomt by regenachtig weder over den rand daarvan. Zoo begint de Sorgue. Op andere tyden van het jaar, en zoo was het nu, staat het water lager dan die rand en vormt dus een klein meer waarin men geene beweging bespeurt. Men ziet dan de rivier wat lager aanvangen door water, dat eensklaps van zelf tusschen de stukken rots, die in de vallei liggen, opkomt, en dadelyk als een stroompje

over die stukken rots begint te loopen. De pas ontstane Sorgue vervolgt snel levendig en helder haren weg tusschen de zeer steyle rotsen, die kort daarna linksom buigen, zoo dat zy met nog eenige kronkelingen in een ruimer dal en vervolgens in de vlakte komt. De vallei waarin zich de fontein bevindt is dus geheel als verborgen, tot dat men er in komt. Beneden aan de rots naby de plaats waar zy zich linksom buigt zoude het kleine landgoed van Petrarca geweest zyn, en men noemt die plaats nog Jardin de Petrarque; hetgeen trouwens niet veel bewyst; doch volgens zyne eigene beschryving kan het niet ver van deze plaats geweest zyn. Op den rand van de rots, juist boven de woning van Petrarca, stond het Chateau de Cavaillon, waarvan de overblyfsels nog voorhanden zyn. Ik heb die beklommen en overzag daar de vallei van Vaucluse en de andere zyde van het land dat de Sorgue doorloopt als zy uit die vallei komt.
De rotsen zyn wel grootsch en schilderachtig, met scherpe randen en spitse punten, hier en daar met holen. Het opkomen van het water is treffend en, wanneer het overvloedig is, moet het uitstorten der fontein een mooi gezigt opleveren; dit water is zeer helder en stroomt met groote snelheid. Doch dit levert nog geene schoone natuur op, en men bevreemdt zich, dat de dwepende dichter hier zyn verblyf verkoos te houden, te midden van kale rotsen, en afgesloten van de groote afwisseling en van al het lachende dat de natuur elders aanbiedt. My dunkt ik het honderd

Hy dweepte hier ook steeds met het beeld van +
Laura, welke hy naby deze plaats gezien had en
van tyd tot tyd nog zag. v La Muse de Petrarque. 53.
154.

Zie de beschryving van Petrarca zelf. Ib. 278.

Men bespeurt niets meer van ykenbosschen,
die hier in den tyd van Petrarca waren; het
verdwynen daarvan moet de streek zeer
veranderd hebben. v. La Muse de Petrarque. 19. 67.

plaatsen geven, die my verkieslyk boven Vau-
cluse zouden voorkomen. Doch Petrarca
was byzonder ingenomen met de afgezon-
derdheid dezer plaats; hy ging veel wei-
zen en zyne verbeelding was ryk voorzien
wanneer hy zich hier in de eenzaamheid
bevond, en dan was het meer de verbeel-
ding dan de voorwerpen, die hem omring-
den, welke hem gelukkig maakte.ˣ Eenig-
zins mag de oplossing van dit raadsel ook
te zoeken zyn in de verandering welke de
streek ondergaan heeft. Petrarca spreekt
veel van het geboomte en nu ziet men
niets dan, hier of daar een olyf- of moer-
beziëboom; de natuurlyke bosschen zyn
uitgeroeid. De Sorgue vloeide in zyn tyd
waarschynlyk ongestoord tusschen de
hooge boomen en groene weide; nu
heeft men wegen aan haren oever aange-
legd, naauwlyks is er een plekje weide,
steenen dammen wyzigen haren loop;
welligt heeft dit zoo veel verandering
te weeg gebragt, dat Petrarca zelf nu
niet meer Vaucluse tot verblyfplaats
kiezen zoude.

Wanneer ik my verwonder, dat Petrar-
ca hier wonen wilde, zoo kwam my de
plaats toch zeer merkwaardig voor
om ze eens te bezoeken, en myn voer-
man beklaagde zich dat ik veel langer
bleef dan de Engelschen gewoon waren.
Het dorp Vaucluse is onbeduidend; in een papier-
fabriek wordt door de Sorgue het raderwerk
bewogen. Ik at te l'Ile een uur nader by

+ in het Hôtel de Petrarque et de Laure.

Ik wandelde ook over de brug en in Villa-neuve-les-Avignon, dat aan de overzyde ligt. De brug is van hout en rust op palen. Wat lager staat nog een groot deel van de groote steenen brug.

Avignon†, byna alleen visch uit de klassieke rivier,
die men my dan ook zeer duur betalen liet. Dit
stadje is rondom byzonder fraai met boo-
men beplant, en is inwendig vry net. De
kerk, die groot en zeer opgesierd is, vond ik
vol van vrouwen: zindelyke devotie.

Onderweg tusschen L'Ile en Avignon zag ik
veel olyfboomen; die hebben nu uitgebloeid;
in october plukt men de olyven. Ik zag ook
wyngaarden, moerbezieboomen, populieren,
aubes, en vele wilgen.

Teruggekomen vond ik de wandeling zeer
levendig; ook in de stad op de groote plaats,
en dit duurde tot in den nacht voort. Ik
ging in den schouwburg dien ik toch van
tyd tot tyd voor de wandeling verliet.
Het gebouw is vry goed, zonder pracht,
doelmatig ingerigt. Men speelde Fra Dia-
volo en Vertvert. By het naarhuisgaan
ondervond ik de moeyelykheid van ge-
heel onverlichte straten; een voorbygan-
ger was zoo goed my naar myne her-
berg te begeleiden.

Maandag 22 Juli. Na dat ik wat geschreven
had aan myn dagboek, ben ik de merkwaar-
digheden van Avignon wezen bezigtigen. De
straten zyn meestal eng en kronkelend,
enkelde nieuwe straten zyn regt en breed,
eenige pleinen zyn groot en mooi. Vele zeer
schoone gebouwen ziet men in enge straten
juist omdat zy oud zyn, zoo is het Hotel
Crillon, dat niet meer door dit oud geslacht
bewoond wordt, maar door een zydehan-
delaar. Men wees my den laatsten afstam-
meling der Crillons in het koffyhuis, een
klein, gebocheld mannetje.

Panorama 81.

+ Eglise métropolitaine.
Panorama 84.

Panorama 31 & 32.
Van deze hoogte is het panorama geteekend.

Panorama 16

Het Paleis der Pausen is op eene hoogte gelegen en gelykt naar een groot kasteel uit de Middeleeuwen. Het dient nu grootendeels voor kazerne. Ik heb een aantal der gewelfde zalen, gangen en trappen doorgewandeld, die herinneren aan oude pracht. Een der hooge torens noemt men nog: Tour de l'inquisition; in de omwenteling liet het schrikbewind de aristocraten in dezen toren naar beneden werpen, dans la glacière." Men bemerkt dat de uitersten van dweepery zich nabykomen. Onder de vorige regering heeft men vele gebeenten uit dien toren laten wegnemen en in eene kerk begraven met de eerbiediging aan slagtoffers verschuldigd. Het ware beter geweest, oude en nieuwe herinneringen van onmenschelykheden niet optewekken. De kerk van de Pausen is in de omwenteling zeer verwaarloosd, men is bezig, om ze weder op te maken. Zy is een oud middeleeuwsch gebouw, dat zeer prachtig moet geweest zyn. Van de graven is weinig overgebleven: dat van Jan XXII, van Benedictus XII † 1342; — van Jeanne Reine de Naples Comtesse de Provence die het Comtat aan Clemens IV verkocht heeft.
Men heeft uit eene afgebrokene kerk in ~~deze~~ overgebragt het gebeente van Balbi Berton de Crillon den vriend van Hendrik IV.

Op de hoogte naby deze kerk heeft men een uitgestrekt gezigt; onderanderen, ziet men de Rhone, die zich in twee armen deelt en een groot eiland vormt; de Durance, die zich in de Rhone werpt; het fort Saint André en

Panorama 87.

Panorama 118

Panorama 95.

de voorstad Ville Neuve der Avignons.

Tegenover het Paleis van de Pausen staat het gewezene Hôtel de la Monnaie, nu Kazerne der Gendarmes, een zeer mooi gebouw.

In de kapel van het klooster de la Miséricorde zag ik eenige goede schilderyen, en byzonder een Crucifix van yvoor, 26 duim groot en van uitsteekende schoonheid. Het is uit de 16e eeuw, en de maker is Jo. Guillermin. De uitdrukking van het lyden en geduld op het gelaat is meesterlyk, en alle deelen van het lichaam zyn byzonder schoon. Dit klooster is bestemd voor de verzorging van zinneloozen, wier getal men my zeide dat 140 bedraagt; nonnen zyn er 20. Die welke my het beeld vertoond had vroeg my om eene gift voor de kapel en toen ik haar die ter hand gesteld had, hervatte zy „en nu wat voor my;" – by het heengaan zeide de portier ook, dat hy wat hebben moest.

De Eglise de Saint Pierre heeft een zeer mooye Gothische gevel in 1512 gebouwd. Inwendig zag ik een merkwaardig beeldwerk uit de middeleeuwen: Jesus van het kruis genomen omringd van drie vrouwen, twee jongelingen en twee gryzaards. In de houding en het gelaat dezer beelden, die van levensgrootte zyn, is veel uitdrukking. Ook de steenen predikstoel met zes beeldjes uitgehouwen kwam my merkwaardig voor.

De kerk der Cordeliers is afgebroken; uit een stuk, dat men heeft laten staan, kan men zien welk een schoon gewelf deze kerk had. Hier lag Laure de Sade, de vermaarde geliefde van Petrarca begraven; thans een tuin waar de kerk plagt te zyn, en op de

Panorama 100.

Panorama 109. 220. 124

Panorama 124

plaats, waar zy begraven ligt, heeft een Engelschman, Ch. Kelsale, een gedenkteeken geplaatst.

Vele kerken zyn in de omwenteling afgebroken of onbruikbaar geworden; in het voorbygaan zag ik de Eglise de Saint Martial, die nu voor hooimagazyn diende.

Ik bezogt ook nog de kerk van den heiligen Agricola doch vond er niets byzonders.

Van het Musée, dat men naar den grondlegger Calvet genaamd heeft, heb ik weinig kunnen zien. Men heeft daarvoor een nieuw lokaal, l'Hôtel Delentre, gekocht, en men is bezig dat in te rigten. De stad heeft daarvoor 85000 francs besteed, de eigenaar was koopman en heeft bankroet gemaakt. Het Museum bevat Oudheden, die gedeeltelyk geplaatst waren en meest al in deze streken gevonden zyn; – eene Bibliotheek waarvoor de zalen ingerigt werden; – en eene verzameling van schilderyen, waarvoor eene gallery, die het licht van boven bekomen zal, zoo my toescheen zeer doelmatig werd opgemaakt. Deze toebereidsels gaven my een gunstig denkbeeld van de zucht voor wetenschappen en studien in Avignon. Het is, zoo men my zeide, vooral de heer Artaud, die oprigter van het Museum te Lyon geweest is en by de laatste omwenteling dien post heeft nedergelegd, welke zonder aangesteld te zyn, in Avignon, zyne vaderstad, de inrigting van het Museum bezorgd.

Het Hotel des Invalides alhier is eene Succursale van dat van Parys. Het bestaat uit een klooster van Celestynen en een van Jesui,

109

ten, welke zaam een uitsteekend goed lokaal op-leveren. In het midden is een groote tuin met hooge boomen beplant, en rondom staan op de muren de wapenfeiten der Franschen sedert 1792, ook de schoone gevegten, de trekken van byzonderen moed vermeld. Dit is niet zonder belang, en de reeks van gevechten op zoo verschillende punten der wereld heeft iets zeer treffends. Kort na elkander stonden vermeld de overwinningen van Nazareth 8 avril 1799 – Alkmaar 2 octob. 1799 – Heliopolis 20 mars 1800; – Biberach 9 mai 1800. De laatste kryggsverrigting was: Citadelle d'Anvers 13 decemb. 1832, en als aanvoerders werden vermeld Gérard en Duc d'Orléans. Van het inwendige van dit Hôtel des Invalides behoef ik niets op te teekenen; ik had elders reeds hetzelfde gezien. Er is voor omstreeks duizend man plaats.

Na het eten ben ik nog gegaan in het Café Boudin, dat beroemd is. Men vindt daar een groot Pavillon de verdure, dat als eene zaal is en dicht begroeid. Des avonds komt men hier ys en andere verfrisschingen gebruiken, en werkelyk moet dan zulk eene zaal van groen goed verlicht en met goed gezelschap vooral ook vrouwen vervuld, een mooi gezigt opleveren.

Ik mag niet onopgemerkt laten, dat ik nog nergens in Frankryk schoonere vrouwen gezien heb dan hier, vooral onder het volk. Zy hebben een goede ovale form van gelaat, de overgang van een hoog voorhoofd op de neus byna regtlynig

en schitterende zwarte oogen; my dunkt de schilders zouden in deze edele gelaatstrekken goede modellen kunnen vinden, en ik werd onwillekeurig herinnerd aan Laura.

De bevolking van Avignon heeft geen goeden naam buitenaf; ik heb weinig gelegenheid gehad my hieromtrent naauwkeurig te onderrigten. In 1815 hebben hier schrikkelyke tooneelen plaats gehad; tegenover myne herberg staat die van het Palais Royal, waar de Maarschalk Brune vermoord is. Deze daad te verdedigen of te verschoonen is niet mogelyk, maar het kan van belang zyn het karakter daarvan te onderscheiden. Zoo men my zegt, bestaat hier eigentlyk geen godsdiensthaat zoo als in Nimes, dewyl hier steeds maar eene godsdienst geweest is. Hervormden zyn er slechts enkelde familien van Zwitsersche kooplieden, die in later tyd hier gekomen zyn en om hunne geloofsbelydenis geheel niet gehaat zyn. Doch de politieke partyen zyn zeer tegen elkander verbitterd, en het grooter deel der bevolking is Bourbonsgezind; - een deel van het gemeen, byzonder aan de rivier de dragers en werklieden zyn omwentelingsgezind en zelfs republikeinsch. By de terugkomst van Napoleon had zich zyne party in deze streken vele gewelddadigheden veroorloofd, en had byzonder Brune onwettige opbrengsten uitgeschreven en zich daarmede verrykt, had ook koningsgezinden doen mis,

Richard Guide 326.

handelen. Het was de wederwerking daarvan die zynen dood te weeg bragt. Hy had de geroofde schatten by zich, en het volk was ten hoogste tegen hem verbitterd. De weinige terroristen van Avignon behoorden toen tot de party die tegen Brune was. „Relata refero."

Dezen avond om 10 ure ben ik met den postwagen naar Nimes vertrokken.

De nacht was helder en koel; omtrent een uur ver ben ik alleen vooruitgewandeld, terwyl de wagen om de stylte van den weg langzaam stappen moest. Eenzaam in het vreemde land, onder den schoonen starrenhemel en in het flaauwe licht der maan, die nog zeer klein was, gevoelde ik my zeer aangenaam. Het land, hoewel weinig heuvelachtig, teekende zich door de groote schaduwen zeer mooi; de koelte en de geurige uitwaseming der lucht wekten my zeer op, zoo dat ik het gemis van de nachtrust niet voelde. Ik heb meermalen dien genoegelyken indruk van den nacht en de eenzaamheid in de groote natuur gevoeld, en steeds is my die in't geheugen gebleven.

Dingsdag 23 Juni, des morgens om 5 ure kwam ik te Nimes aan, nam myn intrek in het Hôtel de Luxembourg, baadde my, ontbeet en ging daarna het merkwaardige van deze stad bezigtigen. In de eerste plaats behooren hiertoe de Oudheden, welke nergens in Frankrijk zoo

Histoire des Antiquités de Nismes et de ses environs, par Ménard, nouvelle éd. par Perrot. 1832.

veel en zoo schoon gevonden worden. Ik heb eene vry naauwkeurige beschryving van dezelve bekomen en zal my tot bespaaring van Tyd en plaats daarop veelal kunnen verlaten.

Het Amphitheater is een der volkomenste overblyfsels van die soort na dat van Rome. Men kan zich op de hoogste rangen gezeten duidelyk voorstellen hoe 23000 toeschouwers zeer wel deel konden nemen aan de vermaken welke hier werden aangeboden. Hoewel men de woningen van 2000 menschen, welke in dit oude gebouw genesteld waren, opgeruimd heeft, heerscht in de zorg voor zulk een prachtig overblyfsel nog Fransche verwaarloozing. De onderste gewelven worden voor stallen der cavallerie gebruikt, en er is in het algemeen gebrek aan zindelykheid. De zitplaatsen zyn hier en daar door eene afscheiding in den steen aangewezen, waaruit men ziet dat de toeschouwers vry ruim gezeten waren; elk had ruim 16 duim. Dit kwam my zeer merkwaardig voor.

De zoogenaamde Maison carrée is een byzonder wel bewaarde tempel, rondom welke men in de laatste jaren ook veel heeft opgeruimd. De overblyfsels, die men by die gelegenheid gevonden heeft, maken het waarschynlyk dat deze tempel stond in een Forum. Alles wat ik daaromtrent zoude hebben willen opteekenen vind ik naauwkeurig in het boekje over de oudheden.

Sedert 1824 heeft men in de Maison carrée het Museum van oudheden en schilderyen geplaatst. De eerste zyn daar, dunkt my, zeer

gald, en vormen eene belangryke verzameling, waarvan M. Perrot de Concierge zeer wel de meeste stukken aanwees. Zy komen ook in het werkje door hem uitgegeven voor. De schilderyen voldoen in dezen tempel en by de oudheden niet; zy kwamen my ook niet uitsteekend voor.

De vorige prefect, Villiers du Terrage heeft zich byzonder verdienstelyk gemaakt door de zorg voor het bewaren en opgraven der oudheden. Hy is dezelfde, die welleer te Amsterdam Directeur de la police geweest is.

Het Pantheon, gewoonlyk Temple de Diane genaamd, is zeer verwoest en hetgeen er van over is kwam my meer merkwaardig voor de kennis der oudheid dan schoon als voortbrengsel van klassike bouwkunst voor.

La Tour magne is een toren uit de eerste tyden der Romeinen in dit land, zoo men meent, bestemd geweest om als baken voor het geven van teekenen te dienen. Hy is zeer geschonden; en thans heeft men er de Telegraaf op geplaatst, maar om men de nieuwsgierigen er niet meer op laat klimmen. De eerbied voor Romeinsche overblyfsels moest zulk eene bestemming verhinderd hebben.

Naby het Pantheon is eene fontein; het water komt helder uit de rots, en is meer of minder overvloed naar mate van het weder. De Romeinen hadden hier baden aangelegd, en de overblyfsels waarvan behoorden onder de oudheden, maar in den tyd van Lodewyk XIV, en

In het boekje van Ménard wordt deze fontein ook afgebeeld en beschreven.

Richard Gaude 335

volgens den smaak van dien tyd zyn nieuwe baden, of liever vyvers daarom heen gebouwd; want voor baden dient deze aanleg niet. Men kan van het oude nu byna niets meer onderscheiden.

Thans bevindt zich deze fontein met de gemetselde vyvers en kanalen, benevens de oude tempel die men aan Diana toegeschreven heeft en nu voor een Pantheon houdt, in een zeer fraayen tuin, die tot wandeling dient. Eén kanaal voert dat water op een grooteren afstand in een paardenwed, dat ook voor waschplaats dient (Abreuvoir et lavoir)

Ik zag ook de Porte d'Auguste, die werkelyk onder dezen keizer, 16 jaar voor Christus gebouwd, en thans nog in goeden staat is.

Onder de nieuwe gebouwen zyn my byzonder in het oog gevallen het Palais de Justice en het Théatre, beide, zoo my toescheen in goeden styl.

Nimes heeft geen wallen of poorten meer, maar Boulevards met boomen beplant, die zeer mooi zouden zyn indien zy niet zoo vol met stof waren. De droogte en de sterke wind, die menigvuldig waait maken dat boomen en huizen als met asch bedekt schynen.

Er bleef my nog eene belangryke oudheid te zien, namelyk de Pont du Gard, die is ruim 4 uren van Nimes; ik reed met een cabriolet derwaards. Deze weg was een deel van dien, welke ik dezen nacht, van Avignon komende, had afgelegd:

Menard hist. des Antiquités 2. 77.

men komt eerst in het dorp Saint-Gervais, vervolgens in La Foux; en van hier is de Pont du Gard nog een half uur verwyderd. Zy heeft een gedeelte uitgemaakt van eene waterleiding die van een grooten afstand het water naar Nimes voerde. Ten einde over de Gard, die men thans Gardon noemt, en tevens over de vallei, waardoor deze rivier stroomt, het water te leiden, is deze brug met drie reijen bogen boven elkander gebouwd, 147 voet boven het water, en vereenigt op die wyze de twee steyle oevers. Ik heb weinig Romeinsche overblyfsels gezien die zulk een treffenden indruk van sterkheid en kracht maken. De byzonderheden behoef ik niet op te teekenen. Ik heb lang by dit heerlyk overblyfsel verwyld en heb alles naauwkeurig beschouwd, onder anderen den gang waardoor het water liep, of waterleiding zelve, die 4 voet breed en 5 hoog is, en zoo wel met ciment bedekt, dat zy op veel plaatsen nog volkomen gaaf is. Het is zonderling, dat een gebouw hetwelk zoo vol majesteit en harmonie is, toch niet volkomen regelmatig is: een der bogen is aanmerkelyk veel grooter dan de anderen. Eene andere byzonderheid heeft my ook bevreemd, namelyk dat het schynt als of de brug niet geheel voltooid is: op veel plaatsen steken de groote gehouwen steenen, waarvan zy gebouwd is meer dan een voet uit, en het is als of men verzuimd had die stukken naderhand daarvan af te nemen om de wanden gelyk te maken.

Het was brandend heet, zoo dat de wandeling van het dorp La Foux en terug zeer ver-

De weg levert niets byzonders op; het land is vlak, men ziet veel olyven, moerbezieboomen en wyngaarden; het graan was gemaaid en werd met paarden gedorscht. Overal hoor ik dezer dagen krekels, wier onvermoeid gezang my weinig behaagt.

maayend was. In dit dorp heb ik gegeten; het is klein; maar aan de overzyde der Gardon ligt het stadje Remoulins dat zeer net is en eene hangende brug over de rivier heeft.

Teruggekomen heb ik nog in en om Nimes gewandeld. De straten zyn smal en on-regelmatig, met weinig uitzonderingen, namelyk by de Maison carrée en op en-kelde andere plaatsen heeft men breede regte straten aangelegd; verder zyn de Boulevards het schoonste, doch ontsierd door het stof.

De gewone wandeling is de Esplanade, een verheven vierkant plein, met eene fon-tein in het midden, en met boomen beplant, die toch te weinig schaduwe geven om an-ders dan des avonds te wandelen. Op dezen tyd zag ik dan nu ook vele wandelaars van alle standen hier op en nedergaan of zich op stoelen zetten. Ik ging ook nog in den Jardin by de Fontein, waar zeer schoone boomen en bloemen zyn; daar vond ik weinig wandelaars, en voor het koffyhuis aldaar zaten werklieden en an-dere geringe burgers, juist op de plaats die my het aangenaamste toescheen.

Nimes is een der steden, waar de godsdienst-yver nog het sterkste is; hier staan de twee belydenissen steeds tegenover elkander. Ik ben in verscheidene kerken geweest, doch vond die tegen myne verwachting ver-waarloosd en morsig, en zag er niets, dat my merkwaardig voorkwam. Dezen avond waren de kerken die ik binnen trad zeer donker, slechts door enkelde lampen

verlicht en vrome biddende lieden, vooral vrouwen zaten hier en daar verspreid. De hervormden maken bijna een derde der bevolking uit, ruim 14000. Zij hebben twee kerken, die beide te voren katholieke kerken geweest zijn. De godsdienstige partijdigheden knopen zich steeds aan de politieke en dit maakt de verbittering nog grooter. Op het land treft men eveneens vele protestanten aan. Zoo men mij zegt, zijn veelal de protestanten vijnere en welhebbende lieden, hetgeen men juist aan hunne vroegere verdrukking toeschrijft. Niettegenstaande nu de geestelijkheid den haat veelal aankweekt, zegt men, dat er toch toenadering plaats heeft, meer nog op het land dan in de stad. De gemengde huwelijken nemen zeer toe. Ik trof eene zeer lieve familie uit Lunel in de herberg aan, met welke ik veel hierover gesproken heb. De man was katholiek en de vrouw protestant, de kinderen volgden, zoo als het gebruik is, den godsdienst des vaders; doch die huwden weder zonder onderscheid van godsdienst: zijn zoon was reeds met eene protestantsche vrouw gehuwd, en even zoo zoude hij zijne dochters niet weigeren aan hen die den godsdienst van hare moeder beleden. De geestelijkheid, zeide men, konde dit niet beletten, en de afscheiding en haat nam noodzakelijk af naarmate zoo vele uit de twee partijen elkander in den blaede bestonden.

Richard Gude 730.

dit gesprek was my vertroostend omtrent den toestand van dit land, dien ik my ongunstiger had voorgesteld.

Om tien ure verliet ik Nimes, en Woensdag 24 Juli, des morgens om 5 ure kwam ik te Montpellier aan, waar ik in het Hôtel du Midi mijn intrek nam. Ik ging terstond de twee wandelingen bezoeken, ten einde van de morgenkoelte genot te hebben. De Esplanade is naby de herberg; zy is ruim, met boomen beplant, met eene fontein in het midden. Men heeft er even het gezigt op de zee, doch de stand van de zon was daarvoor niet gunstig. De Place du Peyrou is aan de andere zyde der stad, op het hoogste punt, en is eene der prachtigste wandelingen, die ik gezien heb. Men geniet er het gezigt op de landstreek die hier zeer mooi is, namelyk afhellende en welig begroeid met allerhande geboomte en met groene weide, waartusschen dorpen en enkelde huizen verspreid zyn. De gehele wandeling is een terras door dikke muren ingesloten, maar men overheen ziet en aan het eind is nog een verheven terras waarin een vyver is en daarby staat een soort van watertempel of zoogenaamd Chateau d'eau. Daar heeft men het ruimste uitzigt. Men ziet daar ook de waterleiding, welke het water van Saint-Clement, 6 uren van hier, aanvoert en de gehele stad voorziet. Die waterleiding is hier een eind wegs op bogen gebouwd in den vorm der oude, hetgeen in de gravure vallen eene schilderachtige uitwerking doet. In het verschiet ziet men bergen op

verschillende afstanden, en aan de andere zy,, de de Middellandsche zee. In eerdaad verdient de Place du Peyrou hare beroemdheid. Rond,, om heeft men ook nog eene wandeling veel lager, doch ook koeler en met boomen be,, plant, zoo dat ook deze hare waarde heeft. Op de Place du Peyrou staan al,, leen eenige regen boomen als tot sieraad het grootste gedeelte is geheel vry.
Tegenover het Chateau d'eau, aan de overzyde der straat is een eerebogt voor Lodewyk XIV, als den vredema,, ker van Europa.

Het viel my in het oog dat het land rond,, om Montpellier veel groener en frisscher is dan rondom Nimes. Dit neemt niet weg dat aan de groote wegen en de Bou,, levards de boomen afschuwelyk met stof bedekt zyn.

Toen ik na myne eerste wandeling te,, ruggekomen was en ontbeten had, ging ik de andere merkwaardigheden bezien.
De Jardin des plantes is groot en uitste,, kend goed in order, tevens, zoo ik hoor, zeer ryk. Hy is gestigt in 1598 gestigt. De warm,, te was zeer sterk, en ik verwonderde my de bannanen, het suikerriet en eenige an,, dere gewassen nog in de kassen te zien staan; die plant men ook hier nimmer in de vrye lucht. Ik zag hier ook de ficus, die de elastike gom voortbrengt. Deze tuin is ook Jardin forestier, men vindt er eene volledige verzameling van alle species en varieteiten van den wynstok, en nog an,, dere byzonderheden. Veel zorg wordt gedra,, gen en ook vereischt om alle planten behoor,,

lyk te beregtigen. Het regent hier dikwyls in zes maanden niet; doch door de hellende ligging is men rykelyk van water voorzien. Het is in dezen tuin, dat de treurende Young Narcissa met eigen handen begroef; de plaats wordt aangeduid door een witten marmersteen met het opschrift: Placidis Narcissae manibus. De Jardin des plantes is tegelyk eene aangename publieke wandeling. De Ecole de Médecine is zeer beroemd. Zy heeft haren zetel in een groot gebouw, vroeger het aartsbisschoppelyk paleis. Daar zyn de verzamelingen en worden de lessen gegeven. Er zyn 14 professoren en even zoo veel aggrégés, welke somtyds professoren vervangen, of byzondere lessen geven. Elke professor geeft gewoonlyk een cursus van drie of vier collessen 'sweeks, zoo dat er drie of vier collegies daags gegeven worden; veel werkzaamheid leveren de examens op. Ik zag een der professoren naar het collegie gaan, zonder toga, doch, hetgeen my vreemd voorkwam, de appariteur ging met een toga, en met de „masse" op den schouder, den professor vooraan om hem in de gehoorzaal te brengen. Ik bezag het anatomisch amphitheater, het chemisch laboratorium, en eenige andere zalen; - de „Salle des actes" is die waar oratien, promoties en examens plaats hebben, altyd in het openbaar. In eene zaal heeft men de borstbeelden der voornaame geneesheeren geplaatst, en daar zyn natuurlyk onze landslieden niet vergeten. Alle deze lokalen waren goed, maar niets meer.

Het Conservatoire bevat eene verzameling van anatomische en pathologische voorwerpen in natura en in wasch - de eerste zeer klein in getal; verder eene verzameling van werktuigen voor heel- en vroedkunde. Er is ook eene verzameling van natuurlyke historie, doch die heb ik niet gezien. De Bibliotheek is vry groot, het lokaal (steeds in hetzelfde gebouw) middelmatig. By de Bibliotheek bevindt zich een Musée de dessins et d'estampes aan de faculté de médecine geschonken door den heer Atger, een geneesheer. Deze verzameling is zeer mooi; zij bevat byzonder voortbrengsels van kunstenaars uit Zuid-Frankryk. Het is alleen uit belangstelling in de École de médecine dat de verzamelaar haar dezen schat vermaakt heeft, die anders geheel tot de schoone kunsten behoort. De school telt gewoonlyk tusschen de 6 en 800 kweekelingen; thans zyn er slegts 500 ten gevolge van kleine onlusten, die voor eenige maanden hebben plaats gehad. De Bibliothecaris die tegelyk aggregé-professeur is heeft zich eenigen tyd zeer vriendelyk met my onderhouden; hy is de eenige van deze faculteit met wien ik eenige kennis gemaakt heb; de kortheid van tyd en het verschil van studie maakten, dat ik dit niet verder beproefd heb. Wy spraken over de Fransche inrigtingen van onderwys, en hy stemde my toe, dat ze zeer onvolledig

zyn. Omtrent de vereeniging der faculteiten, zeide hy my hetzelfde, dat ik elders heb hooren opmerken, dat hierdoor een zoo groot aantal jonge lieden op een punt zouden vereenigd worden, dat er groot gevaar uit ontstaan zoude. De jonge Franschen zyn te vurig, en in deze tyden te zeer geneigd om aan politieke gebeurtenissen deel te nemen; de ommentelingsgezinden zouden er dadelyk gebruik van maken, om hen te verleiden. Men heeft hier nog de instelling, dat de hoogleeraren by „Concours benoemd worden; hier is eene plaats opengevallen, en overal is een Concours daarvoor, tegen den 2en december, aangekondigd; ik heb er de aanplakcels reeds van gezien te Nancy. Ook hierover hebben wy gesproken en de heer bibliothecaris zeide my dat deze instelling, hoe weinig ook met de waardigheid des hoogleeraars in zeker opzigt overeenstemmende, in Frankryk juist nog eene waarborg daarvoor opleverde. By den honger naar ambten en de gewoonte, dat de ministers daarmede steeds hunne gunstelingen begiftigen, zoude de post van professor waarschynlyk aan onbekwame en ongeschikte mannen worden opgedragen; doch nu wederhoudt hen de openlyke en vergelykende blyken van bekwaamheid, die van hen gevorderd worden; en de ministers kunnen dus niet naar willekeur over

deze posten beschikken.

Het Musée Fabre is eene verzameling van schilderyen en eene bibliotheek, welke de heer François Xavier Fabre, schilder en vriend van de weduwe van den laatsten Stuart en van Alfieri, aan zyne vaderstad Montpellier geschonken heeft. De stad heeft daarvoor een gebouw doen oprigten, waarin de heer (baron) Fabre gedurende zyn leven eene fraaye woning heeft. Dit Museum bevat vele uitstekende schilderyen, vooral van nieuwe meesters. Ik merkte onder anderen op: het portret van Laurens de Medicis door Raphael; – de dood van de heilige Cecilia door Poussin; – Zeegezigten van Vernet; – ook een mooi landschap van onzen landsman Voogd. De Bibliotheek is vereenigd met die welke de stad reeds bezat.

De Cathedrale is een groot statig gebouw maar verwaarloosd en morsig. Men ziet er een schildery van Bourdon, dat voor zeer mooi geldt; het stelt voor Simon den toovenaar. Ik ben nog in eenige andere kerken geweest, en vond ze alle, even als te Nismes, zonder sieraad, somber en in een vervallen toestand. Op de Place Canourgue en ook nog elders in de stad zag ik kruissen, ter gelegenheid van de prediking der missionarissen opgerigt; men heeft die in de zuidelyke plaatsen van Frankryk laten staan; in de noordelyke zyn zy na

Juli 1830 veelal door het volk omvergehaald.

Er zyn hier 3000 protestanten, en, zoo men my zegt is er tusschen hen en de katholiken minder verwydering dan te Nimes. Het volks onderrigt neemt ook toe; algemeen leert men lezen en schryven. De protestanten hebben Lancasterscholen, laten daarvoor meesters uit Zwitserland komen; de katholiken, om niet achter te blyven heb-ben scholen van de „petits frères" en in beide leert het volk altans het onmisbare om in beschaving voortuittegaan. Op het Collège zyn de twee godsdiensten vereenigd, en dit geeft geen aanstoot.

Na den middag heb ik nog veel gewandeld. De stad is op een hellend halfrond gebouwd, daardoor loopen de meeste straten op; zy zyn tevens naauw en kronkelend; om de zon te vermyden spant men op veel plaatsen zylen; en zoo zyn die straten werkelyk vry koel, hoewel het weder zeer heet is. De markten van groenten, vruchten enz. tracht men op dezelfde wyze koel te behouden. Hiervoor is ook zeer bevorderlyk, dat er zoo vele fonteinen zyn, zoo dat overal water is en daar het van de hoogste plaats komt, stroomt het door de gansche stad.

Op de Marché aux fruits zag ik het voet-stuk waarop onder de vorige regering een standbeeld van Lodewyk XVI gesteld was; men heeft dit in Juli 1830 omverge-haald. ~~Dien~~ Smaad had de ongelukkige koning niet verdiend; maar het was onverstandig van de Bourbons, om zulke gedenkteekens op te rigten, die de schuld der

Franschen herinnerden. De natie moet de ge-
beurtenissen der omwenteling betreuren
en trachten uit te wisschen; maar zy
kan geene gedenkteekens oprigten, om de
herinnering daaraan te vereeuwigen. Dit
dunkt my is het geval, dat zulke beelden
heeft doen omverhalen.

Langs de Boulevards staan moerbeziebo-
men; de bladeren daarvan leveren een der
inkomsten van het Ziekenhuis op; dit verpacht
het plukken daarvan.

Op de Esplanade was deze avond muzyk en
daarby vele wandelaars. In een koffyhuis
ging ik ys gebruiken; my dacht het was nu
warm genoeg. Aan de Esplanade is de Cita-
del; die mogt ik niet bezien zonder byzon-
deren verlof, dat ik de moeite niet nam te
vragen.

Op de Place du Peyrou vond ik nog meer
wandelaars en alle de steenen banken za-
ten vol; inderdaad was hier de avondkoel-
te zeer aangenaam.

Terugkomende hoorde ik muziek in de
zalen van den Schouwburg, die onder de
fraaye gebouwen van Montpellier be-
hoort. Het was van de Nationale Garde;
men hield repetitie voor de Julifeesten. Ik
luisterde eenigen tyd in het midden der
jeugd van Montpellier, die zich hier ver-
zameld had, en ging nu, voldaan van
mynen langen dag, die my met deze be-
langryke stad toch eenigzins bekend ge-
maakt had, de rust zoeken, waaraan ik
groote behoefte gevoelde.

Donderdag 25 Julie. Dezen morgen om 8 ure
ben ik met den postwagen naar Nismes ver-
trokken. Dezenzelfden weg had ik te voren

by nacht gemaalot.

Het land is zeer goed bebouwd en beplant, en op een kleinen afstand van den weg is het groen zeer frisch.

Om half 10 kwamen wy in het dorp Colombier en voor 11 uure in de kleine stad Lunel, die een goed voorkomen heeft. Een gewezen tuin van een klooster is sedert 1830 publieke wandeling, onder den naam van Le Parc de la ville. By deze stad groeit de beste muscaatwyn van Frankryk.

Het land dat wy doorreden is byna uitsluitend met wyngaarden beplant, en die geven hier veel welstand. Myne reisgenoten hebben my daaromtrent het volgende medegedeeld. Men legt zich alge=meen toe om wyn te verkrygen die niet als wyn maar als brandewyn gedronken wordt; men tracht dus de hoeveelheid niet de hoedanigheid te bevorderen, en hierin is men meer en meer geslaagd. Wanneer men wyngaarden aanlegt, beginnen die het 4e of 5e jaar te dragen, en duren 30 40 ook wel 50 jaren: By de oude lieden duurden zy langer. Thans snydt men de wyn=stokken minder kort af, en men mest ze zeer sterk, hetgeen men te voren voor nadeelig hield. Hierdoor leveren zy nu meer op. In het algemeen volgt men in Languedoc geenszins den sleur. De toestand is in 40 jaren geheel veranderd; er zyn geene groote heeren meer, die onmetelyke goederen bezitten; het land is zeer verdeeld, men ondervindt het voordeel van geen tienden en geen heeren diensten meer schuldig te zyn. De daglooners

Richard Gunde 336.

zelfs hebben meestal een stukje grond, dat zy in tusschenuren bebouwen, steeds met wyn-stokken, en daardoor kunnen zy zeer goed leven.

Het zyn zeldzaam de eigenaars, die hunnen wyn tot brandewyn stoken, dit geschiedt door byzondere stokers. Doch van den prys die voor den brandewyn gemaakt wordt hangt die van den wyn af. Thans staat de prys redelyk goed namelyk 25 tot 26 francs het quintal van dit land. Dit quintal bevat 5 Velles, waarvan elk met het vat 20 livres du pays weegt, en 6½ litres bevat; zoodat het quintal 37½ litres inhoudt, en dat wordt met het vat voor 25 tot 26 francs verkocht. Het ryst dikwyls tot 30 francs, en dan, zei-de men, gaat het de landlieden zeer goed.

Een jong mensch uit deze streken zeide my, dat de meerderheid der landlieden niet Bourbonsgezind was. In het dorp waar hy woonde was onlangs het Con-seil municipal gekozen, en van 96 kie-zers waren er 72 liberalen en 24 légitimis-ten geweest.

Om 2 ure zyn wy aangekomen; met een der reisgenoten ging ik in eene restaura-tie eten; en ik bezocht nog eens het Am-phitheater, dat merkwaardig overblyf-sel van achttien eeuwen.

Om 5 ure gingen wy met een anderen wagen naar Beaucaire. Op dezen weg was meer graan; dit wordt niet in schu-ren gebragt, maar terstond met paarden gedorscht en dan ter markt gebragt. De

Richard Gende 336

Ik heb over Beaucaire niet anders gevonden dan een oud boekje: Recherches historiques sur la ville de Beaucaire. Avignon 1718, hetgeen mij voor de geschiedenis der Kermis nog belangrijk schijnt.

landman behoudt zeldzaam meer dan het zaaikoren en voorraad voor zyn gezin. De olyven namen nu ook tal.

Regts was eene vlakte tot aan de zee; links veelal nog heuvels, naby Beaucaire eenige mooye ruines op de hoogten. Om half 9 kwamen wy aan; de volte en drukte was groot en lastig, en het was moeilyk nachtkwartier te vinden, hetgeen my eindelyk gelukte in eene byzondere woning tegen 5 francs daags. Sedert den 22 was de beroemde kermis begonnen, en die was nu op het levendigst. Ik vond nog avondeten in eene nabuurige herberg en zelfs een wel onderrigt en mededeelzaam buurman. Vervolgens ging ik „Au Pré." Zoo noemt men eene groote plaats aan de Rhone met boomen beplant, waar nu kramen, spellen, restaurateurs, koffyhuizen, allerhande vermakelykheden, levendigheid en gejoel te vinden was. Ik wandelde eenige reizen op en neder, plaatste my in een der groote tenten, die voor koffyhuizen dienen, midden onder de vrolyke schaar, en ging toen volbaan huiswaards en ter rustte.

Vrydag 26 Juli. De rust duurde niet lang, want met den dag begon het gewoel van de kermis, en ik begon toen ook reeds vroeg myne wandelingen. Ik ging nu in de stad, want myne woning was er buiten, aan het kanaal, dat van hier westelyk met het kanaal „du midi," en daardoor met

+ ook de kleine Savoyards ontbreken niet, welke aanbonden hunnen dienst, met het gebruikelijke: „Monsieur cirer vos bottes" aanbieden.

de Garonne en Bordeaux in betrekking staat. De stad is tamelyk groot en de huizen zyn ruim en sterk gebouwd, waarschynlyk ter zake van de Jaarmarkt. Beneden zyn groote gewelven, en die zyn nu alle magazynen van alle soorten van waren; de eerste verdieping daarboven dient meest al ook nog voor magazyn. Aan koorden, die over de straten gespannen zyn, hangen de namen der kooplieden, op een soort van vlaggen met groote letters geschreven; op die wyze kan men ze reeds in de verte lezen. In de meeste straten heeft men zylen tegen de zon gespannen. Op die wyze is nu de geheele stad een groot Bazar, waar alle soorten van waren aangeboden worden, en waar door zich steeds een vloed van koopers en nieuwsgierigen beweegt. Kraamwagens, stalletjes, met allerhande kleine waren staan nog in de straten, en uitventers loopen steeds overal rond.+ De gehele stad is nu tegelyk beurs, overal wordt gehandeld. Langs de huizen zyn steenen banken en die zitten vol met lieden die onderhandelen. De gewigtigste zaken worden echter afgedaan zonder dat men er iets van bespeurt. Vele waren komen niet in de magazynen der stad; zy worden in schepen langs de Rhone en het kanaal aangevoerd, ook wel op groote wagens, en zy worden verkocht zonder eerst ontpakt te worden.

Dit heeft plaats met wyn, graan en vele an-
dere waren. Voor deze handelaars is
een der koffyhuizen eene gewone plaats
van ontmoeting, en dit wordt dan
ook „Café de la bourse" genaamd. Ik ben
een paar maal in dit Café geweest. In
de menigvuldige andere koffyhuizen,
in de vele gaarkeukens, herbergen en
kroegen van alle soort, waar men
de luidruchtige menigte ziet, wordt
overal gehandeld; want handel
dryven is hier het doel van de vele
duizenden, die uit alle streken her-
waards vloeijen; de weinige nieuws-
gierigen uitgezonderd, die als ik vreem-
de eenden in de byt zyn. Wanneer
ook niet over koopen en verkoopen ge-
handeld wordt zoo is het over het
weêr, want dat is een onderwerp
van groot aanbelang. Steeds worden
ingescheept en opgeladen, en de ver-
warring der rytuigen van Beaucaire
is tot spreekwoord geworden; en buiten
de stad zyn alle wegen met vele wagens
bedekt, en ryzen onophoudelyk wolken
van stof op.

Ik ging ook weder naar de Pré aan de
Rhone. Dit is een groote driehoek, waar-
van de zyden met verscheidene reyen boo-
men beplant zyn. Daaronder staan kra-
men waarin meer in het klein dan in de
magazynen in de stad wordt uitverkocht,
en waar dan ook byzonder het land-

volk en de bewoners van naburige steden voor eigen gebruik en niet voor den handel komen inkoopen. Hier hoorde ik menigvuldig uitroepen: Messieurs, Mesdames, profitez de la foire de Beaucaire". Dit was, dacht my eigenaardig. In landen waar de nyverheid meer gevorderd is, behoeft men van geen kermis gebruik te maken; men kan dagelyks koopen, wat men verlangt. In deze Pré zag ik nu behalven die kramen een groot aantal waren die men naauwelyks zoude verwachten op eene kermis aan te treffen, zoo als: hoepels, planken, brandhout, paarden, ezels, vele rytuigen van allerhande soort, oud en nieuw, zelfs postwagens. In de stad is my ook de veelsoortigheid en het zonderlinge van sommige winkels in het oog gevallen; zoo waren er onder andere wonderlyke voorwerpen, kerksieradien en meubelen: madonnabeelden, kruisen, kelken, kandelaars enz: Stalletjes met rozekransen en amuletten ontbraken natuurlyk ook niet. Het minst uitsteekend waren de winkels van boeken, kaarten en platen; het was duidelyk, dat de behoefte aan die voorwerpen zich nog tot het allergemeenste bepalen.

Er zyn twee marktplaatsen in de stad, en daar was nu ook het landvolk in zeer grooten getale en met buitengewonen voorraad van groenten, vruchten, gevogelte en dergelyke zaamgevloeid; dit was niet het minst merkwaardig van

de kermis, want de bewoners van deze stre-
ken behooren tot de schoonste van Frank-
ryk; in weinig provincien ziet men zul-
ke mooye vrouwen.

Alleen de groote schoone kerk vond ik
verlaten; het was blykbaar, dat hier
niets te verhandelen viel, altans niets
dat men op de kermis konde uitventen.

Au pré waren we behalven den handel
den geheelen dag door de vermakelykheden,
die ik gisteravond reeds gemerkt had;
overal muziek en gezang, paljassen,
springers, kwakzalvers van alle soort.
Gelegenheden om te eten en te drinken
in alle formen aangeboden. Hierby
kwam nog de zuidelyke levendigheid
welke het volk hier reeds bezit en die
aan alles wat zy doen en zeggen eene
sterkere uitdrukking geeft.

Voor een korten tyd vond ik dit bon-
te tooneel en dit gewemel onderhoudend,
doch toen ik het genoeg had aangezien
om er eene duidelyke voorstelling van
te hebben besloot ik myne reis voort
te zetten. Ik ging over de rivier naar
Tarascon en vond daar eene gelegen-
heid, die in Beaucaire ontbrak.

Ik kwam nog terug en spyzde in een
der groote houten loodsen, Au pré, die
van voren open zyn en waar voor min.
200 gasten plaats was. Het maal was
middelmatig, doch koste ook met eene
fles wyn slechts twee francs.

Zoo heb ik dan ook de beroemde Foire
de Beaucaire gezien; doch om het inner-
lyke daarvan te kennen behoort veel, en

daarvan heb ik maar weinig kunnen opzamelen. Het voortdurend bestaan van deze kermis hangt hoofdzakelijk af van den toestand van Dauphiné en Provence, die met zeer toenemenden welvaart voor inwendigen handel en fabriekmijverheid nog ten achtere zijn, en dezelfde behoefte aan zulk eene jaarmarkt hebben, als men vroeger in gansch Europa daaraan had. Ook strekt zich de handel van deze markt weinig verder uit dan over de naburige provincien, Corsica, dat nog meer achterlijk is, een weinig over Spanje en Italie. Vroeger kwamen ook vele kooplieden uit den Levant nu komen nagenoeg geen. Men ziet hier dan ook niet het mengsel van natien; bij de ezels zag ik eenige Spanjaarden, die nog al schilderachtig bivakeerden; overigens kan men de lieden van deze natie en de Italianen niet wel onderscheiden, dewijl de taal die men algemeen hoort zoo zeer met de hunne overeenkomt; want dit behoort tot de eigenaardigheden, dat men te midden van dit Fransche volk bijna nimmer Fransch hoort spreken: het Langedoksch en Provencaals verschillen geheel daarvan, en klinken veel meer als Italiaansch. Eenige schijnbare Turken, die pijpekoppen en reukwerken verkochten, waren, zoo als men mij gezegd heeft, slechts verkleede Franschen.

Het meest voordeel heeft van deze ker-

Alles zeide men my was goed verkocht, behalven wyn en koren, die ook wel veel aftrek gevonden hadden, maar nog meer werden aangeboden.

mis Lyon. De kooplieden van die stad verkoopen zeer veel, en naarmate er aftrek is zenden zy nieuwen voorraad de Rhone af; waarvoor hun de stoombooten zeer dienstig zyn. In het algemeen, zegt men my, is het voor fabrikanten eene gelegenheid minder om duur te verkoopen, dan om zich te ontdoen van hetgeen zy anders niet meer kunnen aftzetten; want hier kan men alles verkoopen, des noods voor lage pryzen. Er heeft veel vertrouwen plaats in den handel op deze kermis, men rekent vooral op den goeden naam die elk behoeft, om in het vervolg weder te kunnen handel dryven. Weinig waren worden terstond betaald; voor vele wordt een zeer langen termyn toegestaan. Dit doen vooral de kooplieden van Lyon en dit bevordert zeer den aftrek hunner waren. De gebruiken zyn voor de verschillende waren verschillend, zoo wordt het leder gewoonlyk op zes maanden, het yzer en vele andere waren op de volgende kermis, dat is op krediet van twaalf maanden verkocht. In vele jaren is de kermis niet zoo goed geweest, van byna alle waren is veel en tegen goede pryzen verkocht, men beschouwt dit, en my dunkt met grond als een gunstig teeken voor den politieken toestand van Frankryk: de kooplieden durven weder ondernemingen

Richard 3rd

135

doen en hebben dus vertrouwen op de toe-
komst. Men niet wel met eenige
naauwkeurigheid opmaken, voor hoe
veel alles zaam op deze kermis ver-
kocht wordt: uit hetgeen my verschil-
lende kooplieden gezegd hebben, is
my voorgekomen, dat het ten min-
ste honderd millioenen francs be-
draagt.

Vele lieden hebben my gezegd dat deze
kermis zeer gelykt naar die van Sine-
gallia.

Tarascon ligt juist tegenover Beau-
caire, eene zeer fraaye brug van yzer-
draad is tusschen beide. Deze is even als
de kettingbruggen gemaakt. Zy heeft
twee zuilen (piles) die op een eiland
in het midden gebouwd zyn, en van
die en de twee zuilen aan de uitein-
den, hangen 5 bundels yzerdraad,
aan welke, door dunnere bundels de
balken bevestigd zyn waarop de brug
rust. Zy is volkomen waterpas.
Volgens de opgave heeft Tarascon even-
veel inwoners als Beaucaire (10,000);
doch het heeft een veel minder aanzien-
lyk voorkomen.

Aan de Rhone staat een groot kas-
teel met ronde torens, en van schoone
gehouwen steenen gebouwd: Le Chateau
du Roi René. Het is thans gevangenis
voor militairen. Ik ben boven op de Pla-
teforme geklommen, van waar men

een mooi gezigt heeft. Bij Beaucaire is op de hoogte eveneens een kasteel; doch dat is tot Ruine geworden.

De heilige van deze stad is de heilige Martha; ik bezocht de kerk, die haren naam draagt, en daarin de onderaardsche kapel waarin haar graf is. Toen ik hier was vroeg my een klein meisje of ik ook de Tarasque zien wilde. Niet wetende wat dit was, nam ik het natuurlyk aan, en toen bragt my dit kind in eene schuur, waar ik de Tarasque vond, en te gelyk de geschiedenis vernam, die my geheel onbekend was; zy is deze. Voor ruim 1800 jaren werd deze streek zeer geteisterd door een monsterdier, dat niemand vangen of beteugelen kon. Toen kwam Martha met haren broeder Lazarus, en vernomen hebbende, wat hier plaats had, ging zy naar den oever, en ving het dier met een zyden band. Zoo bragt zy het zegevierend hier, en leverde het aan de bewoners, die er zoo veel van geleden hadden. De Tarasque is het konterfeitsel van dit dier, dat dezen naam droeg, en waarnaar die der stad ontleend is. Het is van hout leder en bordpapier vrij verschrikkelyk gemaakt met een beweegbaren kop, die een groten muil open en toe kan doen. By de processie op Martha's naamdag wordt de Tarasque rondgevoerd, daarvoor was men bezig ze nu in order te brengen; maar als het feest

Richard Gunde 315.

Ik zag hier en reeds vroeger vele wind-
mulens.

is, zeide men my, met pinksteren, dan is het wel anders; dan loopt de Tarasque door alle straten, maakt de kinderen bang, opent en sluit den muil; dat is der moeite waard. Zy wordt door 14 mannen gedragen, 7 van binnen en 7 van buiten, en dat kost veel geld; maar de ryke lieden betalen dat ter eere van de heilige en tot groot genoegen van het volk. Men konde zich niet begrypen, dat ik van de Tarasque nooit gehoord had.

By en zelfs in deze stad zyn wandelingen.

Om 4 uur ben ik vertrokken naar Arles. Het land, dat wy doorreden was byna vlak en leverde niets merkwaardigs op; doch Arles naderende zag ik links weder heuvels en op een daarvan de abdy van Monte Major, die een mooije uitwerking doet; zy ligt omtrent een uur van de stad.

Om half 6 aangekomen ging ik dadelyk de merkwaardigheden van deze beroemde stad bezien.

Het Amphitheater gelykt naar dat van Nimes en is iets grooter, omtrent nog in eenen goeden toestand, doch nog niet zoo bevryd van nieuwe gebouwen en nog meer verwaarloosd. Er staan vier vierkante torens op, die men er waarschynlyk in de middeleeuwen op gebouwd heeft toen een Amphitheater niet zelden als eene sterkte verdedigd werd; deze herinneren dus aan een anderen tyd, die evenzeer verstreken is. Op een dezer torens ziet men zeer mooi de rotsen en de heuvels in het oosten met de oude kerk van Monte Major.

Van het Theater ziet men slechts hier en daar de overblyfsels, onderanderen twee zuilen; doch er staan nog te veel huizen op om zich gemakkelyk eene voorstelling van het geheel te maken; men is bezig die huizen af te breken.

x deze is rond niet spits.

Eene Obelisk van graniet staat op de markt, en behoort mede tot de zeer schoone Romeinsche overblyfsels; zy is niet uit Egypte gehaald.

In eene geweezene kerk heeft men een Museum van oudheden aangelegd en hier vindt men vele merkwaardige stukken: basreliefs, stukken van standbeelden, onderanderen een zeer schoon hoofd der Bona Dea, sarcophagen, altaren. Men vindt nog steeds in het amphitheater, het theater en elders belangryke stukken; doch men draagt er weinig zorg voor, zoo dat de kleine voorwerpen byzonder de penningen door het volk verkocht worden of verloren gaan. Ik zag hier ook looden pypen die men voor een paar jaren in de Rhone gevonden heeft, en die bestemd schynen gemaakt te zyn om goed water van hier naar de stad aan de overzyde te voeren zonder dat het zich met dat der rivier konde vermengen. De naam van den maker stond er op: C. Cantius Pothinus fac.

De kerk van Saint-Trophime is een oud gebouw dat inwendig niet zeer byzonder is, te smal naar evenredigheid der hoogte en lengte; maar de ingang (portail) is zeer schoon in den middeleeuwschen styl, met negen beelden versierd en nog zeer goed gebleven. My dunkt ik heb dergelyke te Neurenburg en elders in Zuid Duitschland gezien.ˣ Zoo vond ik ook zeer schoon het Cloitre by deze kerk, dit bestaat als gewoonlyk uit eene vierkante plaats met omgangen, en deze zyn van de uitstekendste bouworde. Het gewelf wordt beurtelings door een pilaster en door twee kleine nevenelkanderstaande zuilen gedragen: de spitsche gothische bogen met alle de fyne versier-

tels worden hier in groote volkomenheid aange-
troffen. De dikte vande toren wordt ook be-
wonderd.

Buiten de stad zag ik de overblijfsels van de
kerk Notre Dame de Grâce, want zij is ingestort.
Zeer fraai is de toren, namelijk achthoekig
met kleine vande bogen, niet hoog.

Als nieuwe gebouw viel mij op dezen weg in
het oog de gevel van de kerk der Charité. In
de stad ook het Hôtel de ville, dat zeer
schoon gebouwd is. Men gaat er door en
bewondert dan ook het gewelf van de
groote zaal.

Zaturdag 27 Juli. Dezen morgen had ik
nog tijd, om de stad door te wandelen. Zij
heeft mij even als gisteren wel voldaan; ha-
re ligging op eene hoogte aan de Rhone is
zeer gunstig, de straten en pleinen zijn
vrij ruim en de huizen zien er tamelijk
goed uit. Ik mag ook niet onopge-
merkt laten, dat de vrouwen hier even
als te Beaucaire en Tarascon en nog meer
bijzonder schoon zijn, zij hebben goede ge-
laatstrekken, mooije oogen en eene
blanke huid, vele zijn bleek zonder geel
of ongezond van kleur te zijn; ook heb-
ben zij breede schouders, gewelfde borst,
en goede houding en gang. De kleeding is
eenvoudig en bevallig: korte jakjes met
wijde mouwen, geen, altans geen enge,
keurslijf; op het hoofd een klein mutsje
en een breed lint. De mannen komen
mij ook sterk en welgemaakt voor; hun-
ne kleeding heeft niets bijzonders.

Als algemeene opmerking komt mij voor,

dat naar mate ik zuidelyker in Frankryk gekomen ben, het menschengeslacht mooijer, sterker, beter gevoed en gekleed, en ook vergenoegder is.

Aan de overzyde van Arles is eene groote voorvoorstad, en daarmede heeft de gemeenschap plaats over eene slechte schipbrug, dat te meer moeilyk is om dat de stad hoog ligt. Verleden maandag is eene jonge vrouw, Me Roche, met een cabriolet op deze helling der brug zynde, door een sprong van het paard dat schrikte, in de Rhone gestort. Juist toen ik naar de stoomboot ging werd het lyk dezer ongelukkige, die ik zeer had hooren beklagen, opgevischt.

Om 9 uren voeren wy af. Het was aardig te zien hoe vele lieden te laat kwamen, en dan nog ter naauwer nood de boot bereikten. Vervolgens vermaakte ik my met het aanhooren van den twist over den prys, dien men voor hen die van Beaucaire en hen die van Arles kwamen gelyk gesteld had; terwyl men reeds tusschen deze steden een franc had laten betalen, dien nu vele terug vorderde. De zuidelyke levendigheid, en tevens het gebrek aan orde en regelmatigheid zyn hierby steeds merkbaar.

Ons vaartuig is redelyk goed, doch meer voor het vervoer van goederen dan van reizigers bestemd en ingerigt. De prys is ongelyk- en wat hooger, en voor alle plaatsen dezelfde ter zake der kermis van Beaucaire; ik vind dien toch zeer matig, namelyk 12 francs

De Rhone werd steeds breeder, stroomde langzamer naarmate wy haren mond naderden. De boorden zyn laag, veelal met boomen beplant, hierendaar met steenen dy-

141

ken beschermd. De rivier vormt hier groote eilanden, zoo als gewoonlijk aan den mond der stroomen.

Om half een kwamen wy in de Middellandsche zee, dat op my een zeer aangenamen indruk maakte.

Terwyl ik sliep is myne muts overboord gevallen; men heeft nog gepoogd ze terug te bekomen maar vergeefs. Ik heb er niets van bespeurd, men wilde myne rust niet storen. In de Noordzee heb ik ook eene muts verloren.

De zee is kalm en glad als een spiegel; donker blaauw van kleur.

Wy bleven steeds op een kleinen afstand van de kust, die niet zeer hoog maar kaal en steenachtig is; hierendaar zagen wy visschersdorpjes, waarvan menigvuldige vaartuigen in zee waren.

Het weder was koel en aangenaam.

By het naderen van Marseille ziet men de kust bezaaid met witte huisjes en daarby eenig geboomte. Dit zyn de „Bastides" of buitenhuisjes der Marseillanen.

Wy zagen verscheidene rotsachtige eilanden in de baai: op een daarvan staat het Chateau d'If, op een ander het hospitaal voor de quarantaine.

Om half 5 voeren wy de haven binnen welke door forten en batteryen verdedigd wordt. Wy bleven te midden van een groot aantal schepen liggen en boten haalden ons. Met moeite kwamen wy tusschen de hooge kielen door ter plaatse der landing, en van daar tusschen de volksmenigte naar het bureau der douanes, waarin

Richard Guide 312.

Chardon tableau historique et politique de Marseille. To. 1829.

Marseille, Album des étrangers et visiteurs 1833

Hermes Marseillais ou Guide des étrangers à Marseille et dans le département des Bouches du Rhône. 1826.

Album 114.

'Deze heeren Jackson zijn beide fabrikanten van gegoten staal, de een te Alby, en de andere te Saint Étienne. De eerste zeide mij, dat in de compagnie, waartoe hij behoort, vele der voornaamste Franschen, ook de Minister van oorlog, maarschalk Soult, zijn. Eene groote moeijelijkheid voor de ondernemingen, zeide hij mij tevens vind ik in de wanige goede trouw. Ik kan nooit op afspraak en gegeven woord rekenen; de Minister heeft mij onlangs regtuit gezegd: woorden zijn niets; alleen wat geschreven staat is verbindend.

Album 173.

Mevrouw Jackson, die eene Fransche is, heeft mij van de moord van Fualdès en de verdorvenheid der bewoners van Rhodez en de omstreeken verhaald. Het huis Bancal, waar die moord gepleegd is, heeft men in denzelfden toestand gelaten, en zoo vertoont men het: op de nieuwe bewoners maakt het zien der sporen van die gruweldaad geen indruk. Thans wordt voor het hof van assisen eene moord behandeld die met uitgedachte wreedheid gepleegd is. Op den avond, dat een jongdig paar, na het voltrekken des huwelijks, zich naar huis begaven, wachtede hen in een

groote verwarring, zeer plomp en ongeschikt alle koffers opengemaakt en onderzocht. Eindelijk bereikte ik het Hotel Beauveau.

Ik at aan de publieke tafel, en ging vervolgens mijne eerste wandeling doen met twee Engelsche reisgenoten en de vrouw van den eenen, die eene Fransche was.

Zondag 28 Juli. Dezen morgen reeds voor 6 uur ben ik, met de heeren en mevrouw Jackson, zoo heten mijne reisgenoten, gewandeld naar Notre-Dame-de-la-Garde. Dit is het hoogste punt nabij deze stad, regts als men de haven inkomt. Er is een fort en eene kapel, waarin het wonderdadige Maria-beeld staat, dat de naam aan dezen heuvel gegeven heeft. Wij konden ons op deze hoogte eene duidelijke voorstelling maken van de ligging van Marseille; men ziet het land rondom, dat bijna in halfrond naar de zee afloopt; de haven is als een kleine inham midden in de stad. De kusten zijn vol kale scherpe rotsen, en met groote vlijt heeft men eenig geboomte en eenigen vruchtbaren grond daartusschen verkregen. Wij zagen van hier ook duidelijk de eilanden Ratonneau en Pomègue, die men door een steenen dam vereenigd heeft, en zoo eene haven, Frioul genaamd, gevormd, waar nu de schepen groote karantaine houden. Er lagen een aantal schepen. Het eiland waarop Chateau d'If, vroeger eene staatsgevangenis staat, ligt in de nabijheid. Wat verder zagen wij als een wit puntje in zee den vuurtoren; le Phare de Planier, die op eene rots midden in de zee gebouwd is.

De Dame-de-la-Garde is bijzonder de beschermster der matrozen; die doen haar geloften in ge-

birk de medeminnaar van den echtgenoot met zyne vrienden op, bonden de jonge vrouw aan een boom, vermoorden den man voor hare oogen, namen zyn hart uit het lyk en hongen het haar om den hals. Zy waren voornemens haar eindelyk even eens om het leven te brengen, doch werden hier gestoord. In Alby, zeide zy my, is het volk niet zoo slecht.

M. Manzon is dood

De haven is 22 tot 23 voet diep; doch aan den ingang slechts 18.

Wy zagen een Grieksch schip de haven uitvaren, en vervolgens een Deensch schip binnenkomen. Dit was de Genalia, die moest karantaine houden, omdat zy Gibraltar aangedaan had. Dit was toch maar kleine karantaine; die wordt in de haven gehouden, regts als men inkomt. Deze schepen liggen afgezonderd; op elk is een ambtenaar van het bestuur der gezondheid en er zyn wachten in schuitjes rondom, ten einde alle gemeenschap dier schepen onderling en met anderen te verhinderen.

vaar, en komen als zij gered zijn die geloften ver-
vullen. De muren der kapel hangen vol van
ex-voto's, doorgaans schilderijtjes, waarop schip-
breuk afgebeeld staat, en schrijfsels met ge-
tuigschriften dat Maria in den hoogsten nood
aangeroepen redding aangebragt heeft. Wij
zagen veel zeelieden die den godsdienst bij-
woonden. Is het nuttig dat de zeelieden het
geloof aan de wonderdadige hulp van deze
Maria hebben? Sommige menen, dat zij in ge-
vaar zich daarop verlatende, nalaten te doen
wat de nood vereischt: de Italianen en Spa-
njaarden vallen op de knieën in den storm,
wanneer zij werken moesten; — van de ande-
re zijde, geeft het niet meer moed en stand-
vastigheid, wanneer men meent op hoogere
bescherming te mogen vertrouwen.

De bedelaars langs dezen weg waren on-
telbaar.

Teruggekomen hebben wij een schuitje genomen
en zijn gevaren naar Palicard, eene restau-
ratie op de kust links als men uit de haven
komt. Men schaft hier visch van verschil-
lende soort en een soort van vischsoep, die
men Bouillabaisse noemt en die zeer geroemd
wordt. Ik konde aan dit ontbijt van visch
weinig deel nemen, daar het ijs van Mont-
pellier mijn maag een weinig ontsteld
had. Het gezigt op den heuvel aan de
zee is regt aangenaam. Wij voeren nog
wat verder in zee en keerden toen naar
de stad terug. Die was dezen dag zeer
levendig en onrustig door het feest der
Juli-revolutie. Ik heb veel gewandeld en de

Max Joseph Bofhart uit Munchen; ik heb nog meer kennis met hem gemaakt; hy is van hier naar Toulon en van daar naar Algiers gereisd.

volksmenigte aangezien, die zeer merkwaardig was, ook om de vreemde gezigten en kleedingen; zoo zag ik onderanderen eene Turksche familie: vader, moeder en vier dochters, verscheiden Grieken; - de Saint-Simonisten met hunne rode mutzen en lange baarden staken ook zonderbaar af.

Van de vermakelykheden heb ik alleen nog goed gezien het loopen van het zeevolk over eene mast die met zeep bestreken was om aan het eind den prys te halen. Dit had plaats in de haven en kon door een oneindig getal toeschouwers gezien worden, het was inderdaad vermakelyk de mannen stuk voor stuk in het water te zien vallen, en steeds de poging vernieuwen tot eindelyk de pryzen, drie in getal behaald werden.

Men heeft het borstbeeld van Bonaparte, premier consul, plechtig ontdekt; dezen morgen was het nog omhuld; - groote wapenschouwing gehouden; - dezen avond vuurwerk afgestoken; - de openbare en zeer weinig byzondere gebouwen verlicht.

Met een Duitscher, myn buurman aan tafel, ging ik in den Schouwburg, waar wy meenden, dat de volkslevendigheid zig ook vertoonen zoude; doch dit was niet zoo, er waren weinig menschen. Men speelde de Jean de Paris, en le Barbier de Seville als ballet.

Op de straten zagen wy groote levendigheid. Eenige lieden hebben den ouden vryheidsboom gisteren weggenomen en hebben dezen morgen een nieuwen geplant. Dit

heb ik bygewoond, zonder te weten, dat het eene daad van omwentelingsgezindheid was. Nu zagen wij een grooter staet komen en met veel eenstemmigheid en dezen boven de beruchte Marseillaise en Carmagnole zingen. Men liet hen begaan, en het liep zonder groote buitensporigheden af; maar het was wel eenigzins schrikbarend.

Maandag 29 Juli. Het was dezen dag zeer onrustig in de stad. Gisteren reeds is het volk hier en daar oproerig geweest: bij het ontdekken van het borstbeeld van Bonaparte heeft men gefloten; eenigen onder de Garde nationale hebben geschreeuwd: Vive Lafayette; des avonds heeft men voor het huis van den prefect en elders oproerskreten aangeheven. Dezen morgen was er veel volk op de been in het gedeelte der stad waar ik woon, en bleven de meeste koffijhuizen en winkels gesloten. De regering heeft den willekeurig geplanten vrijheidsboom die tot leus diende, doen wegnemen. Het volk is met geweld uiteengedreven. Dezen avond werd in mijne straat een paarmaal op de militairen geschoten. Dit alles heeft dezen dag onaangenaam gemaakt, hoewel het ook niet zonder belang is; maar ik wenschte mijne waarnemingen elders dan op de politiek te kunnen rigten. Ik heb in het algemeen de gematigdheid der regering bewonderd; want het gemeen tarde en beleedigde steeds de troepen zonder dat deze iets deden. Bij het volk was ook geen kracht en het was niet zoo zeer oproer

als wel de poging van de party der omwentelingsgezinden, om onlusten te weeg te brengen. De hoop die in beweging was bestond uit gemeen volk, blykbaar betaald om zoo te handelen, en eenige zeer jonge lieden van beteren stand.

Ik heb nu en dan wat gewandeld, het winkeliers en andere burgerlieden meermalen aangesproken, en het steeds groote afkeuring van deze woelingen tot omverwerping der regering gehoord.

Verder heb ik thuis geteekend.

Dingsdag 30 Juli. Het was nog niet vroeg tijd; ik hoorde in alle straten trommen en vernam dat om 2 uur eene groote wapenschouwing zoude plaats hebben, van nationale garde en liniëtroepen. Tegen dien tyd ben ik uitgegaan; er waren zeer vele lieden op de been, en het scheen my toe dat er veel vrees voor onlusten bestond. Vele nationale garden hadden deel aan de beweging genomen. Een groot getal behoort tot de party der Carlisten. Ik kwam er verlangde niet op de plaats, maar alle die volkintreeniging gevonden werd, tegenwoordig te zyn. Een burgerman, die my dit byzonder afried, sprak lang en goed over den toestand der zaken, en hoewel hy voor de vorige regering was, zeide hy my zeer te verlangen dat de onruststokers, die alleen verlangden te plunderen, mogten beteugeld worden. In eene kleinere stad zoude

ik met deezen man kennis gemaakt hebben; in groote steden verhinderen dat de vele mo-gelykheden van misleiding.

Het is wel afgeloopen; zoo men zegt is door het aanspreken, en, zoo als het hoort-lang pryzen der nationale garde, eene soort van verzoening te weeg gebragt. In de dagbladen zie ik omtrent de ge-beurtenissen van gisteren een volkomen valsch verhaal. Die bladen laten juist geen blyvenden indruk na; maar de opzettelyke leugen en de laster tegen de regering gebruikt doen toch kwaad, en verwekken een weerzin tegen dit voort-brengsel van nieuwere tyden, dat byna eene behoefte geworden is, namelyk dag-bladen van zekere kleur.

Aan tafel was goed gezelschap en byzonder beviel my het gesprek eener jonge schoone vrouw uit Parys die naast my zat en terug kwam van eene reis door Italie. Haar man was beleefd en beschaafd, maar minder belangryk.

Dezen avond trof ik in een koffyhuis eenige Saintsimonisten in hunne zon-derbare kleding. Ik heb nog al met be-langstelling met hen gesproken. Zy wa-ren gereed om naar Alexandrie en el-ders in het Oosten te gaan. Eenige waren blykbaar wel onderregt en redeneerden zeer goed. Zy waren op hetgeen ik hun vroeg, en de weinige bedenkingen, die ik

opnieuw, want twisten wilde ik natuurlyk niet, gereed en voorbereid. Allen waren zeer jong, en ik geloof wel ter goeder trouw hunne kleeding is niet gelykvormig, maar zy moet van de gewone onderscheiden zyn, indien zy, zoo als deze, verkondigers der leer, apostelen, zyn; rode mutsen korte rokjes hebben zy meestal; en op een rood vest dat van achteren toege-maakt wordt staat in zwarte letters hun naam. Hoewel ik veel hunner stel-lingen onaannemelyk vind, en geloof dat er veel kwakzalvery, by de aan-voerders zelfs kwade trouw onderloopt, wekt de geestdrift van jonge lieden, die hunne jeugd en krachten besteden wil-len voor hetgeen zy als edel en groot beschouwen toch deelneming, en ik ge-loof, dat uit die ontwikkeling en aan-wending van krachten, al is ook het doel een schaduwbeeld, voor de maatschap-py en de menschheid wel wat goeds zal voortkomen. Het mislukken zelf van pogingen als deze levert lessen voor de toekomst op. Ik zie altans deze jonge lie-den niet met de minachting aan die hun veelal te beurt valt. Zy worden som-tyds gruwelyk mishandeld: te Avignon, Nimes en elders heeft men hen met moei-te uit de handen van het gemeen gered.

Maendag 31 Juli. Heden waei de schrik-kelyke noordwesten wind, die men hier

De Bora van Triest is noorde wind. Beide
worden door de inwoners als zeer voordee-
lig voor de gezondheid beschouwd.

mistral noemt. Die is ten uiterste onaangenaam, niet alleen om de moeite van er tegenin te gaan; maar vooral omdat hij overal wolken van stof doet opryzen. Ik had nog veel aan mijn dagboek te schrijven, ook mij met Marseille uit de boekjes bekend te maken, en daaraan besteedde ik den tyd tot dat ik aan de publieke tafel, om half 6, verscheidene Duitschers vond met welke ik in het koffijhuis ging, en, nu de wind wat minder was over de haven en elders eene groote wandeling maakte. Wij zagen Marseille van hare schoone en ook van hare min schoone zyde. Om onze kennis volkomener te maken, gingen wij ook in de Wauxhall. Zoo heet hier het huis waar matrozen en andere lieden van dien stand zich komen vermaken, dansen, spelen, drinken. Wij vonden er niets waardoor het zich onderscheidt van zulke inrigtingen in andere zeehavens. Hetgeen er van gezegd wordt in het Album (p 99) is, dunkt mij niet onjuist.

Omtrent de gewoonten, die mij in het oog vallen moet ik opteekenen, dat men hier algemeen rookt; ik vind dit in alle koffijhuizen daar staan zelfs kleine tabakskomforen met houtskolen. Deze gewoonte merkte ik reeds op sedert Avignon.

Eene andere bijzonderheid, die mij dunkt evenzeer van daar af aangetroffen te hebben, is dat in de opschriften der herbergen en koffijhuizen ook sterke dranken aangeboden.

Notice du Musée de Marseille 1830

Album 153.

ligd worden; vroeger had ik opgemerkt dat men wel wyn, bier en koffy maar geen brandewyn aankondigde. Bier zie ik hier veel drinken, en het is in dit warme land inderdaad verkwikkend.

Donderdag 1 augustus. Ik ging dezen morgen by den bankier een der „Billets circulant" ontvangen; hy betaalde het per stond en zeide my dat er nog geen valsch-heid of bedrog met die briefjes aan hem voorgekomen was.

De heer Bazin pere, dien ik te Lyon had leren kennen ontving my zeer vriendelyk, gaf my eene aanbeveling voor Toulon, en bezorgde my toegang in het Cercle des Phocéens.

De heer Kan Nederlandsch Consul, dien ik niet t'huis vond, kwam naderhand my bezoeken.

Ik bezocht het stedelyk Museum van oudheden en Schilderyen. Marseille, dat zoo oud is, bezit geene gebouwen van Griekschen of Romeinschen oorsprong, en vele van de vroegere Christen-tyden zyn in de omwenteling verwoest. Doch overblyfsels van verschillenden aard: Sarcophagen, altaren, opschriften worden van tyd tot tyd gevonden, en die worden thans in het Museum bewaard. Er zyn zeer merkwaardige stukken doch ik wil de byzonderheden voor den Catalogus overlaten. De schilderyen hebben my niet zeer voldaan; slechts zeer weinige kwamen my voor merkwaardig te zyn, en die heb ik in den Catalogus aangeschrapt. Het lokaal is slecht en het geheel verwaarloosd en morsig.

Op het Hotel de ville staat een marmeren standbeeld van Libertat, een volksman uit de oude geschiedenis van Marseille, welke door het ombrengen van den tyran de republiek zoude bevrijd hebben. Ik ben met zyne geschiedenis te weinig bekend. In het Album wordt gezegd, dat deze apotheose eene vergissing is, en dat Libertat niets dan een moordenaar geweest is

Album 160.

L'Hôtel de ville is van den bouwmeester en beeldhouwer, wiens vaderstad Marseille was, Puget gebouwd. Het is fraai, maar na my voorkomt niet eenvoudig genoeg. Men ziet er twee schilderyen van Serre zyn leerling, voorstellende de pest van 1720. Men ziet daarop den bisschop Belsunce te midden der sterrende en lyken, zoo als deze inaardige geestelyke wezenlyk zich in alle gevaren begeven heeft, en daaraan toch ontkomen is. De schilder heeft op zyn tafereel ook de „quatre valeurs" voorgesteld, die zich door sterken azyn van hunne ontvinding tegen de besmetting gewaarborgd hebben. Verder zag ik nog hier een portret van Le bon Roi René, zoo men zegt, door hemzelf geschilderd, in welk geval hy zich niet gevlatteerd heeft; — een nieuw portret van den bisschop Belsunce door Langlois, en een van zynen opvolger, De Belloi, die eerst in 1809 te Parys, waarvan hy aartsbisschop was, gestorven is.

„La Consigne" noemt men een gebouw aan de haven, waar het „Conseil de Santé" vergadert, en waar de personen die in quarantaine zyn met hunne bekenden kunnen spreken, terwyl dubbeld traliewerk alle aanraking verhindert. Wanneer een schip aankomt brengt de kaptein zyn patent hier, dit wordt met een tang aangenomen, in een emmer met azyn gedoopt, gedroogd en vervolgens gelezen. Hy wordt dan naar omstandigheden ondervraagd; byzonder wordt hem plegtig afgevraagd of hy met geen verdachte schepen in aanraking geweest is, of al het volk aan boord gezond is. Indien er dan geen gevaar voorhanden is, ontvangt

hy terstond verlof om binnen te varen en te ontschepen. Indien er eenige verdenking is wordt het schip onder quarantaine gesteld van 3. 5. 10 of 15 dagen, naar omstandigheden en het gaat dan tegenover de Consigne liggen, met een gezondheidsbeambte aan boord, en onder het oog van wachters die daartoe bestemd zyn. Wanneer het gevaar van besmetting grooter of werkelyk ziekte aan boord is wordt het schip gezonden naar de haven Frioul waarvan ik reeds gesproken heb. De ekipagie blyft in beide gevallen aan boord; de reizigers gaan in het Lazaret, maar ook de zieken, van welken aard ook gebragt worden. Men heeft op het eiland by de groote quarantaine nu ook een ziekenhuis opgerigt, om des noods, in zeer gevaarlyke omstandigheden, daar zieken te kunnen plaatsen. Zoo dra men bevindt, dat er werkelyk besmetting is wordt het schip ontladen, al het goed in het Lazaret gebragt, en als gewoonlyk aan de lucht blootgesteld, om het te reinigen van besmetting. Ook hier wordt de proef der niet besmetting genomen door een man den wachter arm in elke baal katoen te doen steeken, en dergelyke. Het Lazaret ligt aan het uiteinde der stad, links als men de haven inkomt. Het wordt zeer geroemd, maar niemand wordt er in toegelaten, die niet zelf quarantaine houdt.
De raad van gezondheid bestaat uit 16 kooplieden, gewoonlyk die in den Levant gevaren

39.

zyn en de gevaren der pest kennen. Vier geneesheeren worden van tyd tot tyd door hen geraadpleegd, doch nemen geen deel aan de beslissing. Die geneesheeren onderzoeken den staat der gezondheid, doch zonder met de personen in quarantaine in aanraking te komen; waarvoor zyn andere die in het lazaret blyven, en hunne waarnemingen aan de vier uitwendige geneesheeren mededeelen, ook wel opening van lyken onder het oog van dezen, doch op een afstand, verrigten. De raad van gezondheid ontvangt van dit alles berigt, en beslist dan omtrent het verlengen of verkorten der Quarantaine. Deze begint voor de schepen, waarop besmettelyke ziekte geweest is, eerst dan als alle weder gezond zyn; en dan duurt zy, voor merkelyke pest 60 dagen. Sedert 1815 heeft men twee maal pest en eens gele koorts op schepen gehad. De leden van den raad der gezondheid worden door de regering benoemd voor 6 jaren; alle drie jaren treedt de helft af.

In de vergaderzaal zyn eenige kunstwerken tot de pest betrekkelyk: een basrelief van Puget de pest van Milaan voorstellende, waarop men Karel Borromeo ziet. Het is wit of marmer, voldoet echter zeer goed; — Eene voorstelling van de pest in haar begin, in den ergsten staat, als de lyder in stuiptrekkingen is, en in haar einde, namelyk den dood; — De pest van Marseille, voorstellende de plaats genaamd

Hermes 161

la Tourelle, welke vol sterrenden en lyken ligt, welke laatste, onbegraven blyvende, de besmetting zoo groot maken. Niemand, ook de veroordeelden, niet, durven dit gevaarlyke werk ondernemen. Een Consul der stad, Roses, geeft het voorbeeld, neemt zelf een lyk op en draagt het in den kuil, die men gegraven heeft. Deze daad van moed is door P. Guerin, (uit Marseille geboortig) geschilderd. Een ander schildery stelt voor „le devouement du médecin Mazet," een der Fransche geneesheeren, die in 1822 naar Barcelona gegaan zyn om de gele koorts te onderzoeken. Hy wordt voorgesteld op het oogenblik dat hy, gereed zynde om eenen zieken ader te laten, zelf de ziekte bekomt en nederzinkt. Eene geestelyke zuster, Soeur Camie, ziet het verwonderd aan en houdt hem nog by den arm; - een oppasser wendt zich verschrikt om en neemt de vlugt; - twee monnikken, die komen om het laatste Sacrament toe te dienen, en zien wat hier voorvalt, raadplegen angstig aan de deur of zy het wagen zullen binnen te treden. Door het vengster ziet men een dode wegdragen. Dit geheele stuk maakt een treffenden indruk. Het is van Vinchamp.

De hoofdkerk, Cathédrale of Major genaamd, staat op de plaats waar vroeger een tempel van Diana stond. Zy heeft behalven de oudheid weinig merkwaardigs; hare groo,

ronde gewelven hebben een vervallen voorkomen; zy schynt niet meer zeer lang te kunnen blyven staan. Een oud marmeren doopfont met beeldwerk, en eenige beelden uit de 15e eeuw op het altaar van den heiligen Lazarus zyn zienswaard als middeleeuwse kunstwerken. Deze kerk staat byna op den rand van de zee in een zeer slecht gedeelte van de oude stad; waarschynlyk stond zy vroeger meer midden in doch de zee heeft hier een deel der stad verzwolgen. Ik mag niet onvermeld laten, dat hier de bisschop Belzunce begraven ligt; hy stierf 1755, na dat hy 45 jaren bisschop geweest was.

In de Eglise Saint Martin vond ik niets byzonders.

Van vele gangen door de stad in boekwinkels, by een boekbinder om kaarten te doen opplakken, by den heer Julliany, dien ik als schryver wenschte te leeren kennen, op de post, en dergelyke behoef ik geene byzondere aanteekening te houden; evenwel dragen zy by, om my Marseille meer en meer te doen kennen. Ik heb nu de Oude Stad ook gezien, die links van de haven ligt, en zeer van de nieuwe verschilt: enge straten, kronkelend, ouderwets styl, slecht geplaveid, morsig; terwyl de nieuwe zeer regelmatig ruim, uitsteekend goed geplaveid en vry zindelyk is. Dit levendige, zindelyke volk zie en hoor ik ook steeds met belangstelling. Ik ging ook over de verschillende markten: Halle aux poissons, Halle

Album 153

aux volailles, halle aux fruits, aux légumes. Op
deze markte ik onderanderen de groenten
op die bij ons niet of zelden voorkomen,
zoo als de groote pompoenen (Citrouilles)
die men hier in de soep eet, tomates,
aubergines enz; - meer nog voldeed
het mijne nieuwsgierigheid de bevolking
dezer markten waar te nemen.

De titel van het stuk dat men dezen
avond speelde: Fiorella ou la Courtisane
amoureuse, verleide mij om in den
schouwburg te gaan, maar ik vond er
weinig voldoening. Ik deed nog eene
eenzame wandeling in de maneschijn
en zag het gewoel der menschen aan, dat
hier zelfs des avonds groot is.

Vrijdag 2 augustus. Dezen morgen
bezocht ik den heer Julliany een jong koop-
man, die stukken over den handel van Mar-
seille heeft uitgegeven en zich veel met sta-
tistiek bezig houdt. Hij was zeer vriende-
lijk, gaf mij zijne stukjes ten geschenke, en
sprak lang met mij over Marseille en over
de statistiek. Zijne familie behoort on-
der de zeer rijke kooplieden van deze
stad; zij handelen in zoogenaamde quin-
cailleries, die zij zoo wel hier in het kleen
als in vreemde landen, Turkije, Grieken-
land, Italie, Spanje, in het groot slijten.
Met verwondering zag ik in het magazijn
de groote verscheidenheid van deze voor-
werpen, wier aftrek vooral van den wis-
pelturigen smaak der koopers afhangt.

In de Stedelijke Bibliotheek trof ik den

Hy meent dat er in Marseille en in het algemeen in Provence wel degelyk sporen van de Grieksche beschaving over zyn, doch zy zyn niet genoeg opgemerkt. De oude taal, zeden en volksgebruiken zouden nog blyken van Griekschen oorsprong dragen. In het Provençaalsch zyn vele woorden, die Grieksch en niet Latynsch zyn.

Album 66.

heer Jaffray, een beleefd en spraakzaam bibliothecaris, die my veel mededeelde en ophelderde. Hy is vooral oudheidkenner. De rede waarom men hier geene tempels en andere overblyfsels vindt, zeide hy my, is dat het oude Marseille door de zee bedekt is, het stond naamelyk westelyk van de hoofdkerk en het lazareth. Men vindt van tyd tot tyd nog merkwaardige stukken, onder anderen aan de haven, waar men thans een dok voor de schepen graaft, regts als men er in komt. Hy wees my een christelyk opschrift van de 4e eeuw dat men onlangs daar gevonden had.

De Bibliotheek is eerst ontstaan by de vernietiging der kloosters, doch in de laatste 20 jaren is zy zeer door nieuwe werken, ook van wege de regering van het ryk, vermeerderd; zy ontvangt op deze wyze byna alle nieuwe reizen en nog vele andere kostbare werken. Ook handschriften bezit zy van aanbelang. De archives van Provence, zeide my de heer J. daar op de prefectuur zyn en in zeer goede order bewaard, sedert eenigen tyd ook voor de historie met vrucht nageslagen worden.

De Bibliotheek staat in hetzelfde gebouw als het Museum, hier is ook eene verzameling van penningen, en eene verzameling van Natuurlyke historie. Hier houdt ook de Academie des sciences hare zittingen; zy heeft weinig beroemdheid buitenaf; door haar is het werk van

bureau de Soumis over den handel bekroond.
De Ecole de dessin en de Ecole d'architecture
zyn ook hier; van de laatste waren de teeke-
ningen, die naar den prys dingen, juist be-
den opgehangen.

In eene andere afdeeling van hetzelfde ge-
bouw, een gewezen klooster van Bernar-
dines, is het Collège royal dat zeer ge-
roemd wordt. Overigens heeft Mar-
seille van de Universiteit niets dan
eene Ecole secondaire de médecine in
het Hôtel-Dieu. Er is een botanische
tuin, die, door het klimaat begunstigd,
vele zeldzame planten bevat.

De starretoren moet ik mede onder de
wetenschappelyke inrigtingen vermelden.
Behalven sterrekunde wordt daar ook
zeevaartkunde, en, voor de werkende
standen, mécanique et géometrie pratique
onderwezen.

Er is eene Société de Statistique, welke
eenige stukken heeft uitgegeven; daarin
is byzonder de heer Julliany werkzaam.

Met den heer Jean, dien ik wervolgens be-
zocht, sprak ik over onzen handel met
Marseille, en vernam niet veel troostelyks.
Hy meent dat de Hollanders, byzonder de
handelmaatschappy, met voordeel vinden
kunnen handel dryven, die zy nu aan
anderen overlaten. Aan den handel, die van
hier gedreven wordt op Smyrna, Egypte,
America en Indie, konden zy met voor-
deel hun aandeel nemen, indien zy hier eene
factory hadden. Hy moet my berigten, die hy de

159

wege, doch zonder gevolg gezonden heeft. Er komen weinig schepen hier, die brengen byna uitsluitend kaas, gort, gepelde garst en loodwit; - en nemen terug zeep, oly, amandelen en drop (reglisse) ook eenigen wyn en brandewyn. De schepen blyven steeds meer dan twee maanden hier in lading, omdat zy geene orders uit Holland bekomen. Belgie heeft nu ook een Consul, sedert de afscheiding zyn negen schepen uit Antwerpen gekomen, die brengen Duitsche waren en nemen ook waren voor den Ryn terug; zy zyn steeds binnen de drie weken gereed. Het laat zich niet begrypen, dat de Hollanders dienzelfden handel niet met meer voordeel zouden kunnen doen, doch zy spelen in Staatspapieren en de Antwerpsche kooplieden ondernemen zelfs in deze hachelyke omstandigheden hetgeen de Hollanders verzuimen. Naar Alexandrie heeft de maatschappy een ongeschikt agent gezonden, en terwyl deze niets met voordeel heeft kunnen doen, is de zoon van een muziekmeester in Rotterdam, Reinlein geslaagd, om zonder kapitaal in korten tyd een aanmerkelyk vermogen te winnen.

Toen wy lang gepraat hadden, maakten wy een uitstap buiten de stad. Aan beide zyden van Marseille verheffen zich langs de kust vry hooge, meestal kale en scherpe rotsen. De helling daarvan zeewaards, en de valleyen die zy hierendaar vormen, zyn, zoo ver dit mogelyk was, vruchtbaar gemaakt en beplant;

Album 127.

de bronnen, die men op aanmerkelyke hoogten aantreft, zyn met de grootste zorg daarvoor ten nutte gemaakt. Op die wyze is het mogelyk geworden om aan beide zyden der stad die menigvuldige landhuizen, bastides genaamd, aan te leggen, waar de burgers van Marseille een deel van het jaar doorbrengen. Meestal zyn die bastides klein met een plekje grond dat men met boomen voor de schaduw en met eenige bloemen voor sieraad beplant. Eenige toch steeken boven de anderen uit zyn groot en kunnig van prachtig en met fraaye tuinen. Die verdienen dan werkelyk bezocht te worden. Dit maal gingen wy naar de westzyde, links als men de haven inkomt; een rytuigje dat wy aan de porte d'Aix vonden was ons voertuig.

Wy bezochten het landgoed van den Marquis de Cavanac in het quartier Ste Marthe, en vonden dezen ryken edelman zelven, die met uitsteekende beleefdheid ons alles aanwees. Eene mooye laan lindeboomen, vyvers met frisch water, een Engelsche tuin, met klein met bergen en dalen aangelegd, uitsteekend schoone bloemen, vooral oleanders, een paar punten waarvan, of onder een dikken moerbezienboom, of geheel vry, het schoone uitzigt op de zee met hare kusten en eilanden heeft, de schepen in en uit de haven ziet varen; — daarby eene nette woning; — dit alles levert het landgoed van den heer Cavanac op, die ongehuwd zich

hier kunt vermaken. Hy klaagde toch over de groote zorg en kosten, die het verdere; onafgebroken heeft men tegen een bran„dend klimaat en tegen de verwoestingen van den mistral te worstelen. De boo„men en planten moeten aanhoudend be„vochtigd worden, maar groeijen dan ook met buitengewone kracht. In de maand mei is het hier het schoonste.

Wy reden langs het Chateau Saint-Joseph, vroeger het landgoed van een ryk koop„man, Antoine Antoine genaamd, die Napoleon tot Baron de Saint-Joseph verheven had, en wiens dochter hertogin van Albufera geworden is. Deze maar„schalk is alhier gestorven. Het kasteel wordt nu bewoond door dames uit Gre„noble, die er eene kostschool voor meis„jes houden.

Fontainieu, waar wy vervolgens kwa„men, was thans onbewoond. Het gezigt is er nog uitgestrekter. Regts zagen wy Les„taque; links le Pharo, les Catalans, Andoume, en verder op Garre-le Bon, Marseille à Veur, tot Montredon. Den moestuin zag ik geheel naar de behoefte van het klimaat in„gerigt: alle de groenten staan in vierkante vakken, met dykjes omringd, die men beurtelings vol met water laat loopen. Zoo groeit alles heerlyk. De Fruitier, vrucht„tetuin, stond niet zoo welig.

Campagne de Monsieur Paul, avocat, eveneens mooi gerigt, leine bloemen, alles met water.

Nu kwamen wy langs een gemeen land,

Hermel 254

huis, la Rolane, dat nu eene loodwitfabriek is.
De overvloed van water maakt er de gelegen-
heid goed voor. Ik vernam by deze gelegen-
heid, dat Marseille reeds drie zulke fa-
brieken heeft, en daarin de Hollanders begint
de loef af te steeken. La Rolane is een aan-
zang van Les Eygalades, een van de be-
roemdste, gebouwd door den maarschalk
Villars, die hier het spelen dat onder den
adel in gebruik was ook by de ryke koop-
lieden in zwang bragt. Dit landgoed be-
hoort aan den Graaf Castelane, ook een zeer
ryk ongehuwd edelman, die dikwyls op
reis is, ook in Parys een Hotel heeft. Er
zyn mooye zalen, en, als eene aardigheid
voor de vreemdelingen, heeft de eigenaar
een museum van oudheden, schilderyen,
voorwerpen van natuurlyke historie
en andere zeldzaamheden aangeschaft;
ik zag hierin niets wat byzonder myne
belangstelling opwekte. Bloemen waren
ook hier zeer mooi, en het uitzigt ongo-
veer als ik het beschreven heb. Men heeft
hier en op de vorige bastides trekkasten
voor de planten, die nog warmer kli-
maat dan dit vereischen; maar men kan
de oleanders reeds in vryen grond laten.
In het andere gedeelte van de tuinen ziet
men nog den aanleg van Lenotre, hetgeen
op een grond met terrassen niet zoo kwaad
staat. Hier wordt nu toch ook een En-
gelsche tuin gemaakt, omdat het de mode
is, doch, naar my voorkomt, met meer
kosten dan smaak. Omtrent het geheel
moet ik nog opmerken, dat boven deze land-

De Schrijver is Gaillardet et.....

hinnen de bergen nog tot zekere hoogte met pynboomen beplant zyn hetgeen zeer goed staat, doch de spitse rotsen komen daar boven geheel kaal te voorschyn, hetgeen in het verschiet geen onaangenaam gezigt oplevert. Lager ziet men vele wyngaarden en zoo ik hoor is de wyn hier zeer goed. „Le bosquet des Eygalades" is des zondags voor het publiek open en zoo men zegt is het goed dat het niet kleppen kan. Het zag er verwaarloosd uit.

Het laatste landgoed, dat wy bezochten was „La Floride" toebehoorende aan Monsieur Grimm. Het is allerliefst, en onderscheidt zich van de anderen door vele honderde oranjeboomen welke hier in den vryen grond staan, hetgeen elders niet plaats heeft. Ik heb niet met zekerheid kunnen vernemen, of dit door eene byzonder gunstige ligging van de Floride mogelyk gemaakt wordt, dan of het de byzondere zorg is welke men voor den grond en de boomen draagt. Zoo ik hoor leveren zy goede inkomsten op.

Wy waren om een uur uitgegaan en het was over zes ure toen ik terugkwam. Ik had maar even tyd om te eten, en ging toen in den schouwburg om La tour de Nesles te zien spelen, waarvan ik veel gehoord had. Het is een ysselyk stuk, dat de diepste menschelyke verdorvenheid voorstelt; doch het is met bekwaamheid geschreven en er is somtyd veel poezie in. Het werd goed gespeeld, vooral door M.

- Als eene achterlykheid in de beschaving moet ik opmerken, dat men niet de minste zorg draagt tegen slechte en onaangename lucht van allerlei aart. My komt ook voor, dat het eene barbaarschheid is, dat het in het Parterre staan

Album 29.

Hermes 158.

Frédéric Lemaître, die voor den Capitaine Buridan speelde. Het was zeer vol, warm en benaauwd, zoo dat ik, over twaalf ure naar huis gaande verheugd was van nog een klein koffyhuisje open te zien, waar ik mij met bier konde laven; de andere gasten waren soldaten, doch die waren niet minder betamelijk dan de heeren, die ik in de groote vergulde koffyhuizen aantref. Ik was zeer moei toen ik naar bed ging.

Zaturdag 3 augustus. Dezen morgen ben ik op den Sterretoren geklommen; doch daar de Directeur afwezig was, konde ik niets anders zien dan het plat boven op dat voor mij toch ook wel het belangrijkste was. Ik zag daar onderanderen zeer goed hoe de oude stad zich aan de zee uitstrekt, en hoe het vroegere Marseille der Grieken en Romeinen zich heeft kunnen bevinden waar nu de haai is. Verder zag ik het Lazaret en nog verder de plaats waar men de tonijnen (tons) vangt. De nieuwe stad is landwaards in achter de haven.

Ik bezocht vervolgens de kerk van Saint-Victor, en daarin zijnde hoorde ik spoedig stemmen uit de grond opkomen, en zocht de trap, die mij in de onderaardsche gewelven bragt. Het meeste konde ik beneden komen hoewel er niet bediend was, zoo weinig waren deze gewelven verlicht. Eene schaar van vrouwen woonden deze godsdienstplechtigheid by, en zij zaten tot op de trappen.

de meeste zaken mede hetgeen eene goede uitwerking deed. Deze onderaardsche kerk is, zoo men meent de oudste heilige plaats der Christenen in Marseille geweest, en zij is daarom zeer merkwaardig; men kan er moeijelijk eenig plan in ontdekken, gedeeltelijk is zij in de rots uitgehouwen, en daar ziet men een biegtstoel, die men zegt dat van den heiligen Lazarus geweest is, en eenvoudig bestaat uit eene zitplaats voor den biegtvader en eene waterbak voor den boeteling, beide in de rots met een kleine zuil daartusschen. Op eene andere plaats zegt men, dat de heilige Andreas de mis bediend heeft. Aan de wanden ziet men nog de plaatsen, waar steenen doodkisten ingemetseld zijn geweest; ook is er nog zeer oud beeldwerk den heiligen Victor en den heiligen Mericus voorstellende. Het had werkelijk iets treffends in dit oude geheimzinnige heiligdom de godsdienstoefening bij te wonen, hetgeen ik juist trof dewijl het alleen des zaturdags plaats heeft. Wanneer ik zoo alleen onder de geloovigen sta, komt mij dikwijls de plaats uit Byron in de gedachte: Who is that lonely Caloyer..., hoewel ik verre af ben van mij met zijn held te vergelijken in grootheid, en ik hoop ook in verworpenheid. In de omwenteling heeft men de barbaarschheid gehad, om eenige zuilen uit deze onderaardsche kerk weg te nemen, waardoor het gewelf op sommige plaatsen ingestort is, doch het gewelf dat daarboven was is in stand gebleven. De kerk die boven den grond

Album 39-41

gebouwd is bevat niets byzonders; uitwen-
dig heeft zy byna het voorkomen van een
oud kasteel met vierkante torens.
Ik merk hier op dat in de kerken zyn
„troncs pour les écoles chrétiennes."
Zoo men my zegt, houden byna alle Cur[illegible]
school. Die zyn in de berekeningen van
Ch. Dupin niet opgenomen.
Een voorname tak der fabriekungerheid
maken hier de Zeepziederyen uit, die zyn
meest in de rue Sainte. Ik heb die van de
heeren Arnavon en Alléon bezocht. De
bewerking is zeer eenvoudig: in zeer
groote ketels, die in onderaardsche gan-
gen met steenkole-vuren verwarmd
worden, ziet men het mengsel van oly,
potas, kalk enz. koken. In andere va-
ten verhaalt men het, de brei wordt in
vierkante vakken getreden, gekloopt tot
dat zy genoegzame vastheid bekomen
heeft; daarna gesneden tot vierkante
stukken, zoo als zy in den handel komt.
De juistheid der mengsels, de graad en
tyd van het koken vereischen evenwel
veel bekwaamheid en oefening, zoo dat
zeer lige hoeksels mislukken. Het is de
oly en vooral die, welke voor andere oog-
merken te slecht zoude zyn, welke als
grondstof voor de zeep hier byzonder
wordt aangetroffen.
Ik had nog eenige zaken te bezorgen voor
myne volgende reis, en toen meende ik
eene meer uitgestrekte zeevaart te maken,

Album 143.

By het uitvaren der haven heeft men regts het fort Saint Jean, links Saint Nicolas, beide zyn ongewapend. Aan de muren van het eerste wyzen de schippers de overblyfsel, van een oud beeld, dat zy La Marseille noemen. Men kan er byna niets meer van zien, en ik heb ook maar half begrepen, wat het eigentlyk geweest is.

Album 182.

De Graaf De Panisse, eigenaar van dit slot, was op reis, maar zyn schoonzoon bevond er zich met zyne familie.

My vielen als zeer mooi in het oog: een jong meisje van Murillo, en een zeegezigt van Vernet (462105)

167

Ongelukkig bevond het zich, dat terwyl men in de haven byna geen wind bespeurde, die buiten zoo sterk was, dat men niet in de volle zee gaan konde. Ik ging nu eten by Sidore op den heuvel links als men de havens uitkwam; daar zat ik zeer aangenaam liet mij de beroemde vischsoep, bouillabesse genaamd, en de kleine schelpdieren, clovisses, goed smaken, hoewel ik geen van beiden zeer uitsteekend vind. De wind nam toe en ik moest alle verdere vaart opgeven. Ik wandelde nog wat over de heuvels, zag de zee meer en meer onstuimig worden en keerde toen terug naar de stad.

De avond was behalven een weinig wind helder en schoon, ik zocht, en vond eindelyk by de Porte de Rome, een rytuigje en reed daarmede naar het Chateau Borély, omtrent een uur van de stad oostelyk aan de zee gelegen. Het geldt voor het schoonste landgoed in den omtrek van Marseille, en inderdaad vond ik, dat het ver overtreft het Chateau des Eygalades, dat onder die, welke ik gisteren bezocht, uitstak. Het is een groot prachtig gebouw, zeer fraai gemeubeld, en versierd met eene ryke verzameling van schilderyen, die ik slechts vlugtig konde zien, maar toch zeer bewonderde. By uitstek beviel my het gezigt uit de vensters van het kasteel op de zee en de kusten, dat by het ondergaan der zon wonder

schoon was. Ik was verwonderd, op het groote terras voor het huis datzelfde gezigt niet weder te vinden, de schoone lanen, die aan alle zyden geplant zyn, verhinderen dit. Deze zyn overigens als wandeling zeer fraai. Ik heb ze ook doorgegaan, en heb daarna een molen in de nabyheid bezocht, die bestemd is om het water naar boven te brengen, en te gelyk door een paard en door den wind gedreven wordt. De wind werkt hier op zeilen, welke horizontaal draaijen in een groot gebouw, waaraan men alleen twee luiken opent, het eene om den wind in te laten, het ander om den weder te laten ontsnappen. Als ik my niet vergis heeft De Bruin zulke molens beschreven en afgebeeld, als bestaande zy in zynen tyd in Rusland.

Met het vallen van den avond kwam ik terug, dronk myne halve fles bier, en kwam tydig in myne herberg aan; waar ik my spoedig ter rust begaf.

Zondag 4 augustus. De wind gedoogde ook niet een zeetogt buiten de haven te ondernemen. Ik wandelde door verschillende gedeelten der stad, ook door de enge straten der oude stad naby de haven achter het stadhuis. Dit gebouw heb ik op nieuw naauwkeurig beschouwd en ik vind den gevel overladen. Het borstbeeld van Lodewyk XIV, dat er in staat, mishaagt

my byzonder.

Ik bezocht het algemeen ziekenhuis Hôpital du Saint Esprit of Hôtel Dieu. Het dient tegelyk voor burgers en militairen, beide als gewoonlyk in de groote afdeelingen van fiévreux en blessés afgescheiden; men neemt die zeer ruim, zoo dat byna alle zieken tot de eerste, en alle die heelkundige hulp behoeven tot de tweede afdeeling gebragt worden. Alleen voor de venerische vrouwen is een byzonder gedeelte van het huis afgescheiden, waartoe niemand dan de geneesheeren en de beambten der politie toegang hebben. Het gebouw is te klein voor het getal zieken, thans zes tot zeven honderd, waaronder 400 militairen. De zalen zyn zeer groot, zy bevatten 36, 78, 108 tot 111 bedden. De lyders liggen op matrassen, des zomers zonder gordynen tot bevordering der luchtigheid; de kribben zyn van yzer. Er zyn geene vertrekken, om zieken die stilte en afzondering vereischen te kunnen plaatsen, en my dunkt dat voor zeer erge zieken de beweging in zulke groote zalen, het sterven van lotgenooten, het wegdragen van lyken, nadeeligen invloed hebben moeten. Uit gebrek aan plaats liggen 124 zieken op de zolders onder het dak. Ik vond overigens hier veel orde en tamelyke zindelykheid, ook veel zorg voor de zuivere lucht, die men overal deed stroomen. Op de hoogste verdieping is een terras, dat voor wandeling dient, en van waar men de stad

Album 106.

overziet. Een tuin of vrije plaats voor wandeling heeft men niet. Het huis wordt bestierd door 12 geestelyke zusters van de Augustiner order, zy zyn werkelyke nonnen, mogen het klooster niet verlaten. Kerken en apotheek schenen goed in order te zyn. Verder is my nog vreemd voorgekomen, dat byzondere vertrekken bestemd zyn voor de gevangene zieken (Consignés) ook bin-gers daaronder, deze worden met schild-wachten bewaakt. Dit ziekenhuis dient ook voor de Ecole secondaire de médecine.

Aan tafel vond ik onderhoudend gesprek van eene vrouw uit Chandernagor, die ons veel van Indie verhaalde, vooral van de levens-wyze. Zy was meer dan eens tegenwoordig geweest by het verbranden van jonge vrou-wen en beschreef ons die onmenschelyke pleg-tigheid; ook op Haïti, op Mauritius en Bour-bon was zy eenigen tyd geweest en deelde ons vele byzonderheden omtrent de levenswyze me-de.

De hoogere standen wandelden en zaten deze avond in de Allées de Meilhan; ik heb daar met den heer Sian deze levendigheid aangezien. Het voorkomen en de kleeding der vrouwen van Marseille is zeer bevallig. Ik merkte op dat de oranjekleur hier zeer in de mode is, en in het algemeen vond ik meer levendige kleuren dan gewoonlyk. Marseille heeft vele en mooije wandelingen en die worden goed onderhouden en dagelyks bevochtigd; deze Allées de Meilhan zyn met hooge platanen beplant.

De vrouwen van het volk zyn hier, dunkt my, ge-makkelyk te onderscheiden: zy zyn klein, rond, levendig, met zwarte oogen, aangename maar geen

Album 147.

Album 134

Richard Guide 24.
Rouard Notice sur la Bibliothèque d'Aix. 1831

schoone trekken, en doorgaans geele huid; zy hebben zeer kleine voeten, en een byzonder bevalligen gang. In hare kleeding loopt in het oog de kortheid der rokken, de koffybruine kleur der kousen en meer dan gewone zorg voor de schoenen. By de mannen loopt my niets anders in het oog dan het zindelyk voorkomen van verbrande huid, levendigheid en groote zorgeloosheid tevens; dit drukt zich in gelaat, houding en zelfs in kleeding uit.

Wy gingen ys gebruiken in het fraaye en voorname koffyhuis Bodoul, het eenige waar dames komen, zoo als wy er ook vele vonden. In alle andere koffyhuizen wordt gerookt. Ik vind ook steeds lieden die domino spelen. In het Café Bodoul worden des zondags tot 1000 porties ys op eenen avond gebruikt. Zoo men ons zeide is deze waar opgeslagen ten gevolge der schaarsheid: men moet zelfs ys van Avignon laten komen.

In het Cercle des Phocéens vond ik een grooten voorraad van Tyd en vlugschriften, vele lezers en een goed lokaal. De heer Baris had my een kaartje van toegang bezorgd en nu bragt er my de heer Stein.

Maandag 5e augustus. Om 5 uur met den postwagen naar Aix; voor 9 uur kwam ik er aan. Ik ontbeet, nam een leidsman en ging de stad bezien.

Het Palais de justice, waar het koninklyk geregtshof zitting houdt is het schoonste gebouw voor deze bestemming, dat ik gezien heb; het is voor 6 of 7 jaren gebouwd, zoo my voorkomt

Aix heeft nog herinneringen van het oude Parlement van Provence, waarvan de archiven op de Griffie van het Hof bewaard worden.

Ronard notie 48.

in zeer goeden styl, met zuilen omgangen en byzonder schoone trappen, alles van gehouwen steen. De zalen van het Hof zyn ruim en fraai; alleen de zaal der Assises kwam my naar evenredigheid te klein en niet zeer goed ingerigt voor. De regtbank van eersten aanleg heeft hier ook hare vergaderzalen.

Naby dit paleis is eene nieuwe gevangenis.

De Eglise de la Madelaine is vry mooi maar niet voltooid. Ik vond zeer mooi het schildery van Levieux, voorstellende het bezoek van Maria en Elisabet, (La visitation de la vierge)

De Cathédrale is eene mooye Gothische kerk, er is een merkwaardig doopfont in eene byzondere kapel met zuilen. Met veel belangstelling zag ik het schildery van den koning René, voorstellende Maria die in den doornbosch aan Moses verschynt terwyl deze de schapen hoedt. Moses geheel opgetogen staart de heilige maagd aan, en intusschen waakt een engel over de schapen. Op byzondere afdeelingen is aan de eene zyde koning René en aan de andere koningin Jeanne voorgesteld. Er is veel uitdrukking in de gelaatstrekken en in het tafereel der verschyning in eene vrome eenvoudigheid. Men houdt dit stuk voor werkelyk door René geschilderd, welke zeer beschaafde vorst als Graaf van Provence zich zeer bemind gemaakt heeft. Hy is te Marseille en hier nog steeds in herinnering als „le bon Roi René". In de stad zag ik een marmeren standbeeld, dat men hem 1819 heeft opgerigt. Hy heeft 1434 – 1480 geregeerd. In de Cathedrale zag ik een Trone pour la Croix de la mission. Ik was er de eerste maal juist toen het kapittel zyn ge-

De klokketoren der hoofdkerk wordt geroemd, en is inderdaad mooi. Hij is achthoekig en zeer luchtig gebouwd.

Het warm water is zeer geschikt, om te wasschen en daarvoor heeft men een „lavoir public" ingericht.

tonig gezang, opus operatum, verrigte.

Aix heeft, zoo als hare zustersteden van denzelfden naam minerale wateren. Zy zyn warm, en men heeft in de stad drie fonteynen (fontaines chaudes) waar men er steeds van bekomen kan. Buiten de stad is gebouw waar 14 baden zyn, en waar eene inrigting is voor vreemden welke hier willen verwylen. Die inrigting is my voorgekomen middelmatig goed te zyn. De byzonderheden zyn vermeld in een Prospectus dat ik onder de Bylagen leg. Van de baden zelf heb ik de proef genomen en vond die zeer aangenaam: het water heeft eene natuurlyke gematigde warmte. Het water heeft om te drinken geheel geen onaangenamen smaak. Er waren nu slechts 4 vreemden in dit Badhuis, er zyn somtyds tot 30.

Byzonder belang stelde ik in de Stedelyke Bibliotheek; zy was niet open, maar de Bibliothekaris Rouard ontving my uitstekend vriendelyk, en voldeed myne nieuwsgierigheid, zoo ver de tyd toeliet. Zy is eene der grootste en belangrykste van Frankryk, bezit ongeveer 100,000 boekdeelen, en 1200 handschriften waaronder zeer belangryke. Die schat is door een liefhebber verzameld en by zynen dood in 1786 aan de Provincie vermaakt. Deze verdienstelyke man, Monsieur de Mejanes, had nog 5000 francs jaarlyks voor het onderhoud vermaakt. De byzonderheden omtrent het lot dezer Bibliotheek sedert dien tyd vind ik naauwkeurig in de Notice van M. Rouard vermeld

Aix heeft van de Universiteit eene theologische en eene juridische faculteit, ook een Collège royal, die staan in geene dadelyke betrekking tot de Bibliotheek.

Er is hier eene Société des amis des sciences, des lettres, de l'agriculture et des arts, opgerigt in 1808; zy heeft tot nog toe drie deelen mémoires uitgegeven, die my niet van groot aanbelang voorkwamen.

Ten slotte is zij stedelijk, staat in drie zalen van het Hôtel de ville, die reeds te klein zijn, en is zij in regtsgeding met de erfgenamen van den heer Méjanes over 2000 franks renten, overschot van hetgeen deze waardige man voor haar onderhoud bestemd had. Van de beslissing daaromtrent zal de toekomende bloei der Bibliotheek grootendeels afhangen, want de stad is niet rijk en wil ook bijna niets voor deze inrigting opofferen. Omtrent de bijzonderheden van de boeken en handschriften kan ik mij evenmin op de Statistiek verlaten, en wat ik voor mijn onderrigt opteekende zal ik elders bewaren. Wat men hier van Granvelle heeft kwam mij voor betrekkelijk tot de oorlogen tusschen Karel V en Frans I, niet tot ons land; ik kan het echter slechts vlugtig doorzien.

Als eene merkwaardigheid van den dag, moet ik opteekenen, dat ik hier aantrof den heer Martin Maillefer uit Marseille hoofdredacteur van het dagblad „Le Peuple souverain," dragende de Juli decoratie (ligt-blaauw met een rood streepje). Hij was herwaarts gekomen, om eenen maaltijd bij te wonen dien men den heer Cormenin, als hoofdman der tegenpartij op zijne reis door Aix gaf. De Republikeinsche partij is hier toch zoo weinig talrijk, dat men slechts twaalf personen voor dit feest heeft kunnen vereenigen, en daarvan waren sommige, zoo als de heer Maillefer, van elders gekomen. Ik heb

Het gebouw, waarin het Museum is, dient voor de Ecole de dessin, die eene school voor beeldhouw- en bouwkunst is en veel bezocht wordt.

vrede met alle meningen, maar, als schryver van een blad, dat alle dag oproer predikt, kan ik dezen jeugdigen, vurigen en aanmatigenden man, niet anders dan of als zeer verbysterd of als zeer gewetenloos beschouwen.

In het Hôtel de Ville zag ik het beeld van Villars door Coustou, en vond het zeer lelyk.

Eenige oudheden en schilderyen heeft men byeengebragt en die maken het begin uit van een Museum. De eerste zyn gedeeltelyk Grieksch en Romeinsch gedeeltelyk oud Christelyk. Een Grieksch opschrift van een grafsteen beviel my, volgens de overzetting, zeer; een basrelief de bevalling van Leda voorstellende wordt voor zeer merkwaardig gehouden, maar mooi vond ik het niet. Onder de schilderyen was er een voorstellende het vertrek van Lodewyk XVIII naar Gend in maart 1815 door Brasse. Ik verwonder my dat deze koning die gebeurtenis zelf heeft doen schilderen, en dit stuk aan de stad Aix vereerd heeft. Verder zag ik nog de inneming van Grenada van den Graaf Forbin, schilder van hier; – Le bon Roi René die genade verleent aan een doodvonnis, door Guileman.

Het uiterlyk voorkomen van Aix heeft my wel bevallen, eenige gedeelten zyn mooi, zoo als byzonder Le Cours, het overige is niet al te lelyk; er zyn lieve wandelingen, die ik slechts gedeeltelyk gezien heb. In den omtrek zyn vele landhuizen. De stad heeft nog muren, en poorten, die des avonds gesloten

Er was veel verkeer; wij ontmoetten telkens beladene wagens. Men gebruikt om die te trekken bij voorkeur muildieren, die kunnen met minder en slechter voeder meer uithouden, zijn bijzonder tegen de warmte beter bestand dan paarden. Zij zijn ook duurder.

Album 143.

worden, maar zy is geene nesting meer. Het land rondom is niet lelyk, maar er zyn te veel kale rotsen, te veel stof en te weinig groen, om het mooi te noemen.

Om twee uren ben ik naar Marseille teruggekeerd, en kwam daar tegen etenstyd aan. Bedelaars kwellen den reiziger overal in dit land, waar hy aankomt of waar hy afreidt.

De weg levert weinig merkwaardigs op; het land is vruchtbaar, hierendaar nog al mooi, maar somtyds ook geheel dor. Olyfboomen, wyngaarden, amandelboomen, hierendaar eenige regen populieren, maken de beplanting uit. Men komt door geen dorp van belang. Te Septèmes, een plaatsje omtrent half weg tusschen Aix en Marseille ziet men veel potasfabrieken, die in betrekking staan tot de zeepziederyen in deze stad. De huizen langs dezen weg zyn overladen met stof; het regent in den zomer byna nooit.

Ruim een half uur van Marseille bevindt men zich op de hoogte en ziet de stad en de zee, met alle de kusten en eilanden, waarlyk een heerlyk gezigt. Ik heb er by het op- en afklimmen genot van gehad, in verschillende verlichting; de eerste reis te vroeg.

Ik zag nu ook in het voorbygaan Le Chateau Verd, eene zeer fraaye herberg op het strand, waar men schaduw en goed eten vindt.

Zie Stukjes van den Heer Julliany.

Aan tafel vond ik weder mijne vroegere dischgenooten uit Parijs, ook de dame uit Chandernagor, die ons verhaalde dat zij nu voornemens was zich in Algiers te vestigen. Het ontbrak ons niet aan onderhoudend gesprek.

Dezen avond wandelde ik in het Cours Buonaparte, dat nog onlangs Cours Bourbon heette, maar nu tenzij van het garnizoen, en vereeniging van de Beau monde was.

Dingsdag 6 augustus. Laatste dag in Marseille; veel drukte met oppakken, eene bezending te scheep naar Holland zenden, geld wisselen, pas viseren bij den Consul van Sardinie en de politie; – en allerhande andere kleine zorgen.

Ik ben wat den tijd betreft volkomen bij met mijn dagboek; maar er zijn vele bijzonderheden die ik nog zoude willen opteekenen en die ik moet achterwege laten, om niet al te lang te worden. Eene vlugtige reis kan ook geene grondige studie zijn. Het uitwendige van Marseille en hare omstreken heb ik nu vrij wel leeren kennen, en heb ook nog al veel vernomen en gezien dat voor mij van aanbelang is. Veel bijzonderheden moet ik toch ongezien en ongekend laten, dat kan niet wel anders zijn.

De handel van Marseille is bijzonder in betrekking met het oosten, tevens en gedeeltelijk daardoor met de meeste landen van de wereld, welker waren van hier naar het oosten verzonden worden, of welke waren uit den Levant van hier bekomen. Met de kolonien

Iets over den handel Album 37.

Algiers levert tot nog toe voor Marseille weinig handel op. Men voert derwaards, alleen levensbehoeften voor de Europeanen die er zich bevinden, doch daar de militairen en ambtenaren, veelal door de regering van Toulon uit, onderhouden worden, en de Kolonisten niet rijk zijn, is dit uitvoer weinig. De invoer is nog bijna niets.

De handel van Marseille is sedert eenige jaren ongemeen bloeijend, dit is mij algemeen verzekerd; zelfs de omwenteling van Julij 1830 heeft slechts gedurende ongeveer 9 maanden eenige stremming teweeg gebragt, en die was nog niet groot.

Men houdt twee maal daags beurs, des morgens om 10 uur op de Place Royale, waar men als het regent in een koffyhuis gaat; en des namiddags om 4 uur in een vertrek op het Hotel de ville, la bourse of la loge genaamd.

is de handel ook levendig. Uit het Oosten ont-
vangt men meestal de ruwe voortbrengselen van
den grond, die de Turken en andere Oosterlin-
gen in ruil geven voor de voortbrengsels van
andere landen en byzonder van meer fyne-
re volken. Wanneer in Turkye, Egypte,
Klein Azie beschaafde fynere lieden woonden,
die fabrieken hadden, en zich in handelsbe-
trekkingen stelden met alle streken der we-
reld, zoude Marseille minder bloeyen. Dit
is niet twyfelachtig, en dit wordt toch in
de theorie dikwyls voorbygezien. Daarom
is men hier zoo bedacht, dat eens Rusland
die streken overheersche en fabriekenyver-
heid en eigen handel aldaar invoere.
Eene verandering van belang heeft de handel
ondergaan, door dat Grieksche en Turksche
handelhuizen zich hier hebben gevestigd, of
wel takken van zulke huizen in Constantino-
pel en elders hier gevonden zyn, om dien
handel, welke vroeger steeds door kooplieden
van Marseille gedreven werd, nu zelve te dry-
ven. De meerdere vryheid der politieke in-
stellingen heeft dit mogelyk gemaakt. Die
Grieken en Turken winnen nu doorgaans zeer
veel. In den laatsten tyd is de handel met
Egypte zeer voordeelig geweest; men heeft van
hier vele wapenen derwaarts gezonden, en
veel katoen van daar bekomen. Het zyn on-
der anderen Zwitsersche handelhuizen, waar-
van sommige byna met niets begonnen zyn,
welke groot vermogen daardoor verkregen
hebben.

De haven kan ongeveer 2000 schepen bergen;
doch als de handel het best gaat zyn er niet het
meest; zy blyven dan niet lang zonder op nieuw
uit te varen. Nu zyn er ongeveer 600.

Album 45.

Ik heb met veel belangstelling, en menigvuldige malen de Haven omgewandeld. De levendigheid houdt daar nooit op, dan des nachts. Aan de regter zyde by het inkomen zyn de groote magazynen, men noemt die zyde Rive-Neuve; aan de overzyde heet het Quai du Port, daar zyn winkels, kroegen, en het Stadhuis. De schets die in het Album van de haven gegeven wordt is dunkt my gelykend. Een ongemak moet ik toch ook vermelden, namelyk de slechte lucht. Er is geen ebbe en vloed, en in de haven loopt al het onreine water der stad uit, Marseille heeft dus aan Amsterdam weinig te verwyten.

Het karakter der Marseillais is in de omwenteling schrikkelyk bekend geworden. Zoo men my zegt is toen werkelyk alles omgekeerd, zoo dat nu byna geene oude familien meer alleen van den adel, maar onder de kooplieden hun rang en vermogen van voor de omwenteling behouden hebben. Alle voornamen zyn in die ysselyke dagen nedergestort en verbryzeld; de tegenwoordige voorname kooplieden zyn byna alle nieuw opgekomen. Er is in het volk een soort van overblyving van onafhankelykheid, en daarvan heeft men gebruik weten te maken; stellig kwaad schynt het anders niet te zyn; maar het is wederspannig, woest en geheel onnadenkend; zorgeloos ook voor zyne eigene belangen. De vreemdelingen missen de Fransche voorkomendheid, zelfs wanneer die voordeel kan aanbrengen. Thans, zegt men my, is de geest hier voor Henri V, weinig voor de tegenwoordige regering, nog minder voor de republikeinen. Men spreekt hier nog Provençal, en een Parysenaar, met wien ik gisteren in den postwagen was, zeide

my dat de Marseillais dikwyls tegen de bewoners der noordelyke departementen zeggen „vous autres Français. Het volk verstaat niet algemeen Fransch, en spreken kunnen het zeer vele niet; my zelf is dit dikwyls voorgekomen.

Als ik Marseille met andere zeer groote steden vergelyk, vind ik dat er veel minder rytuigen zyn, vooral wagens van weelde. Voor eene handelstad, hoort men veel te veel de trom; doch dit is het gevolg der tydsomstandigheden; er behoort kracht van wapenen toe, om eene zoo ontstuimige bevolking in orde te houden, wanneer zy steeds wordt opgeruid.

Ik verlangde zeer iets omtrent het volksonderwys te vernemen. Dit heeft, zoo ik hoor vooral plaats door de Frères de la doctrine Chrétienne. Ik bezocht heden eene hunner scholen, in de Rue Belzunce. Ter zake van een feestdag was er geen school; evenwel werd ik vriendelyk ontvangen en binnengevoerd. Deze geestelyke onderwyzers zeiden my, dat zy hier in acht scholen, verdeeld in 25 klassen, 26000 kinderen onderwyzen. Zy maken hier twee Communauté's uit. De kinderen gaan alle morgen in de mis, ontvangen by uitstek godsdienstig onderwys. Verder leeren zy lezen, schryven, rekenen, aardryksskunde en lynteekenen; de twee laatste vakken zyn er op verlangen der regering bygekomen, en de bestuurder van de orde te Parys heeft leerboeken daarvoor opgesteld, die zy my benevens alle de andere leerboeken vertoonden. Ik konde uit het vlugtig doorzien daarvan niet genoegzaam oordeelen over derzelver waarde. Dat de leerboeken veel gebeden, kerkformulieren inhouden bevreemde my niet.

Zonderling komt het mij voor, dat men de kinderen Latijn leert lezen, zonder dat zij die taal verstaan; dit geschiedt om hun de kerkformulieren werktuigelijk in te prenten.

Zy waren wel stalen van het lijnteekenen, die zeer goed waren. Den grooten yver dezer mannen, die hun leven opofferen aan een moeijelijk werk uit overtuiging dat zij iets verdienstelijks doen, konde ik niet zonder belangstelling opmerken; het komt my ook niet onwaarschijnlijk voor, dat zy voor dit volk nuttig werkzaam zyn. Het inkleedsel is wel niet het verstandigste en voor de menschelyke ontwikkeling het verkieslykste, maar als men bedenkt, wat de lagere standen hier anders leeren en worden, is waarschynlyk dit onderwys nog eene weldaad. De orde der „frères de la doctrine chrétienne" is ingesteld door Charles De la Salle chanoine de Rheims; het zyn hunne vyanden, niet zy zelve, die hun den naam van ignorantins geven. De geheele orde onderwyst meer dan 100,000 kinderen, waarvan 72,000 (zoo meende ik de hoofdonderwyzer te herinneren) in Frankryk. Zy zyn hier byzonder in mededinging met de scholen van wederzydsch onderwys; de stad heeft aan de laatste een grootgedeelte der toelage gegeven die voor Juli 1830 aan de frères verleend werd; zoo dat deze nu grootendeels van de weldadigheid der vrome lieden bestaan moeten. Het regt begrijpen, zoo my dunkt, de frères in de scholen van wederzydsch onderrigt, het werktuigelyke, hun onderrigt, zeiden zy, is „simultané". Voor de meisjes zyn scholen, die eenigzins met deze overeenstemmen van de Soeurs de Saint Charles (Boromée) doch die zyn in geene betrekking met die der frères

Het klimaat van Marseille behoort reeds tot dat van Zuid-Europa, evenwel kunnen

vele gewassen, die in Italie gevonden worden hier den winter niet doorstaan. De vateren, die meestal in het noorden zijn, maken de zomerhitte dikwijls brandend, en het regent somtijds in vele maanden niet. Hierdoor is de kultuur van planten zeer moeilijk. De mistral waait van tijd tot tijd met groote kracht, reinigt en verkoelt den dampkring, is voor de gezondheid voordeelig; maar verwoest niet zelden de planten, scheurt takken van de boomen en breekt de zwakke stengels. Terwijl ik hier was heeft mij de warmte bijna niet gehinderd, en de wind weinig; alleen heeft deze gemaakt, dat ik minder gezien heb dan ik verlangde. Dat in den winter de koude nooit zeer nijpend wordt, maakt onderanderen daaruit op, dat men bijna geheel zonder vuur kan blijven. In de werkplaats van den boekbinder vond ik geen schoorsteen, en toen ik mijne verwondering daarover te kennen gaf, zeide hij mij, dat hij bijna altijd zonder vuur kon werken; alleen gedurende zeer koude dagen had hij een bak met houtskolen (brasier) om de handen te warmen, doch de laatste drie winters had hij dien niet nodig gehad.

Men heeft hier bijna geene weide, bijgevolg weinig melk en boter. Een zeer klein getal (voor eenigen tijd 12 en wat meer) zeer kleine koeijen worden 's morgens door de stad gevoerd en voor de deuren dergenen, die zich de weelde van koemelk te drinken toestaan gemolken. Doch veel meer drinkt men geitemelk, en daarvoor gaan des mor-

gens vroeg kudden gyten met klokken voor-
zien door alle straten en worden even-
eens voor de huizen gemolken. Dagelyks
hoorde en zag ik dien zonderlingen optogt
voor myne vensters. Boter gebruikt
men weinig; alles wordt met oly, die
hier uitsteekend goed is, toebereid; men ont-
byt meestal met brood zonder boter. Men
laat echter, voor zoo ver men by het mid-
dagmaal of anders boter behoeft, deze uit
Lyon komen, en men maakt ook hier boter,
die wordt van gytemelk, schapemelk, eze-
linnemelk, en welke melk men bekomen
kan, toebereid, is zeer ligt, weinig vet, wit
van kleur, doch heeft een aangenamen
smaak, zoo dat zy geheel niet kwaad is
om by het ontbyt en anders te gebruiken;
doch zy is een voorwerp van weelde,
niet van algemeen gebruik.

Marseille kan, om de nieuwe gedeelten on-
der de schoone steden geteld worden, La Ca-
nebière, la Rue du Paradis, la Rue Saint
Ferréol; de Cours, Boulevards en andere
wandelwegen, die tegelyk breede straten
en markten zyn, kunnen de vergelyking
met de beroemdste steden doorstaan. De le-
vendigheid, het afwisselende van de bewo-
ners en vreemdelingen welke men overal
in beweging ziet maken Marseille ook zeer
vrolyk. De levendigheid is des te grooter door
dat de stad niet groot is, en de bevolking dus
naauwer byeen zich beweegt. De behoefte
aan woningen doet steeds den omtrek der
stad uitbreiden, en op myne wandelingen

met den heer Haan heb ik geheele nieuwe straten ge-
zien die men buiten de thans bebouwde stad aan-
legt. De huizen worden daar wat ruimer ge-
bouwd en met voorzieningen, die tot nog toe
hebben ontbroken. In de zoogenaamde nieu-
we stad zijn wel de straten maar niet de
huizen ruim; deze hebben geheel geen tuin
of opene plaats, en, wat men naauwelijks ge-
looven zoude, geen „lieux d'aisance". Het water
dat steeds door de straten en vervolgens
door kanalen naar de haven loopt, moet
alle onreinheden der stad wegvoeren, en
het is dus niet te verwonderen dat in de
haven, waar geen ebbe en vloed frisch wa-
ter aanbrengt, eene slechte lucht heerscht, men
verwondert men zich, dat die niet nog erger
is. In de nieuwe straten zal elk huis eeni-
ge open plaats en de inrigting die in de an-
dere ontbreekt bezitten. Daar de stad zich
steeds landwaarts in, en niet langs de kust
uitbreidt, heeft men ook in den nieuwen
aanleg niet het gezigt op de zee.

Toen ik alles opgepakt had, heb ik voor het
laatst aan de publieke tafel gegeten, waar de
heer Haan ditmaal mijn gast was. Wij ver-
maakten ons zeer met de gesprekken der
Indiaansche dame, die ons veel van hare
groote reizen verhaalde. Haar reisgenoot,
een jong mensch van Engelsche ouders, evenwel
in Indie geboren verhaalde ook van zijne lot-
gevallen. Hij had schipbreuk geleden op de kust
van Nieuw Zeeland, en was alleen van zijne
lotgenooten gespaard; de andere 24 in getal wa-
ren opgegeten. Hem had de dochter van den
koning of opperhoofd der horde, aan haren

O..

Hunne lichaamskrachten overtreffen ver
hetgeen men zich daarvan voorstelt.

vader een geschenk gevraagd en bekomen, en zoo was hy niet geslagt; waarvan de koning te ligter afzag omdat onze disgenoot toen zeer mager was. Door de liefde van de Nieuw Zeelandsche vorstin had hy een vry goed leven gehad, doch zoodra er Engelsche vaartuigen aan de kust waren gekomen, had hy de vlugt tot dezen genomen, en was op die wys ontsnapt aan het gevaar, om zoodra de vorstin van hem verzadigd zoude zyn, even als zyne lotgenooten, gebraden te worden. Twee maanden was hy onder deeze Cannibalen geweest, en hy zeide, dat hunne onmenschelykheid ver overtreft de voorstellingen, die men er zich gewoonlyk van maakt: het gevoel en zelfs het begrip van pligt is hun vreemd: moord is in hun oog eene onverschillige daad, zy brengen b.v. iemand van hunne eigene horde om het leven, omdat hy een schoon getatoueerd hoofd heeft, hetgeen zy hem afsnyden en aan de Engelschen als eene zeldzaamheid gaan verkoopen. Zy hechten geen verbindende kracht aan het gegeven woord. Het menschenvleesch is voor hen zulk eene lekkerny dat zy geene andere voorwerpen in waarde daarboven stellen. Dit maakt, dat zy de ongelukkigen, die in hunne handen vallen, zelfs niet sparen in de hoop van ze tegen hoogen losprys te kunnen uitwisselen.

Onder de gasten was ook de heer Frédéric Lemaitre, dien ik in de Tour de Nesle zoo bewonderd had; wy vonden hem een zeer beschaafd man, en met belangstelling hoorden wy hem over zyne kunst spreken, waartoe ik hem op-

rottelyk trachtede uit te lokken.

Des avonds om 8 ure vertrok ik met den postwagen naar Toulon. Het begon spoedig wat te regenen; doch zoodra dit ophield deed ik, als gewoonlyk niettegenstaande den nacht eene wandeling terwyl de wagen bergop ging.

Woensdag 7 augustus. Van het stadje Aubagne konde ik niets zien. Te Cuges, een dorp, waar wy om een uur aankwamen, dronk ik koffy. Spoedig kwam nu de maan op, de lucht werd helder, en toen leverden my de afwisselende vormen der bergen, die wy steeds rondom ons hadden, genoegzaam onderhoud voor den byna slapeloozen nacht. Het tooneel werd veel belangryker, toen wy kwamen in de Gorges d'Ollioules. Zoo noemt men de engte tusschen hooge rotsen, die in vele woeste, zonderbare vormen zich nederen, en niets dan eene naauwe doortocht aan een bergstroom overlaten, langs en over welken men met moeite gelegenheid gevonden heeft een weg aan te leggen, die dikwyls gehouwen uit de overhangende rotsen. Wy waren juist hier toen de eerste morgenschemering zich met het licht van de maan vermengde, het oogenblik konde niet gunstiger zyn: de groote schaduwen en het statige licht op de witte kalkrotsen wisselden elkander op eene treffende wyze af. Telkens kronkelt de weg, zoodat de rotsen zich rondom schynen te sluiten, en men is tusschen die hooge wanden als van de wereld afgesneden. Eindelyk opende zich dit verheven schouwspel, en op eens bevond ik my in eene groote, lachende valei, waar alles het schoone zuiden aankondigde,

Eenige ruines op de bergen maken de vallei van Ollioules nog meer schilderachtig.

Richard Guide 321.

de. De koele morgenlucht bragt mij de geur der oranjeboomen, die met de olijven rijen en andere zuidelijke planten deze vallei versieren. De regen had al het groen verfrischt, zoo dat mij deze vallei wezenlijk wonderschoon voorkwam; en het afsteekende met de grootsche, maar doode natuur die ik zoo even verlaten had, maakte den indruk van het schoone des te levendiger.

Ollioules, waarnaar de Gorges en deze vallei genoemd worden, is eene lieve, kleine stad.

Om half 6 kwam ik te Toulon in de herberg La Croix d'Or aan.

Na ontbeten te hebben begon ik mijne wandelingen; de omtrek van de stad is niet zeer groot, ik ging dien rond over de wallen. Men ziet van daar steeds aan de landzijde hooge bergen, waardoor deze stad tegen den invloed van het noordelijk klimaat beschermd wordt; ook zegt men mij dat het hier des winters nog veel minder koud wordt dan in Marseille. Die bergen hebben eene minder steile helling en zijn veel vruchtbaarder dan die nabij laatst genoemde stad; zij zijn groen met vele landhuizen en leveren een zeer aangenaam gezigt op. De zee tempert de hitte en de koude en maakt het land schooner. Dit alles zoude Toulon tot een zeer verkieslijke woonplaats maken, indien het niet vesting en krijgszeehaven was. Op de bergen zijn ook vestingen, waarvan sommige weleer gebruikt zijn om de stad te beschieten.

Op mijne wandeling zag ik nu La Place d'armes, een uitsteekend mooi plein met boomen beplant, en omringd van schoone regelmatig

Ik verwonderde my aan den vryheids-
boom, die op de haven staat, het borstbeeld
van den koning te zien.

188

gebouwde huizen. Eén der zyden wordt inge„
nomen door de Préfecture maritime.
De Haven is vierkant, niet zeer groot,
maar vry diep, en voor grootere schepen dan
zy bevatten kan is de rede volkomen vei„
lig. De kaai aan de haven is breed en fraai.
Het „Hopital des marins" vond ik luchtig,
ruim en net. Het heeft eene fraaye wan„
deling onder hooge platanen, en het uitzigt
op de bergen in den omtrek. De verzorging
der zieken geschiedt door geestelyke zusters, en
huiswerk door galleiboeven, die steeds zeer af.
Dit ziekenhuis is uitsluitend bestemd voor
zeelieden in 's Ryks dienst.
Aan het Stadhuis zag ik twee Cariatiden
welke het balcon ondersteunen, gemaakt
door Puget 1657. Zy worden zeer bewon„
derd en kwamen my voor werkelyk goed
uitgevoerd te zyn.
De hoofdkerk heeft een schoonen Griekschen
gevel, en in dezelve is boven een der altaren
een oud beeldwerk waar bovenaan „Dieu
le Père" en onderaan twee engelen met
wierookvaten voorgesteld zyn: deze engelen
„thuriféres" zyn mooi.
Men heeft in deze stad het kruis der mis„
sionarissen weggedaan.
Ik zag werken aan eene haven voor koopvaar„
dyschepen, die men buiten de stad graaft; eene
nieuwe poort, welke derwaards voert, is reeds
vaardig.
Men bouwt hier ook een nieuw Palais de
justice.
Het belangrykste voor den vreemdeling in Toulon
is het Arsenal de la marine royale. Om dit
te zien moet men eenige aanbeveling hebben, en
die bekwam ik van den Nederlandschen Consul,

Indien ik van deze lekrielheid onderrigt
ware geweest, zoude ik ze hebben kunnen
vermeiden: de heer Barin had my eene aan-
beveling gegeven aan de heeren Cressions
Cadet et fils en die boden my aan den toe-
gang tot het Arsenaal te bezorgen.

La Corderie

Monsieur Jouve, die my daarvoor twee francs deed betalen. Dit Arsenaal bevat alle de inrigtingen tot de vloot betrekkelyk; men wordt door een gendarme daardoor rondgevoerd.
De touwslagery is een schoon gewelf rustende op vier regen pilasters en, met de vertrekken aan de twee uiteinden, 1100 voet lang. Ik zag er kabels vervaardigen, dat geschiedt door een zeker getal reeds vaardige touwen tot een te draagen. Er was ook een „dépôt de chaines en fer" welke op de Fransche schepen eveneens als elders in gebruik zyn. Het „Magazin général" is een groot gebouw met drie gewelfde verdiepingen, waarin alle soorten van scheepsbehoeften bewaard worden; ook de meubels en alles wat tot de huishouding dient. Ik kan over de volledigheid niet oordeelen; doch het kwam my voor dat ik elders meer orde en zindelykheid gezien had dan hier plaats vond.
De Salle d'armes bevat een grooten voorraad van wapenen van alle soort, die op schepen gebruikt worden; die kwamen my voor beter in orde te zyn.
In de werkplaats der Armuriers worden alleen wapenen hersteld, geene nieuwe vervaardigd.
Het Parc d'Artillerie bevat een groot aantal kanonnen, en voorraad van kogels.
Tusschen deze werktuigen van vernietiging ziet men schoone bloemen, byzonder oleanders, het was my als of ik ze op het graf der Slagtoffers geplant zag.
De Modellenzaal, die men hier ook Musée noemt, is niet groot en, wanneer men die van Woolwich, Amsterdam en elders gezien heeft, kan zy voor reizigers als ik ben niet belang opleveren

Ik zag hier ook een magazyn van masten.

8 kanonierschepen lagen er onttakeld.

190

Het Atelier de Voilerie bestaat uit twee groote zalen, waar men alle de werkzaamheden tot het vervaardigen van zeylen ziet verrigten.

Op de werf lagen twee brikken, drie fregatten en drie linieschepen. Die worden alle onder dak gebouwd, en voor de linieschepen heeft twee zulke gebouwen, die men Calles noemt, waar de daken op schoone steenen zuilen rusten, en waar de grondslag, waarop de kiel van het schip gelegd wordt eveneens van gehouwen steen gebouwd is.

In het dok lag een vry groot aantal afgetakelde schepen; er zyn byzondere magazynen langs het dok waar de tuigen van elk schip bewaard worden. Twee of drie schepen waren in gereedheid of byna, om in zee te kunnen gaan. Des avonds wordt het dok met een ketting gesloten. Er is een droog dok, en een tweede wordt gegraven, ook worden er nog nieuwe magazynen gebouwd.

Het werk in dit arsenaal geschiedt grootendeels door veroordeelden tot dwangarbeid (forçats, galériens) zoo men my zeide bedroeg hun getal nu 3000 en dat van vrye arbeiders 3500. Deze veroordeelden onderscheiden zich door de kleding: roode of bruine buizen en mutzen van dezelfde soort, vele zyn twee aan twee gekétend. Zoo gaan zy ook in en om de stad openbaren arbeid verrigten, steeds met gewapende opzigters. Zy worden hier in groote vertrekken gehuisvest liggen op houten britsen met eenig stroo en eene grove deken. Dit is wat men „bagne" noemt. Een paar oude schepen dienen eveneens voor hun verblyf. De gendarme die my begeleide, zeide, dat zy

meer brood bekomen dan de soldaten, en elk een halven litre wyn daags; maar de soep die zy bekomen is niet zoo goed als die van de soldaten. De beste bekomen twee maal 's weeks vleesch. Het gezigt dezer lieden maakt een akeligen indruk, vooral van de geketende. Het is mogelyk, dat zy niet zoo zeer ongelukkig zyn; men vergt van hen niet meer arbeid, dan van vrye arbeiders, zelfs was ik verwonderd hen zoo dikwyls werkeloos te zien; en voor hun levensonderhoud wordt gezorgd, terwyl de vrye handwerker dit somtyds ontbeert; maar de slavernij, de opeenhooping van zedelyke verdorvenheid, de menschelyke verworpenheid, die zyn het welke een zoo pynlyken indruk maken; en meermalen kwam by my op, dat, wanneer ik my ooit eene woonplaats kiezen kon, het gewis niet zyn zoude, waar een „bagne des galeriens" bestond. Telkens bieden zulke forcats de vreemdelingen iets van hun werk te koop aan; men zoude geneigd zyn, by die gelegenheid eenige weldadigheid te bewyzen; maar de menigte maakt het onmogelyk.

Ik moet ten slotte nog bemerken, dat men in dit arsenaal door plompe, onwetende gendarmes wordt rondgeleid, die niets meer verlangen dan spoedig hun drinkgeld te verdienen; zoo dat ik de helft minder zoude gezien hebben, indien ik niet vooraf opgeteekend had, wat er te zien was. In de byzondere inrigtingen heb ik evenmin geene lieden van eenige beschaving en welwillendheid, om de weetgierigheid te voldoen, aangetroffen.

Het Arsenal de terre is niet groot; ik zag
er niets dat myne opmerking tot zich trok
dan eenige kanonnen uit Algiers, maar
van een geschut, om met negen kogels te
gelyk te schieten: de middelste opening was
grooter dan de acht andere, die gelyk waren.
Twee maal heb ik gevaren: voor en na de be-
zigtiging van het groot arsenaal, die op een
bepaald uur moest plaats hebben. De twee-
de reis voer ik tot het Hopital Saint Man-
drier een uur van de stad op de kust gele-
gen. Als men de haven uitkomt heeft men
eerst „la petite" en vervolgens „la grande rade"
beide aan de regter hand. Die zyn door den
vorm en de verhevenheid van de kusten en de
bergen en door een schiereiland uitsteekend
beschut. Van hier kunde ik de forten op de
hoogten rondom de stad goed zien, ik telde er
vyf, het voornaamste is „le fort de la Malgue"
Aan de kust voer ik voorby „le fort de la gros-
se tour." Zuidwestelyk van de stad zag ik aan
den voet van een berg het dorp La Seine.
Ik telde 16 gewapende schepen op de reeden;
daaronder wees men my de Gabarre l'Aga-
the, die de hertogin van Berri naar Palermo
gebragt heeft; verder af het fregat van 60
stukken, la Melpomène, die de cholera uit
Lissabon heeft medegebragt. Het ligt nog in
quarantaine, en het scheepsvolk is in het
Lazaret opgenomen. Dit ligt aan de kust
wat verder dan het Hopital Saint Man-
drier, ik zag het op eenen afstand. Een rook
die er opging kwam, zoo men my zeide, van
het verbranden der klederen der choleraziek-
ken. Door den niet zeer breeden ingang der baai,
welke de groote en kleine reede bevat, en welke

193

ingang niet breed is, zag ik de eilanden Hyères; de Stad kan men van hier niet zien, wel de berg aan welkes voet Zy gebouwd is.

Het hospitaal Saint Mandrier vertoont zich reeds in de verte zeer schoon, en nadeby geko„men vindt men zich niet bedrogen. Het is ge„heel nieuw, voor 15 jaren begonnen werd het voltooid voor drie jaren. Het bestaat uit drie groote opzichzelfstaande gebouwen welke even zoo vele zyden van een groot vier kant beslaan. Die gebouwen hebben drie verdiepingen en omgangen, langs welke men in de vertrekken van elke verdieping komt; de vengsters zyn aan de buitenzyde. Het middelste gebouw is bestemd voor alle personen en inrigtingen die tot den dienst van het hospitaal nodig zyn: woning voor den bestuurder, geneesheeren, oppassers; — keuken, apotheek, magazyn. De twee an„dere gebouwen zyn bestemd voor de zieken alleen met uitzondering der officieren, voor welke ook in het middelste gebouw eeni„ge zalen zyn. In elk der twee zydgebouwen zyn 8 zalen met 32 bedden, dit maakt dus 512, doch die bedden zyn zoo ruim geplaatst dat men het getal des noods zoude kun„nen verdubbelen. De twee bovenverdie„pingen dezer gebouwen hangen met die van het middelste gebouw zaam door middel van kettingbruggen. Het geheel is van ge„houwen steen gebouwd, waarvan de groeve te La Ciotat is. Dit hospitaal heeft het groo te voordeel van geheel op zichzelf te staan, en heerlyke, zyne lucht te hebben; doch het heeft geen stroomend water, daarom heeft men achter hetzelve eene ontzachelyk grooten regenbak gebouwd; op en naby welken boo„

men en heesters geplant zyn bestemd voor wandelingen.

Dit hospitaal is gebouwd, om in buitengewone gevallen, byzonder voor het zeevolk gebruikt te worden. Tweemalen heeft het gediend: by gelegenheid van den togt naar Algiers, en eenige maanden geleden toen de typhus onder de galleiboeven heerschte. Deze laatste reis zyn er ruim 600 zieken geweest. Nu stonden alle de zalen ledig.

Ter zyde van het hospitaal bouwt men de kapel, die byna voleindigd is. Deze is een pronkstuk van nieuw bouwkunst, eene zeer schoone rotonde met een gewelf dat in- en uitwendig op Grieksche zuilen rust, volkomen in den vorm van een ouden tempel. Alle byzonderheden zyn uitsteekend, onderanderen de steenen wenteltrap, waarmede men naar de tribune gaat. Van de zee gezien vertoont zich deze kapel ook zeer goed. Of het nu zeer geschikt is, dat men de kapel van een ziekenhuis tot een prachtgebouw, in den bevalligsten Griekschen styl, maakt, komt my bedenkelyk voor.

Al het werk tot het bouwen van dit hospitaal en wat er toe behoort, is geschied en geschiedt nog door veroordeelden, zy zyn ook in het vervolg bestemd voor den dienst van het huis; daarom heeft men op een kleinen afstand een bagne gebouwd.

By myne terugkomst wees men my onder de linieschepen, welke afgetakeld in het dok liggen de Montebello en de Trocadero, beide van 130 stukken. In de haven liggen twee on-

de schepen, welke dienen voor de Ecole royale de navigation en voor de Artillerie de la marine. De kwekelingen zyn op die schepen tot dat zy als leerlingen op de vloot komen. Buiten de haven links is de Polygone, waar de oefeningen in het schieten met kanon en geweer plaats hebben. Toen ik er voorbygreet schoten de soldaten met het geweer naar den schyf.

Aan tafel was eene jonge Grieksche vrouw, welke de bevalligheid en regelmatige trekken van haren landaart bezat. Haar man zeide my, dat hy sedert tien jaar in Marseille gevestigd was. In hun gesprek kwamen, zoo my toescheen, dikwyls keelklanken voor, die men gewoonlyk aan onze taal verwyt.

Na 't eten heb ik wat uitgerust, en heb vervolgens nog eene wandeling gedaan; alles zaamgenomen is zy eene vry mooije stad en goed geplaveid. Het meeste levendigheid vond ik aan de haven, waar het tegen den avond regt lief was om te wandelen. Ik was verwondert hier geen nieuwsblad te vinden dat in Algiers uitkomt, in de koffyhuizen vroeg ik er vergeefs na. Evenwel heeft deze stad het meeste gemeenschap met die nieuwe volkplanting, alle Zondagen vaart eene Stoomboot derwaarts en volbrengt die overvaart in 62 uren.

Er gaat tegenwoordig ook eene stoomboot van hier naar Corsica, deze vaart twee malen 'sweeks.

Donderdag 8 augustus. Dezen morgen om 7 uur ben ik naar Hyères gereden, waar ik om 9 uur aankwam. De weg liep steeds door mooi heuvelachtig land, overal beplant met veel afwisseling van geboomte: olyven, vygen, amandelen, moerbezien, wyn; – platanen, groene en gewone eiken, pynboomen, populieren.

Hyères is noordelyk voor beschut tegen de koude en heeft daardoor zeer zachte winters; daarom wordt het aan zieken dikwyls aanbevolen, en vinden er deeze herstelling of altans verzachting. Dezelfde zachtheid van klimaat maakt ook de streek geschikt voor de oranjeboomen, en ook daarvoor is Hyères beroemd. Men kweekt ze hier in groote tuinen en verkoopt de vruchten. De twee voornaamste van die oranjetuinen heb ik bezigtigd: de Jardin Filhe en de Jardin Beauregard. De eerste is de grootste, die bevat 18000 oranjeboomen; daarenboven nog citroenen, perziken en andere, maar niet in zoo groot getal. Die boomen staan op reyen in vierkante vakken, en daar kan men tusschen door wandelen. Zoo men my zeide, waren het vroeger schoone hooge stamboomen, maar in 1820 zyn die tot aan de wortels doodgevroren, en de tegenwoordige zyn uit die wortels weder uitgeschoten, zoo dat in plaats van een dikken stam nu drie of vier dunnere boomen of struiken byeenstaan. Diezelfde vorst heeft ook vele olyfboomen doen sterven zoo dat het jaar 1820 in dit land als zeer rampzalig bekend staat. Die ramp werd niet dat vooger ook zoo erg had plaats gehad; er was namelyk byzonder vroege warmte geweest, de boomen stonden in bloei als in de maand april, toen het op eens den 11^{en} en 12^{en} Januari

197

vry sterk vroor; gelukkig nog niet er vooraf meeu, waardoor de wortels bewaard bleven. Drie jaren duurde het toen eer de oranjeboomen weder begonnen te dragen, en nog dragen zy minder dan voor 1820. Een boom gaf dikwyls 4000 vruchten, en men verpachtte doorgaans de pluk van een jaar voor ongeveer 40,000 francs; nu brengt die ruim 20,000 francs op; tot welk verschil evenwel de lagere pryzen mede bydragen. De grond tusschen de boomen wordt drie maal 's jaars omgespit en om de twee jaren gemest. Alle 8 of 10 dagen worden alle de boomen bevochtigd door middel van kleine kanalen waarin men door het openen van sluisjes water laat loopen. Het was nu niet de schoonste tyd om deze oranjetuinen te zien, de vruchten waren nog groen en staken dus niet van de bladeren af. De schoonste tyd is wanneer de oranjes ryp zyn en wanneer de boomen bloeyen. In Italie, en waar men de boomen niet enkeld voor de opbrengst kweekt, ziet men altyd gouden appelen gloeyen tusschen het donkere loof, want zy kunnen tot drie jaren lang aan den stam blyven; doch dan groeit alleen de schil niet meer de binnenste vrucht. Daarom plukt hier de pachter voor het einde van maart alle de appelen, en men ziet er in den zomer geen. Van de andere vruchten brengen de perziken nog ongeveer 2000 francs jaarlyks op. By het huis is een jardin d'agrément en daar zag ik vele schoone zuidelyke gewassen: de dadelpalm, die hier welig groeit, doch zeldzaam rype vruchten geeft; vele cypressen, wonderschoone dubbelde oleanders, die hier den naam van lauriers roses verdienen. Voor eenige planten is er eene trekkas, doch daarin behoeft men des winters niet te stoken.

Deze Jardin Filhe beslaat ruim 7 hectares, en

en zijn behalven het groote huis nog twee woningen. Dezer dagen wordt deze bezitting verkocht en, zoo men mij zeide, was de „mise a prix" 320,000 francs.

Deze tuinen maken den rijkdom van deze plaats uit; men vindt altijd goede aftrek voor de oranjes te Marseille, Parijs en elders; ook plant men nog meer en meer. Na drie jaren beginnen de oranjeboomen te dragen; de olijfboomen eerst na tien jaren.

De mogelijkheid van te planten en den grond te bebouwen, hangt in deze warme streken, waar het zoo zeldzaam regent, van het verkrijgen van genoegzaam water om te bevochtigen af. Hier bestaat deze mogelijkheid door een kanaal, dat nabij Soliès water uit de kleine rivier de Gapau aanbrengt. Lager, en dus nader bij Hyères, zoude men dikwijls in den zomer geen genoegzaam water in de rivier gevonden hebben. Dit kanaal, Leman genaamd, bestaat nog niet zeer lang, en men zegt dat men het aan een Engelschman verschuldigd is. Daarmede is de bloei van Hyères begonnen. Voor het gebruik van dat water bestaan bijzondere reglementen en beambten. Het dient om de molens te doen gaan en de twee laatste dagen van de week wordt het gebruikt om de tuinen en velden te bevochtigen. Elk eigenaar heeft een kanaaltje of sloot, welke door middel van een sluisje met het kanaal gemeenschap heeft. Naar evenredigheid van de uitgestrektheid van zijnen grond, mag hij nu dat sluisje van eene bepaalde grootte gedurende een bepaald getal uren openstellen. Het water dat hij op die wijze

199

verkrygt wordt door kleine gruppels over zyn geheele land verspreid zoo dat alle plaatzen beregtigd worden. Het is op die wyze, dat men ook in de warmste streken de planten welig daat groeyen; maar het is ook alleen op die wyze mogelyk.

Wanneer iemand te veel water na zich neemt, wordt hy met boete gestraft. Zoo is die inrigting hier en, zoo is zy algemeen in deze zuidelyke streken.

Voor het gezigt op de omstreken is een der beste punten op de ruines van het Chateau d'Hyères, dat op den top van den berg, waaraan de stad ligt, gebouwd was. Het was beroemd als een der sterkste in Provence, doch het is in den tyd der ligue verwoest. Deze ruine behoort thans aan een inwoner van Hyères, die zeer gaarne de vreemdelingen toelaat.

Ik zag van dat verheven punt eene groote hellende vlakte tot aan de zee; onmiddelyk voor my de stad met hare jardins d'orangers en verder uitgestrekte wyngaarden; ook vele olyf- en moerbeziebomen. Aan het strand zie ik in de verte de zoutwerken. De groote reede van Hyères zie ik omringd van het schiereiland Giens en de eilanden Porquerolles en Port-Cros; vele schepen in de zee. Ruïnwaardst vallegen tusschen de bergen, en over deze de reede van Toulon, van waar ik gisteren deze spitse punt van den berg zag. Overal zyn huisjes tusschen de wyngaarden verspreid. Het kasteel is zeer groot geweest en een aanmerkelyke omtrek daarbuiten was door muren en torens versterkt. De tyd en veel meer het buskruid hebben dit alles verwoest. Ik herinner my niet een kasteel gezien te hebben, waarvan de omvang zoo groot was. De muren en de rots zyn zonderbaar vermengd, en de eer,

Ze zyn byna zoo hard als de laatste.

Dit punt is waarlyk schoon.

De vriendelyke portier onthaalde my op brood en meloen met wyn en water.

Belangryk waren voor my de zoutwerken, waarvan my de heer Bazin, een der eigenaars, reeds vroeger gesproken had. Zy zyn een uur van de stad; ik reed derwaards. Zoo als ik verwachtte, vond ik de eenvoudigste fabriek die men zich kan voorstellen, dewyl de natuur byna alles verrigt. De inrigting bestaat uit een groot aantal vierkante vakken omringd van dykjes, waarin men het water laat uitdampen. Die vakken zyn van verschillende hoogte en hangen door sloten en sluisjes onderling zaam. Door middel van molens wordt het water in de hoogte gebragt. Een grooter vak (of reservoir) ontvangt het water, zoo als het uit zee komt, daarin neemt het zout van 3 graden, de natuurlyke ziltheid der zee, toe tot 10 graden; dan laat men het door 4 of 5 vakken (échauffoirs) gaan waar het steeds meer uitdampt tot de kracht van 30 graden. In zeer koele zomers moet men het soms tweemaal door deze vakken laten gaan. Wanneer het 30 graden sterk is laat men het in kleinere vakken (quarrés) en daarin blyft het uitdampen tot zout. Dit zout kristalliseert zich van zelf op den bodem, en naar mate het water door de zon verdampt, laat men er weder nieuw inkomen, tot eindelyk de laag van het zout dik genoeg is; dan begint de oogst. In warme zomers bekomt men meer, in koele minder zout; de regen zet ook het werk terug. Dit jaar is zeer gunstig geweest. Het inzamelen begint

daarmede, dat men het zout met houten spaden op hoopen werpt, die men gerbes noemt; hiermede was men thans bezig, en die menigte witte hoopen die zig opwierpen, maakten eene zonderlinge uitwerking. Die hoopen worden vervolgens tot groote bergen vereenigd, en deze heet men gamelles. Men bedekt die met pannen opdat het zout niet te veel door den regen wegsmelte. Magazynen heeft men alleen enkelde voor binnenlandsch vertier, maar de groote afleveringen geschieden van de Gamelles. Een kanaal loopt door de zoutwerken, daar laadt men het in groote schuiten en brengt het in de Russische, Zweedsche en andere schepen die het op de Reede van Hyères komen inladen. Er zyn vier molens waarmede het water in de hoogte gebragt wordt, die noemt men manèges. Zy zyn tot nog toe van de eenvoudigste soort geweest en door muildieren in beweging gebragt, waarvoor er by elken molen 4 waren. Thans is er een die door stoom gedreven wordt, doch dien heb ik niet gezien omdat hy ver af was. De hoogte waartoe het water opgemalen wordt is 9 voet.

In een goed jaar maakt men ongeveer 600 duizend minots, elk van 50 kilogram. Men rafineert het zout hier niet; doch het is wit en bruikbaar zoo als het wordt afgeleverd.

In gewone tyden werken hier 30 arbeiders; doch nu, als het zout wordt opgeschept (dans la recolte) werken er twee tot drie honderd; dit duurt omtrent 14 dagen. Het werk wordt bestuurd door een agent en 5 saulniers. Het was een dezer saulniers, welke my heeft medegedeeld hetgeen ik hier heb opgeteekend.

Inwendig is de stad zeer lelyk, morsig, met

enge, style straten, gedeeltelyk nog omringd van
oude zwarte muren; doch aan de zeezyde heeft
men verscheidene nieuwe schoone huizen ge-
bouwd en evenzoo buiten de stad. Onder de
laatste behoort het Hôtel de l'Europe waar-
men by Mr Barthelemy zeer vriendelyk ont-
vangen wordt. Er is in de stad eene regelmatige
vierkante plaats met boomen beplant; die is
gemaakt van den tuin van het gewezen kloos-
ter der Cordeliers; en op die hoogte is de muur
der stad weg gebroken. Die plaats is ver-
sierd met eene fontein en met eene zuil
waarop het borstbeeld van Massillon, welke
in Hyères geboren is. Dit gedenkteeken heeft
men hem in 1832 opgerigt. De kerk der Cor-
deliers was in de omwenteling ook verkocht
en diende lang voor magazyn. Zy is door de
stad teruggekocht om weder voor den gods-
dienst gebruikt te worden; men was bezig
ze daarvoor in te rigten. Het is een stevig
gebouw uit de middeleeuw

Voor 10 maanden is hier gestorven een Duit-
scher, met name Stultz, die groot vermo-
gen in Engeland verworven had, en sedert
vele jaren ter zake van de gezondheid te
Hyères woonde. Hy wordt betreurd als de
weldoener dezer stad. Onder zyne vele
giften is die geweest om het water van
eene fontein op eenige uren afstands
herwaards te leiden ten einde goed, ge-
zond drinkwater aan de inwoners te
bezorgen, die meestal het water van het
kanaal dronken, waaraan men onderan-
deren toeschreef, dat der zomers vele koort-
sen heerschen. Op eene obelisk die tevens fon-
tein is, heeft men in 1832 een opschrift ter
zyner eere geplaatst.

Tegen den avond ben ik gewandeld naar Notre

Dame de la Consolation, eene kapel op een
berg, drie kwartier van de stad. Men is daar
nader bij de zee, maar veel minder verhaven dan op de ruines van het kasteel; het
gezigt is wederom eenigszins anders. Bij het
ondergaan der zon vertoonden zich de
eilanden en de bergen zeer schoon.

De kapel was gesloten en de woning
daarbij evenzeer; ik meende dus het
heiligdom niet te kunnen zien. Toen
ik weder heenging, hoorde ik lieden in
de woning gaan. Nu klopte ik aan, en
dadelijk kwam een zeer levendige jongeman met zwarte oogen voor den dag:

„Je vais ici avec mon oncle qui dit
„la messe, zeide hij, cet homme que vous
„avez vu rentrer avec moi c'est mon
„père, il est venu pour nous voir; nous
„sommes de la Corse." Hij was zeer ingenomen met de wonderdadige Maria; ook
is deze kapel ongemeen behangen met
ex votos; een groot schilderij in gouden
lijst was van eene dame uit Parijs, die
Notre Dame de la consolation volkomen
hersteld had. Het schijnt, dat dit wonderbeeld de eer der genezing betwist aan
het zachte klimaat, waaraan de
ijdele wereld die toeschrijft, en daar zij
dus alleen met „le bon Dieu" concurreert is
het natuurlijk, dat de priesters het wonder
veeleer aan het beeld, door hunne handen
gemaakt, toekennen.

Ik moet nog opteekenen, dat men in
vreemde, en zelfs in Fransche werken,
veel gesproken vindt van de „Iles d'Hyères", als de plaats, waar (men) voor de herstelling
der gezondheid naar toe gaat. Dit is geheel

onjuist; die eilanden leveren geen aangenaam of gunstig verblyf op; zy zyn alleen bewoond door visschers, jagers en een paar honderd invaliden, welke met hunne familien daar gevestigd zyn. De zieken wonen in, en meer nog om, de stad, alleen in den winter, niet in den zomer, want dan is Hyères minder gezond dan Toulon en andere plaatsen, en zyn er menigvuldige koortsen. Ik kan my voorstellen, dat het zachte klimaat zeer goeden invloed heeft; maar de plaats levert, naar my dunkt, niet zeer groote uitlokkendheid op. De gezigten, vooral op de zee, zyn schoon, maar eentoonig; wandelingen zyn er byna niet; de tuinen kunnen aangenaam zyn als zy bloeyen; maar het poëtische van het zuidelyk klimaat vertoonen ons die nieuw geplante boomen niet. Die naar Italië gaan kan blyve niet te Hyères.

Vrydag 9 augustus. Ik ging reeds in den nacht om 2 ure op reis, om den postwagen, die om 4 ure van Toulon naar Draguignan vertrok, en waarop ik myne plaats genomen had, met zekerheid aan te treffen. Ik wachtte dien op in het vlek Lavalette. Om 7 ure kwamen wy te Cuers, een aardig stadje. Wy reden door heuvelagen doorgaans mooi land. De oly is het belangrykste voortbrengsel dezer streken; ook ziet men de olyven menigvuldig en zeer groot en dik. Nu en dan reden wy ook

Mijn reisgenoot zegt mij dat man nog ruines van Moorsche gebouwen in deze streken vindt, en dat een klein soort van baksteenen, welke menigvuldig worden op„gegraven bekend zijn onder den naam van „Sarrasines."

door of langs bosschen van kastanje-, pijn- en yke-boomen. Eenige dorpen zagen er zeer malerend uit, onderanderen Pignans. Somtijds zag ik dorpen geheel op en aan hooge steile rotsen gebouwd, een daarvan was Gonfaron. Dit staat schilderachtig, maar het moet zeer moeilijk voor de bewoners zijn. Die dorpen zijn blijkbaar ontstaan door de kastelen, rondom welke de landlieden woningen gebouwd hebben, in de hoop op bescherming. Om 11 uur waren wij te Le Luc, een lelijk stadje, waar wij middagmaal houden. De ligging is allerliefst, men bouwde er verscheidene nieuwe huizen.

Op onzen verderen weg merkte ik weder links, op eene hooge rots, het dorp Le Canet op. De streek waar ik heden doorreisd heb heeft in de Middeleeuwen zeer te lijden gehad van de Saracenen; niet ver van hier is La Garde Fraisnet (Fraxinetum) waar zij zich langen tijd gevestigd hebben, en de bergen, waarlangs ik mij hier bevond, heten nog „Mont des Maures." Ik vermoed, dat die vele dorpen, welke men op bijna ontoegankelijke hoogten gebouwd ziet, ontstaan zijn, toen men zich tegen de plunderingen dezer Mahomedanen moest kunnen verdedigen; hetgeen op die punten het best konde geschieden. Opmerkelijk is het, dat zoo vele eeuwen nadat de oorzaak heeft opgehouden de bewoners hunne dorpen niet in de vlakte verplaatst hebben; doch de landlieden vooral zijn zeer aan de plaats hunner geboorte gehecht.

Hier zyn de kurkboomen weinig in getal, maar by Frejus leveren zy een aanmerkelyken tak van rykdom voor het land op.

Onder de boomen wier gezigt my nieuw was behoorde nog de Jujubier. Zyne langwerpige vruchten waren nog niet ryp; men eet die hier versch en zy zyn zoet en aangenaam van smaak. In ons land gebruikt men een toebereidsel van die vruchten voor de borst.

Richard Guide 336

Wy kwamen door Vidauban, een vlek aan de helling van een berg gebouwd; op den top staat eene kapel, die eene zeer goede uitwerking doet.

In de bosschen die wy doorreden zag ik nu, behalven de boomen die ik reeds genoemd heb, eenige kurkboomen. Zy vielen dadelyk in het oog door het gemis van de bast. Die valt er jaarlyks vanzelf af.

De moerbeziebomen, die ik hier veel zie, zyn groot en schoon. Het zyn uitsluitend witte, die voor de zydewormen dienen; de vruchten worden niet gegeten, men geeft ze aan de zwynen. Roode moerbeziebomen heeft men ook, maar alleen voor de vrucht; daarvan zyn de bladeren niet goed voor de zydewormen. Men heeft ook boomen die geheel geen vrucht dragen, en die men "muriers vierges" noemt. Die dienen voor sieraad in de tuinen; ik zag er zulk een in den tuin van den heer Castellane by Marseille, die heerlyke schaduw gaf.

Eene vry mooye brug bragt ons over de rivier l'Argent. Vervolgens kwamen wy in Les Arcs een oud stadje gebouwd rondom een kasteel aan de top, dat nu ruine is. In het dorp Frans, dat wy vervolgens doorreden, zag ik eene fabriek waar zyde gewonden werd.

Wy kwamen te Draguignan tydig aan, zoo dat ik myne nieuwsgierigheid in deze stad genoegzaam kon voldoen. Ik ging dadelyk eene fabriek zien, waarin de zyde hare eerste bewerking ondergaat. De Cocons, zoo als de

x eigentlyk gemachtige

landlieden die doorgaans verkoopen, worden hier ontwonden. Men begint met ze door stoom te doen sterven, dewyl ze anders tot vlinders zouden overgaan. Dezelfde stoomketel verwarmt aanhoudend een rei van bakken met water waarin die cocons gelegd worden, om de natte+ stof, die ze omgeeft op te lossen, ten einde de draad afwindbaar worde. Als eenige cocons op die wyze losgemaakt zyn, roert men met een kleinen bezem in het water, en dan hechten zich de zeer dunne draden van de cocons aan dien bezem. 1°. Vyf zulke draden worden nu zaam tot een op een wieltje gewonden, dit is de eerste „filature".
2°. Van dat wieltje wordt die draad (van vyf cocons vereenigd) op een „bobine" gewonden, dit is de eerste „dévidage". 3°. Deze draad wordt gedraaid en bekomt eene zekere sterkte; dit draaijen heet men hier „le filage" 4°. Twee zulke draden worden tot een gemaakt: le doublage". 5°. De dubbelde draad wordt getwernd (mise sur la torse) By deze bewerking draait de „torse" juist andersom dan by de eerste „filage".

Dan is de draad in den staat waarin hy kan gebruikt worden om te weven; doch de wever laat dien vooraf nog verwen, en doorgaans laat hy de gesponnen zyde vooraf nog ontwinden, om de soorten te kunnen onderscheiden, en na het verwen wordt zy steeds ontwonden; daardoor vindt men in de spinneryen ook de bewerking van het „dévidage".
Ik zag hier nu meest gele en slechts weinig witte zyde: de fabrikant zeide my, dat by de ge-

wand zydekultuur de landman aan het toe-
val overlaat, dat sommige wormen witte
en de andere gele zyde opleveren; doch dat in
sommige plaatsen, waar men zich opzette-
lyk toelegt op het voortbrengen van zyde, die
wit blyven moet, de kweekers der wormen trach-
ten uitsluitend die soort van wormen te ver-
krygen, welke witte Cocons maken.

Van de bewerkingen, die ik zoo even beschre-
ven heb, zag ik hier de eerste; de vier andere
zag ik te Frans. De zyde komt in verschil-
lenden toestand in den handel: wanneer zy
enkeld ondergaan heeft, wat hier plaats
heeft, alleen van de cocons ontwonden is, heet
zy „soie graise" of „écrue"; — wanneer zy al-
le vyf de bewerkingen heeft ondergaan, en
dus volkomen gesponnen is heet zy „soie
organsinée of organsin."

Men had in deze fabrieken geen stoomwerk-
tuig of waterwiel als algemeene kragt; de
raderen werden met de hand gedraaid. De
daglonen zyn ook niet hoog: 18 en 12 fran-
sche sous.

Door dit zien van het spinnen der zyde, heb
ik myne kennis van de behandeling dezer
grondstof getracht volledig te maken. Het
kweeken der wormen heb ik reeds vroeger,
onder anderen te Würzburg, gezien. Hier
vond ik daartoe geene gelegenheid, sedert lang
zyn de wormen tot Cocons en deze (tot
voortplanting bestemd zynde) tot vlinders
overgegaan; de vlinders hebben eyeren gelegd,
en thans heeft de landman niets dan deze
eyeren (graines) die hy bewaart voor het
volgend voorjaar.

Draguignan is eene vry nette, kleine
stad, hoofdplaats van het département du

Draguignan heeft ook zijne geschiedenis van een monsterdier, dat even als de Tarasque van Tarascon, door heilige handen bedwongen is. Saint Armanthère heeft dit wonder verrigt. Vroeger heette de stad slechts Ignan. Men had hier ook eene groote beeltenis van den draak uit hout en bordpapier, die in processie werd rondgevoerd, doch die heeft men in de omwenteling verbrand, en er is geen nieuwe vervaardigd.

var, aan het riviertje, de Artuby, in eene zeer schoone heuvelachtige streek gelegen. Vele straten zyn niet zeer smal of kronkelend, een paar pleinen zyn ruim en met boomen beplant; helder water stroomt midden door alle straten. De Jardin des plantes is voor het genoegen der inwoners, niet voor de wetenschap bestemd; als wandeling is hy zeer lief, met het gezigt op het schoone land. De Allées d'Azemar zyn mooye lanen van platanen en populieren, buiten de stad. Ik vond byna geene wandelaars, doch de inwoners zaten meestal voor hunne huizen, en genoten op die wyze den koelen avond.

Zaturdag 10 augustus. Om 2 uur des nachts zyn wy reeds op reis gegaan. Het had een weinig geregend, de morgenlucht was heerlyk. Wy zyn zeer opgeklommen in de bergen. Dit zyn nu de Monts Esterels, die even, als de Monts des Maures, laatste takken der Alpen zyn. Dikwyls bevonden wy ons in bosschen, die bestaan meest uit pynboomen, van verschillende soorten, ook eiken, die men hier drieerlei heeft: de gewone, die hier chêne blanc genoemd wordt, om hem van den chêne vert te onderscheiden, welke zyne bladeren in den winter behoudt; - de derde soort is de kurkboom: chêne liège. Van deze zyn er maar weinig. Aan den weg lagen geene dorpen, wel op eenigen afstand links op de hoogte. Men wees my daar onder anderen Callas, waarvan men my verhaalde, dat de inwoners kort voor de omwenteling den Seigneur vermoord hebben, omdat hy zich het jus primae noctis had aangematigd. Toen zyn opvolger aankwam, ging men hem plegtig

te gemoet, doch men bragt eene doodkist mede, en toen de nieuwe heer de beteekenis daarvan vroeg, zeide men hem, dat dit was om hem te doen zien wat hem te wachten stond, indien hy de inwoners behandelde zoo als zyne voorgangers. De nieuwe heer was hierop spoedig heen gegaan.

De landlieden zyn, zoo men my zegt, in deze streken algemeen zeer ongemakkelyk; by den intogt der verbondene mogendheden hebben zy vele Oostenrykers om het leven gebragt.

Om 7 uur kwamen wy in de groote waag-vallei van Fayence, een dorp, dat schilderachtig op de hoogte ligt. Hier verloor ik een reisgenoot die van Toulon met my gekomen was, namelyk een student in de geneeskunde, welke zyne ouders te Fayence met de vacantie ging bezoeken. Ik had gelegenheid gehad, om hem eenigzins te leeren kennen, want wy waren den vorigen geheelen dag alleen voor in den wagen geweest. Ik vond in hem een staal van de jonge lieden aan de Fransche hooge school, zoo als men my die beschreven had. Hy hield zich blykbaar meer met de politiek dan met zyne studien bezig, welke in tyden als deze slechts byzaak zyn. Het was byna niet mogelyk over iets anders met hem te spreken, hoezeer my ook de gesprekken over politiek tegenstonden. Hieromtrent vereenigde hy nu de overdrevenste voorstellingen met een onbegrensd zelfvertrouwen en eene aanmatiging die alleen bespottelyk zyn zoude, indien men niet wist, welke gevaren daaruit kunnen ontstaan. Aan wederleggen of redeneren, waartoe ik,

met den staatsman van achttien jaren, toch weinig lust had, was niet te denken; want alles was in onwedersprekelyke magtspreken besat. b v: Il faut que ce grand drame finisse, depuis quarante ans la France cherche la liberté; la jeunesse actuelle est appelée à la lui donner. Vous apprendrez bientôt que la république est proclamée; c'est le seul gouvernement rationnelle. Il faut que tout le monde puisse parvenir; plus de distinctions plus de faveur. On abolira tous les impôts, mais on prendra aux riches une partie de leurs biens; en leur laissant le tiers c'est encore une grace, car ils ont tout acquis tous des lois iniques. Le peuple aujourd'hui est civilisé, il ne commettra pas d'excès, mais il se mettra en possession de ses droits, il les connaît, nous républicains, nous répandons ces connaissances. Nous ne ferons pas la guerre, mais nous assisterons les républicains de tous les pays. Dergelyke wysheid vernam nu in alle formen. Over Napoléon de gewone oordeelvelling: Il était despote mais avec lui nous étions les despotes des autres peuples, il y avait récompense.
Toen ik hem voorstelde of het niet raadzaam zoude zyn dat hy en zyne makkers eerst wat ondervinding opdeden alvorens te oordeelen en te handelen, zeide hy my dat zy dat gemis door de geschiedenis aanvulden; en als ik eenigszins van geschiedenis

sprak, bleek het dadelyk, dat hy daarvan niets, dan eenige magere algemeene kennis bezat, „pour les grands traits", en dat hy geheel scheve en valsche voorstellingen van de lotgevallen der volken had. Voor hem was alles, wat men hem er van geleerd had een groot bewys, dat alle ongelukken waren voortgekomen, omdat men geene republieken met het beginsel der souvereiniteit des volks had daargesteld, en dat dus „La jeunesse actuelle qui possède tant de lumières, qui a tant de vigueur et de patriotisme" ten spoedigste dat gelukkig tydperk moest daarstellen.

Deze jonge mensch was zeer beleefd en scheen zacht van karakter te zyn, ook ik kende niet zonder angstig gevoel dien hoogen graad van verblinding en politiek fanatismus beschouwen, waartoe vele bekwame, maar gewetenlooze lieden in Frankryk tegenwoordig de jeugd trachten te brengen, en waarin zy maar al te wel slagen, indien het waar, wat my de student zeide, dat aan alle de scholen der universiteit de jonge lieden dezelfde gevoelens hebben. Zyne ouders, zeide hy, waren légitimistes, en hadden veel leedwezen over zyne meeningen, maar dat kon niet helpen.

Niet ver van Fayence reden wy langs eene eenzame herberg, „Les Grandes Terrasses" genaamd. Op de hoogte links zag ik onder anderen het dorp Monteron. Niet ver van daar vindt de overblyfsels van eene Romeinsche Stad die geheel verwoest is, en waar

4. nu geene menschen meer wonen; men noemt

te Vielle Ville.

Om 9 ure kwamen wy aan eene tamelijk eenzame
herberg, La bolle noire genaamd, waar wy ont-
beten met ons brood, kaas, vruchten en wyn;
koffy heeft men hier niet. Dezelfde drie
muildieren hebben ons van Draguignan tot
hier gebragt.

Op onzen verderen weg zyn wy even min
door dorpen gekomen, die liggen alle hooger;
ik merkte onderanderen op, dat Cabris op
den top van een berg ligt; Pomeirade ligt wat
lager. Het land blyft steeds heuvelachtig
ook veel met steenen bedekt; overal zag ik
veel olyfboomen, die maken der voornamen
rykdom uit. Men ziet veel woningen ver-
spreid tusschen het groen. Het land is mooi en
schynt welvarend. Wy ontmoetten veel
beladen muildieren en ezels. Door dat wy
steeds hooger kwamen, bekwamen wy meer
en meer een uitgestrekt gezigt; eindelyk
zagen wy ook de zee.

Om half 12 kwamen wy te Grasse, eene
kleine welvarende stad, allerliefst gelegen aan de
helling van een berg, omringd van tuinen met
rozen, oranjes, jasmynen en alle andere soorten
van welriekende bloemen; want Grasse is de
zetel der Fransche parfumerie: rondom de
stad zyn de grondstoffen, in de stad de fabrieken.
De tuinen zyn op terrassen aan een berg aange-
legd, zoo dat men ze van de hoogte overziet. Eene
fraaije wandeling, le Cours genaamd, met hooge
boomen en rondom met steenen zitbanken, geeft
bysonder gelegenheid, om het schoone gezigt te
genieten; men heeft daar de welbebouwde land-
streek en verder de zee voor zich. Het is Cannes,
dat men aan de kust ziet, waar Napoleon
den 1 maart 1815 aan land stapte. Ook hier
is die aankomst van den keizer nog levendig in
geheugen, men wees my een klein landgoed bo-

ven de stad, Plaisance geheeten, waar hy het middag-maal gebruikt heeft.

Ik had nog tyd, om ook eene fabriek van reukwerk (parfumerie) te bezien. Men werkt daar byna op dezelfde wyze als in de fabrieken van geestryke dranken; als eene verbetering wees men my een toestel, waarin men de stoom door de bloemen doet gaan waaruit men den geur wel trekken. Die wyze van distilleren zeide men my dat zeer goed slaagde. Behalven de welriekende oliën en wateren, die men hier vervaardigde, waaronder ook het Keulsche water behoort, maakte men ook zeep en pomade. Om aan deze laatste den verlangden geur te geven, wordt ze in dunne lagen op glasruiten gesmeerd, die elk in een raam bevat zyn: deze ramen legt men op elkander, en daar tusschen de bloemen, waarvan de pomade den reuk moet aannemen, zoo dat deze bloemen binnen het raam besloten en onder de laag pomade liggen. Gedurende twee en eene halve maand worden dagelyks de bloemen vervarscht, en dan is de pomade genoegzaam van den reuk doordrongen. Thans waren de tuberozen en de jasmynen in vollen bloei; men plukt ze des avonds en brengt ze dan in groote hoeveelheden in de fabrieken. De doosjes, flesjes en versiersels der welriekende waren worden ook hier vervaardigd.

Om half twee reden wy naar Antibes, waar wy om 5 ure aankwamen. Het land is mooi, de heuvels zyn met velerhande geboomte bedekt: vyken, pinien, cypressen, ook reden wy door mast-bosschen. Voor het eerst in Frankryk zag ik op de-

zen weg tabak.

Antibes is een lelyk, morsig stadje, zeer slecht geplaveid; de haven is door een steenen hoofd goed beschermd en vertoont zich zeer mooi. Eene zuil ter eere van Lodewyk XVIII in 1813 opgerigt is blyven staan, omdat men hier al-gemeen voor de oude regering gezind is: Antibes heeft zich in 1815 niet aan Napoleon over-gegeven.

Sedert een paar dagen zie ik de vrouwen veel breyen; hier doen zy het al gaande en op ezels rydende.

Moeyelykheden omtrent de pas van een onzer reisgenoten hielden ons op, zoo dat wy eerst om zes uur onzen weg naar Nice konden vervol-gen. Die liep nu steeds langs de zee. De olyfboomen zyn grooter en dikker geworden naarmate wy Italie genaderd zyn; hier vor-men zy gehele bosschen. Wy lieten links de dorpen Cagnes en Villeneuve liggen, waarvan men my deze byzonderheid verhaalt. De heer van het eerste heeft in de omwenteling Frank-ryk verlaten, zyne goederen zyn verkocht, en nu zyn de boeren eigenaars van den grond en is het gansche dorp zeer welvarend. De heer van het tweede is gebleven, zyne goederen zyn niet verbeurd verklaard, zoo dat zyne fami-lie nog in het bezit is van den grond; de boeren hebben geen eigendom, zyn van den heer geheel afhankelyk en leven in groote ar-moede; de rentmeester van den heer is de eenige in het dorp welke in overvloed leeft.

Toen wy aan de rivier de Var kwamen, wel-ke de grensscheiding is tusschen Frankryk en

Sardinie, was het over acht uure, op welken tyd aan de beide zyden het hek aan de brug gesloten wordt. Als eene gunst verkregen wy dat men ons het Fransche hek opende; en dezelfde gunst beloofde men ons ook aan het Sardinische, indien wy spoedig kwa-men; maar de Fransche commissaris van politie hield zich zoo lang bezig met onze passen, dat toen wy eindelyk op de brug waren en ons aan het Sardinische hek vervoegden, men ons zeide dat het te laat was. Nu was het Fransche hek weder toe, en wy stonden dus op de Pont du Var, van het wederzydsch grondgebied uitgesloten. In dien onaange-namen toestand wende elk van ons zyne welsprekendheid aan, om de Sardinische wacht over te halen ons binnen te laten. Lang bleef dit zonder vrucht, en wy waren gereed, om aan de Fransche zyde te bepraten, of men ons wilde laten terugkeeren, toen op het onverwachtst en met barsche verwytingen, de onderofficier ons het hek opende. Niemand van ons kon begry-pen, wat op eens dien man van besluit had doen veranderen. Wy hadden toen nog het opont-houd dat onze passen by de politie en ons goed by de douane moest onderzocht worden, zoo dat wy niet voor elf uur in Nice aankwamen. Wy verkregen daar nog een goed avondeten, en vernamen nu, dat men ons aan de brug eene gunst bewezen had, die men nog onlangs aan eene princes geweigerd had.

5\. Zondag 11 augustus. Ik heb veel in en om Nice

Richard Guide 324.

Nicolosino Guida di Piemonte 83.

Plinius noemt deze plaats Cemelium.

gewandeld. De stad heeft verscheidene goede, reg„
te straten en groote pleinen, byzonder mooi
is de Piazza Vittorio, geheel regelmatig en
aan alle zyden met omgangen. De voorste„
den zyn zeer groot, vooral die waardoor
wy gisteren zyn aangekomen. Ik bezocht
de kerk der heilige Reparata, een mooi
Grieksch gebouw. Hier werd juist onderwys
aan de kinderen gegeven, geheel werktuiglyk
en in het patois van dit land. Het Jesuï„
tencollegie zag ik uitwendig; in de kerk, die
er by is hoorde ik vry mooi gezang; er wa„
ren meest vrouwen.* Reeds vroeg heb ik de
militairen met muziek naar de kerk zien
gaan. Men bespeurt hier algemeen eerbied van
de kerkdienst. De haven is oostelyk van de
stad; zy is alleen voor koopvaardyschepen;
daarvoor is zy ruim en zy wordt door
hoofden goed beschermd. Tusschen de ha„
ven en de stad is eene rots byna in de zee, even„
wel heeft men een weg, beneden om dezelve
gemaakt; bovenop zyn de bouwvallen van
een oud kasteel. Naby de haven zag ik
het standbeeld van den overleden koning
Carlo Felice; wat verder een kruis van de
zendelingen. De kleine rivier, de Puglione,
valt hier in de zee; zy was nu zeer ondiep;
eene plank was genoeg om er over te gaan;
in den winter is zy dikwyls zeer diep en on„
stuimig; er zyn twee steenen bruggen over
Ik klom naar den heuvel Cimier genaamd
byna een uur ver buiten de stad. Hier heeft
onder de Romeinen Cemenelium of Cimella ge„

"Deze vroegere tempel of thermae is ×
nu een boerenhuis, waarvan de bewoners
telkens penningen en andere outheden
vinden, die zy aan de vreemdelingen ver-
koopen.

De rivier vertoonde zich als eene wit- +
te streep, byna zonder water, daar langs
gaat de weg naar Turyn, en daarachter
in eene schuinsche rigting die naar Genua,
welke de weg „della Cornice" genaamd wordt.
Voor my had ik de zee waaraan ik regts
Antibes zien kon, en waarin ik Corsica
my voorstelde. Met helder weder en goe-
de oogen kan men de bergen van dit eiland
onderscheiden.

staan, hoofdplaats der provincie Alpes maritimae. Men vindt hier nog overblijfsels van oude gebouwen, bijzonder van een amphitheater. De wijnranken slingeren zich nu om de oude muren, en in de arena groeijen ongestoord olijf- en vijgeboomen. Ik hoorde op deze plaats, die weleer zoo levendig moet geweest zijn, niets dan de klassieke krekel die nooit zwijgt. Eenige bogen zijn nog in hun geheel, en men kan den gandschen omtrek van het gebouw uit de overgeblevene stukken opmaken. Eene andere ruine, zegt men, dat een tempel van Diana zoude geweest zijn; ik zoude ze meer voor Thermae hebben aangezien.* Hierendaar zijn nog min beduide muren en gewelven, die onopgemerkt en door het groen bijna verborgen, in het veld verspreid staan.

Deze hoogte is om andere redenen ook merkwaardig. Men overziet hier de vallei, waarin de stad met het oude kasteel ligt. Overal groen en bezaaid met landhuizen, aan de noordzijde ingesloten door een halfrond van bergen, zuidelijk begrensd door de zee.

*„Les terres sont plantées en vignes soutenues d'espace en espace, par des roseaux liés à des figuiers, des amandiers, des pêchers; dans les intervalles on sème alternativement du blé et des fèves; ajoutons des berceaux, des allées, des bosquets d'orangers, de citronniers, de cedrats, de lauriers, de myrthes, de grenadiers, qui donnent l'idée d'un printemps continuel, et contrastent agréablement avec les Alpes, souvent couvertes de neige, qu'on decouvre à deux ou trois lieues au-delà et qui terminent

De Minori riformati zyn Franciscaners, welke door den heiligen Bonaventura eenigsins veranderd zyn. De Minori Osservanti zyn een tak van de riformati en dragen veel langere mantels. De Capuciners zyn meer onveranderd geblevene Franciskaners.

219

le magnifique tableau." (Richard 325).

Men vindt fraaye landhuizen tot bovenop den heuvel van Cimier; ik zag onder anderen dat van den Graaf Saïs, waar oude steenen met opschriften tusschen de cypressen en oranjeboomen tot sieraad geplaatst zyn.

Op de hoogte is ook een klooster van bedelmonnikken, Franciscaners (minori riformati) Een oude monnik met langen baard, die my eerelyk de tuinspoort aanbood, herinnerde my het aandoenlyk verhaal van Sterne. Hy bragt my in de kerk, waar vele lieden geknield hunne gebeden opzeiden, in den tuin, op het kerkhof, waar behalven de monnikken verscheidene aanzienlyke lieden uit Nice begraven zyn. Deze monnikken hadden een goedig voorkomen; hun getal bedroeg 40, en 20 novicen. Zy schenen zeer bevriend met de landlieden, welke hen met onderscheiding maar toch vertrouwelyk behandelden, en gemeenzame gesprekken met hen hielden. Zy bestaan van de mildadigheid, en gaan in de stad met ezels rond om hunnen voorraad op te zamelen. De welgestelde inwoners geven hun regelmatig zeker aantal broden in de week, en laten hun die door een bakker uitreyken. Op die wyze kunnen deze paters op een regelmatig inkomen rekenen.

By het afklimmen kwam ik voorby een ander klooster, namelyk van Saint-Pons, doch hier waren de monnikken nog niet hersteld. Het gezigt is er ook mooi maar minder uitgestrekt

Langs en over de rivier, en over de fraaye Place d'armes kwam ik in de stad terug.

Dezen avond was er muziek van de militairen in de wandeling „le Cours" genaamd. Zy

bestaat uit eene mooije laan van boomen, en daarnaast is een terras langs de zee, waar men by verkiezing wandelt als de zon onder is. Overal zag men nu vele menschen, en uit het uiterlyk voorkomen maakte ik my eene gunstige voorstelling van de vrouwen van dit land. Meer nog hebben my dezen morgen eenige boerenmeisjes getroffen, die zoo wel wat de gestalte als het gelaat betreft uitsteekend schoon waren.

De beste huizen van Nice en byna alle de landhuizen buiten de stad, welke door de vreemdelingen bewoond worden, hebben het gezicht op de zee.

Als byzonderheden in de landsgebruiken mag ik opmerken, dat men hier kaas in de soep eet, en dat men tegen de muggen eene „Cousinière" gebruikt; dat is een overhang over het bed van dun neteldoek, en aan alle kanten toe, zoo dat, als men eens daaronder ligt, volkomene veiligheid tegen deze lastige diertjes bestaat.

Maandag 12 augustus. Dezen morgen vroeg ben ik geklommen op de ruine van het oude kasteel, een der beste punten voor het gezigt, want de rots waarop die ruine staat, verheft zich byna geheel op zichzelf, aan het strand, oostelyk van de stad. Van het panorama dat men hier rondom zich heeft bestaan de bergen meer dan de helft. Zy vertoonen zich op verschillende afstanden, de verste zyn eenige besneeuwde spitsen die boven de andere uitsteeken. De afhelling der voorste bergen tot aan de zee vormt het schoone land, dat met regt zoo bewonderd wordt. Overal

„La population se compose principa-
lement de cette colonie languissante d'é-
trangers opulens, victimes la plupart
des jouissances factices de la société, dé-
truites avant le temps par cette vie heureuse
en apparence, au fond si misérable, et dont
l'inquiétude, les regrets, les mécomptes di-
vers, sont l'incurable maladie."

Valery voyages en Italie I. 80.

ziet men landhuizen tusschen het veelsoortig ge-
boomte uitsteeken: de geheele streek gelykt naar
een grooten tuin. De zee vormt een schoone
bogt, en aan een tweede bogt Antibes; verder
op zag ik nog het eiland Sainte Marguerite. Corsi-
ca zag men nu ook maar toch niet zeer duide-
lyk. Uit de zeer dikke muren die nog
van het kasteel over zyn, kan men beslui-
ten dat het groot en sterk geweest is.
Als een staal van de gewone landhuizen
met hetgeen daartoe behoort, bragt myn leid-
man my naar dat van den heer Tiranti père,
koopman van hier. Het bestond uit een goed
huis, en daarby een klein bosch van hooge
platanusboomen, ondoordringbaar voor de
zon, en daardoor altyddurende koelte verschaf-
fende; verder wyngaard en moestuin. Meer
verlangt en meer behoeft men inderdaad
in dit schoone land niet.
Nice is de plaats waar men uit alle landen
herstel van gezondheid komt zoeken, somtyds
vindt; maar men ook niet zelden komt ster-
ven. Dit maakte my nieuwsgierig om de
kerkhoven te zien. Het katholieke kerkhof vond
ik zeer verwaarloosd; eenige gedenkteekenen,
die my in het oog vielen waren van vreem-
den; bloemen of boomen waren er niet. Voor de
hervormden zyn twee kerkhoven. Het eerste is eene
niet groote vierkante plaats, met cypressen om-
plant en met gedenkteekenen bedekt. De meesten
die er liggen zyn Engelschen, eenige Duitschers, meest
mannen, ik vond er geene bekende namen. Gebrek
aan plaats heeft het tweede doen aanleggen op een
vry grooten afstand van het eerste; en naby
de nieuwe Engelsche kerk. Men is hier in 1822.

Onder de menige gebouwen van Nico behoort de Schouwburg, dien ik slechts uitwendig ge,
zien heb.

begonnen te begraven, en nu liggen er reeds een groot aantal meest jong overledenen, waaronder vele vrouwen. Evenwel worden dikwyls die hier begraven zyn, weggenomen en naar Engeland overgebragt. Dit kerkhof is rondom met Cypressen, treurwilligen en altyd bloeyende rozen beplant en op de graven staan by de marmeren gedenksteenen, meestal bloemen. Hier vond ik ook landgenoten, welke vergeefs genezing in het schoone klimaat gezocht hebben: Mevr. van Limburg Stirum, geboren Kemper, verleden jaar gestorven, en Hendrik van Hogendorp, Zoon van Gysbert Karel, gestorven in 1830 oud 21 Jaren.

De Engelsche kerk is zeer net; van novem-ber tot april wordt er dienst in gedaan. De loonbediende zeide my dat het aan de Katholieken op gevangenisstraf verboden was die dienst by te wonen; maar dat men er nu minder streng op let dan in het eerst.

Deze kerk is in de voorstad „de la Croix de marbre" waar ik by myne aankomst door ben gekomen, en waar de meeste woningen voor vreemdelingen zyn. Naby het kruis, waarna deze voorstad genoemd wordt, zag ik eene mooye witte marmeren zuil ter eere van Pius VII.

Niet ver van de Pont neuf, die van deze voorstad naar de stad voert staat een zonderling gedenkteeken: eene zeer fraaye obelisk ter eere van Carlo Felice en Maria Christina, als die in 1826 Nice bezocht hebben, opgeregt door de Joden, en daarom voorzien van een Hebreeuwsch opschrift, dat aan de andere zyden vertaald

is. De groote dankbaarheid voor des konings weldaden heeft zyne Israelitische onderdanen genoopt dit teken daarvan op te rigten. Zoo zegt dit leugenachtig opschrift. De waarheid is, dat het koninklyk geslacht by zyne terugkomst, even als de Paus in Rome, ter eere van den godsdienst de Joden grovelyk heeft verongelykt, hen genoodzaakt om weder in eene straat byeen te wonen, en om hunne vaste goederen in eene bepaalden tyd te verkoopen, met verbod om anders dan losse goederen te bezitten. In de hoop van verdere mishandelingen voor te komen, en om eenigzins de gunst des konings te winnen, hebben de joden dat gedenkteeken bekostigd. Ik ben door de straat gegaan, waar zy wonen, zy hebben daar meest winkels. Zoo men my zegt zyn zy in de stad niet gehaat of veracht.

Op het stadhuis zag ik een historisch gedenkteeken ter eere van Catharina Seguirana opgerigt, welke in 1543, toen Nice door de Turken, als bondgenoten der Franschen, belegerd werd, heldhaftig de stad hielp verdedigen, en aan een Turk die reeds den wal beklommen had, zyn vaandel en tevens het leven ontnam. Het is een onbeduidend beeld dat alleen als historische herinnering merkwaardig is; vroeger stond het in een openbaar gebouw dat sedert lang afgebroken is.

Ik zag by deze gelegenheid de vergaderzaal en daarin de portretten van den Koning en den onderkoning. Ik vond eenige gelykenis tusschen het portret van dezen koning en die van Philips II van Spanje; ik hoop dat de personen

niet op elkander gelyken mogen.

Ik heb my in myne verwachting omtrent Nice niet bedrogen gevonden, de stad en byzonder de landstreek hebben my by uitstek bevallen, en ik geloof dat de winter hier zeer aangenaam zyn moet; des zomers blyven de vreemdelingen niet hier, want dan is het er niet gezonder dan elders.

Het onderwys is hier geheel in handen der geestelyken, het Jesuitencollegie wordt veel bezocht; in de lagere scholen wordt thans Italiaansch geleerd; anders is de taal van het volk een patois, dat naar dat van Provence zweemt, en onder de beschaafde lieden spreekt men Fransch. Deze taal wordt ook door de regering gebruikt.

Tegen 4 ure ben ik met een wagen waarin nog verscheidene andere reizigers waren, vertrokken, om over den Col de Tenda naar Cuneo of Coni te gaan.

De weg ging spoedig bergop; ik had nog een mooi terugzigt naar Nice en de zee, doch weldra kwamen wy in de bergen, waar ook de schoone natuur door dorre streken werd afgewisseld. Wy reden door eenige onbeduidende dorpen, en om 8 ure kwamen wy in dat van La Scarena, waar wy in eene echt Italiaansche herberg veel levendigheid en geschreeuw gevonden, lang moesten wachten op een zeer matig avondeten. Ik had hoofdpyn en was daardoor weinig gestemd, om deel te nemen aan de gesprekken van het zeer gemengd gezelschap, waartoe onderanderen een priester en een jong meisje behoorden.

Ik vind deze plaats ook Chandola geschreven, doch dit komt niet met de uitspraak overeen.

Dingsdag 13 augustus. Dezen morgen zyn wy reeds om drie ure vertrokken, en voor half zes waren wy op den Col de Braus, den eersten pas dien wy over moesten, 3848 Eng. voeten boven de zee. Van hier heeft men by helder weder nog een ver gezigt zeewaards. Nu dreven de wolken schilderachtig om de bergen, lieten nu en dan de toppen geheel vry: maar de zee en de kust konde ik niet zien.

Van de hoogte ziet men Sospello in de vallei en in anderhalf uur zyn wy derwaards afgedaald. By het opklimmen waren wy aan de linker, by het afklimmen aan de regter zyde van den berg. Sospello is eene nette, welvarende, kleine stad in eene lieve vallei gelegen waarin de olyven, vygen en wyn overvloedig zyn. Ik konde hier geen melk bekomen, hoewel men goede weide en veel vee heeft; maar dit was op de Alpen. Wy verloren hier twee reisgenooten: een vrolyk, lief meisje dat hier t'huis hoorde en haren oom, een goed oud man. De vallei waarin wy nu waren loopt zuidelyk naar de zee by Ventimiglia doch derwaards heeft men geen weg voor wagens. Deze moeten altyd over een der passen Braus of Brovis. Om 8 ure reden wy naar den laatsten, en bereikten dien in een groot half uur. Hy is (volgens Brockedon) 4277 voeten hoog. De kronkelende weg tusschen de hooge bergen levert veel afwisseling van kale rotsen en bebouwde plaatsen; maar verre gezigten heeft men niet, ook niet op den Col de Brovis. By het afklimmen zyn de gezigten somtyds zeer mooi. Wy zagen lang vooruit Gendola in de laagte en Breglio regtsaf.

Ik had reeds by het vertrek uit Arie met belangstelling opgemerkt, hoe de moeder, zusters en broeders, ook de buurmeisjes den Signor Abate hartelyk en vrolyk waren komen geluk op zyne reis wenschen. Zyn naam was Orsati.

Het levendige groen der weiden, de rogge- en olyf-boomen, de wyngaarden maken deze vallei zeer lachend, en de geur van thym, lavendel, rosemaryn en andere welriekende planten, die hier in het wild groeijen, waait ons tegen.

Ik heb veel gepraat en eindelyk geredetwist met een jong priester uit Nice, een man die veel geest en beschaving, tamelyk veel kennis en vooral eene levendige verbeelding en veel vuur in het spreken bezat.ˣ Tot myn leedwezen verliet hy ons hier om eene zuster te Breglio te bezoeken. Het was my zeer belangryk om met de wyze van zien, en met de gronden voor het geloof, van een overigens verlichte Italiaansch geestelyke bekend te worden; en het gelukte my, hem het verschil van standpunt waaruit wy dezelfde zaken geheel anders inzagen te doen begrypen, zoodat wy, zonder elkander iets toe te geven, wederzyds de punten konden bepalen van waar onze meeningen begonnen uit een te loopen. Tegen hetgeen byna altyd gebeurt, was hy door myne wederspraak niet verbitterd; verzocht my hem te schryven wanneer ik my in den schoot der kerk zoude begeven hebben, iets waarvoor hy my beloofde vurig te bidden.

Gendola is een welvarend dorp, dat uit weinige maar zeer goede huizen bestaat. Het is hier reeds Alpennatuur; de Roja vliet tusschen steile rotsen.

Om 3 uur vervolgden wy onzen weg, en kwamen nu in eene bergengte langs de Roja. Zy wordt verdedigd door de sterkte Saorgio die in 1794 by verraad aan de Franschen overgege-

Saorgio lag aan myne regter hand. Men noemt naar deze plaats het enge dal van de Roja ook wel Saorgio-dal.

van is. Deze sterkte, en vervolgens het dorp van den-
zelfden naam, liggen wonderlyk boven op de
zeer steile rotsen. De weg was hier uit de
rots gehouwen, en een opschrift zegt, dat
„Car. Emanuel IV Sabaudiae dux XI proprio
„motu, propriis sumptibus, propria indus-
„tria" deen weg „perfecit". Het is hier zeer wild,
doch spoedig wordt de doortogt ruim-
mer, men gaat twee maal over de Roja
en behoudt die aan de regter hand.
In deze rotsachtige streek zag ik nog vele
werken aangelegd, om het water ten nutte
van den landbouw af te leiden; somtyds
rigt het ook verwoestingen aan.
Dorpje Fontana. Tot hier toe hadden wy
nog altyd mooye olyfboomen gezien; die
werden nu door kastanjeboomen vervan-
gen, waarvan het groen veel levendiger is;
vele stroompjes komen van de bergen en
vallen in de Roja. Wy reden vervolgens
door het dorp San Dalmazzo Selvaggio.
De gehele vallei of liever bergengte blyft zeer
wild, niet ongelyk aan de Schellinen waar
in de Duivelsbrug is: kleine watervallen en
heerlyke kastanjeboomen strekken hier tot
verfraaying, en op vele plaatsen zyn de rot-
sen tot boven toe met wyngaarden beplant.
Men heeft daarvoor met groote zorg, even
als aan den Ryn, terrassen aangelegd.
Om half 7 kwamen wy te Tenda, een zeer
lelyk, zwart stadje, doch in vroeger tyd hoofd-
plaats van een graafschap. Hier is de vallei
wat ruimer en in deze streek wordt ook
graan gebouwd, waarvan de oogst naauw-
lyks begonnen was. Ik vond eene goede her-

Ik heb gisteren en heden met genoegen by het vuur gezeten; ik zag by die gelegenheid hoe het in de keukens dezer Italiaansche herbergen toegaat.

berg in het Hôtel impérial, waar ik mijzelf thee maakte in de hoop, dat die mijne hoofdpijn mogt verdrijven, die door het schokken in een slechten wagen op hobbelige bergwegen zeer was vermeerderd.

Woensdag 14 augustus. Om half 5 vertrokken. De weg gaat met veel slingeringen naar boven. Wij zagen veel graan op terrassen gebouwd. Omtrent den landbouw vernam ik eene bijzonderheid, die mij nog niet was voorgekomen. Uit hoofde van de hooge ligging wordt het graan in een jaar niet rijp, en daarom laat men het achttien maanden staan; men zaait het namelijk in het voorjaar en maait het in den herfst van het volgende jaar. Daardoor zag ik nu een gedeelte der velden met het jonge koren bedekt, terwijl het oude op de andere velden nog niet rijp was. Zoo men mij zegt, is deze wijze van graanbouw hier algemeen in gebruik.

Om 7 ure kwamen wij aan de herberg La Ca, en om half 9 op den Col, waar ook eene herberg, Osteria di Barraccone, staat.

De Col di Tenda is, volgens Brockedon, 6162 Eng. voeten hoog. Men heeft hier een treffend gezigt: aan alle zijden verheffen zich spitse en steile bergen. Het was hier dor, maar in eene vallei onmiddelijk onder den Col zagen wij reeds struiken, en afklimmende reden wij tusschen schoone weiden. Wij lieten links het dorpje Limonetto liggen, en kwamen in twee uren van den Col te Limo-

ne. Ik was verwonderd de vallei zeer goed bebouwd te vinden.

Men heeft begonnen aan deze zyde eenen weg door de rotsen te graven, waardoor men het overgaan van den Col zoude vermeed hebben. Dit werk was reeds aanmerkelyk gevorderd, doch men hoorde by het indringen in den berg zoo veel waterstroomen, dat men vreesde welligt eene overstrooming in de vallei te veroorzaken; daarom heeft men het opgegeven. De gallery is op eenigen afstand van den weg, zoo dat ik ze niet gezien heb.

Vyf ledige, gewapende mannen, met onguunstige gezigten, wachteden ons op als roofvogels, toen wy te Limone aankwamen. Zy bragten ons goed in het bureau en toen kwam een "Visitatore", die alles naauwkeurig onderzocht, maar niet onbeleefd was. Wy kwamen uit het Graafschap Nice in het graafschap Piemont, welke beide onder den koning van Sardinie staan; ik verwonderde my dus hier zulk eene strenge linie van douane te vinden. Men zeide my dat dit was, omdat Nice vryhaven is, en omdat wy zeer ligt in de bergen goederen van de kust hadden kunnen bekomen. Men vond geene verbodene waren; gelukkig had ik een paar deeltjes der Confessions van Rousseau in myn zak gestoken; want die zouden zy gewis verbeurd verklaard hebben: in dit land geldt

nog omtrent alle ongelukken het gewone
refrain „C'est la faute de Voltaire, c'est
la faute de Rousseau".
Ik heb eene wandeling gedaan in het dal waar-
in Limone ligt; het is uitgestrekt en om-
ringd van hooge, spitse bergen; op eenige
daarvan ligt sneeuw. Overal vliet het
water, en de grasvelden, die er door bevoch-
tigd worden, staan byzonder welig. Men
was op vele plaatsen bezig met den oogst.
De doode rotsen steeken hier en daar schoon
tusschen het levendige groen uit. De ruine
van een kasteel en eene kapel van San
Maurizio, beide op alleenstaande rotsen,
versieren de uiteinden van het dal; doch
men ziet byna geene boomen. De meer-
dere kultuur aan deze dan aan de ande-
re zyde van den Col van Tenda komt
daar vandaan, dat de rotsen hier minder
steyl en minder kaal zyn, en ook, zoo
men my zegt, omdat de bewoners vlyti-
ger zyn. Het dorp is onaanzienlyk, maar
met de gehuchten en huizen, die in het
dal verspreid staan heeft het 4000 inwo-
ners. In de herberg merkte ik de zonder-
linge Piemonteesche gewoonte op, om de
soep het laatste, onmiddelyk voor het na-
gerecht te gebruiken
Het gezelschap heeft my voor en na ver-
laten, en sedert dezen morgen ben ik al-
leen met een oud man die reeds van Dra-
guignan met my gekomen is, en naar
Turyn, zyne geboortestad, gaat. Zyn onder-

metsch voorkomen, met staart en gepoederd
haar, deed my eerst vermoeden, dat hy kap-
per en barbier was, doch toen hy zich on-
derweg liet scheren, verviel die gissing;
hy zeide naderhand dat hy schoenmaker
was en sedert vyftig jaar in Marseille
woonde, zonder evenwel opgehouden te
hebben Piemontees te zyn. Hy had in
gelaat, houding en kleding eene groote
gelykheid met het portret van Alfieri.
Ik heb dikwyls belangryk gesprek ge-
had met dezen man, die zoo veel beleefd
had; onderanderen heeft hy my veel ver-
haald uit de tyden der omwenteling,
waarvan hy de onmenschelyke buitenspo-
righeden in Marseille gezien had.

Om een uur hebben wy onzen weg voort-
gezet. De natuur wordt zachter by het
afdalen; steeds zagen wy veel kastanje-
en esseboomen. Wy ontmoeteden veel
vervoer van goederen, en nog altyd
gedeeltelyk op ezels en paarden; even-
wel is de weg voor rytuigen over den
Col di Tenda nu reeds 50 jaren vol-
tooid. Die weg is zeer goed en op vele
plaatsen werd er gewerkt om hem te
onderhouden of te verbeteren.

Wy kwamen door Vernante, een lief dorp,
maar ik, als een blyk der zindelyke lucht-
gesteldheid, opmerkte, dat vele huizen gar-

Nicolosino Guida di Piemonte. 74.
Volgens den Staats-almanak van 1824 bedroeg de bevolking 17963.

dynen hadden, die buiten de vengsters hingen. Dit zeide myn reisgenoot my, dat algemeen landsgebruik in Piemont is.

Nu begon de maïs weder. Deze wordt tamelyk na uiteen geplant, en men zaait er turkboonen tusschen, zoo dat men dubbelen oogst heeft. Ik zag ook veel hennep.

In het dorp Robillante waren de meeste vengsters met geölied papier in plaats van glasruiten; dit is ook landsgebruik.

Vruchtboomen en bloemen kondigden ons aan, dat wy de vlakte naderden. De bergen namen meer en meer af: het grootsche der natuur werd door het bevallige afgewisseld.

Sedert Tenda heb ik meermalen kropgezwellen gezien.

Roccavione, een dorpje als de vorige. Hier zaten drie priesters voor de herberg met andere gezelschap kaart te spelen.

Om half 4 kwamen wy te Borgo San Dalmazzo, een aardig stadje; de huizen met balkons en gardynen die daar buitenom hangen. Telkens zien wy priesters; ook daaraan kunnen wy bemerken dat wy in Piemont zyn: Voltaire heeft gezegd: la dernière messe sera célébrée en Piemont.

De bergen hielden nu geheel op, en wy kwamen in eene schoone vruchtbare vlakte.

Ik zag in deze streken het graan dorschen met een grooten, uitgetanden, houten rol, die door twee ossen in het rond wordt getrokken.

Om 5 uure kwamen wy te Cuneo of Coni, waar ik my verheugde te kunnen uitrusten; want myne ongesteldheid was door de reis toegenomen, en het was my moeijlyk gevallen, my in het opmerken en genieten van het schoone

na de overwinning van Marengo.ˣ

land niet te laten staan door de felle hoofdpyn, waaraan my elke schok van den wagen zoo onaangenaam herinnerde.

Ik dronk thee, en deed toen nog eene wandeling in en om de stad, die my zeer beviel. Eene breede straat met schoone huizen bezet, loopt regt door van het eene einde naar het andere; zy heeft aan beide zyden overwelfde gangen. De andere straten zyn minder breed en niet zoo fraai. Midden door alle straten loopt helder water, hetgeen de zindelykheid en gezondheid zeer bevordert: aan Hollandsche netheid is echter hier niet te denken. Er was in de hoofdstraat veel levendigheid: beneden zyn byna in alle huizen winkels, en die werden veel bezocht, omdat het morgen feestdag is.

De vestingwerken, die zeer sterk plagten te zyn en in de geschiedenis der laatste oorlogen nog vermeld worden, zyn door de Franschen geslecht,* en in plaats daarvan is de stad nu van schoone wandelingen omringd. Men komt hier aan de boorden der Stura waarin de Gesso valt: alles is hier vruchtbaar en welbebouwd, en achter het vlakke land ziet men den rei van hooge bergen in het zuiden en oosten. Aan het eene uiteinde der stad wordt een rei groote huizen gebouwd. Ik merkte op dat men die volgens hetzelfde plan bouwt, als de huizen in de stad en ook de herberg gebouwd zyn, namelyk met eene plaats in het midden, en een open omgang langs elke verdieping, waarop de deuren en vengsters van de kamers uitkomen. Dit geeft eene treurigheid en gebrek aan versche lucht in de vertrekken, welke deze woningen onaangenaam maakt. Enkelde vertrekken

die vensters op de straat hebben maken uitzondering.

Donderdag 15 augustus. Ik trachtte heden myn eigen gezondheid te zyn en wende vooral het groote middel van rust en volkomene onthouding aan. Wanneer men ongesteld is, kan men geen treuriger verblyf vinden dan eene Italiaansche herberg, waar men uit de vensters niets ziet dan de kamers aan de overzyde der binnenplaats, en waar men doorgaans geheel vergeten wordt. Ik moet evenwel den ouden knecht Nazzola niet vergeten, die zorgvuldig en gedienstig voor my was. Dat my de tyd niet lang gevallen is ben ik vooral aan de deeltjes der Confessions van Rousseau verschuldigd, die ik ingesmokkeld heb. Ik wenschte eene beschryving van Piemont te koopen, maar de winkels waren gesloten ter zake van het feest van den heiligen Angelo da Chirasco.

In eenige kerken, die ik bezocht vond ik niets merkwaardigs; overal zag ik welgekleede lieden wandelen of zitten in de omgangen langs de straten; ik merkte nu ook op dat er een groot aantal koffihuizen zyn waar, voor ook vele lieden gezeten waren; onder deze en ook onder de wandelaars bevreemdde het my dikwyls priesters en officieren vrolyk en vriendschappelyk vermengd te zien: in Frankryk was my dit niet voorgekomen.

Het groote feest was op een half uur van de stad, waar het lichaam van den heili-

ge in de kerk van een klooster bewaard wordt.
Dezen namiddag ben ik daarheen gewandeld.
De weg is allerliefst met boomen beplant en
loopt door het schoone land. Die was nu
bezaaid met menschen. In de nabyheid van
het klooster had men vele tenten opge-
slagen en daar zat de vrolyke menigte
levendig maar niet buitensporig ter
eere van Angelo wyn te drinken. Vele
familien en gezelschappen, die hun eigen
voorraad hadden medegebragt zaten in
het veld onder de boomen verspreid. De
ryken en aanzienlyken kwamen ook deel
nemen aan het feest; men zag een aan-
tal wagens met fraaigekleede vrouwen,
vele heeren te paard. Dit alles leverde
eene groote verscheidenheid op, en, hoewel
ik my niet zeer wel gevoelde, vermaakte
het my dit vergenoegde volks feest te zien
nieren. Op eens luide de klok, men schaar-
de zich in twee regen, en nu kwamen pries-
ters en monniken met het heilig vaat-
werk, beelden en vaandels uit de kerk en
deden, zingende en biddende hunne proces-
sie over het kerkhof. Zy werden gevolgd
door eenige landlieden met brandende
kaarsen. Toen de processie weder in de
kerk was werd het lichaam van den heilige
dat achter het altaar ligt vertoond, en er
was groote toeloop om dat te zien. Ik
volgde den stroom en kreeg ook myn beurt.
De heilige Angelus is weinig verteerd, hy ligt
met veel pracht versierd in eene kist, achter
een glasvenster. By het vallen van den

avond ging men algemeen terug naar de stad, en dat deed ik ook. Het kwam mij voor dat het volk algemeen in de gelaatstrekken een goeden, zachten aart uitdrukt; maar het is geen mooi menschenras. Zelden heb ik domme gezigten gezien dan van de landbewoners die de processie volgden. Het klooster is van Franciscaners: Riformati minori.

Ik dorst het niet te wagen nog in den schouwburg te gaan; maar wende nog eenige middelen aan tegen de hardnekkige hoofdpyn en begaf my ter rust.

Vrydag 16 augustus. Ik bevond my wat beter en besloot, al was het ook niet veel, myne reis nog heden te vervolgen. Ik heb verscheiden boekwinkels bezocht, zy waren niet best voorzien, en blykbaar staat de kultuur van den geest hier minder hoog dan die van het land. De stad en de wandelingen heb ik nu by herhaling gezien. Onder de gebouwen steeken uit het Paleis van den Intendente, eerste ambtenaar der provincie en Stadhuis. Hier is ook eene openbare bibliotheek, doch die was dezer dagen gesloten. De stad ligt op eene verhevenheid aan de Stura, hierdoor stroomt het water in de straten zoo snel, en heeft men in de wandelingen een ruim gezigt op het land en de bergen. Deze wandelingen en de vruchtbare streek, die overal wyn, tarw, maïs, hennep en andere veldvruchten,

Nicolosino Guida di Piemonte 89.

opleevert bewonder ik meer en meer.
De waard verschafte my een goed rytuig met één paard, dat my naar de valleyen der pro-testanten zal brengen.
Om half 5 verliet ik Coni en om half 8 kwam ik te Saluzzo. De weg liep door zeer vrucht-baar land, overal zag ik het levendigste groen, en in de verte de Alpen. Het stadje Busca liet ik links liggen en sedert had ik aan dezelfde zyde eene hoogte met vele lieve landhuizen. Ik zag steeds heerlyke noteboomen, mooye klavervelden, en algemeen den grond goed be-bouwd. Verzuolo, dat ik doorreed is een aardig stadje met eene zeer breede straat en goede huizen. Overal vond ik stroomend water.
Ik had nog even tyd om eene wandeling te doen en vond in den Delfino eene goede herberg.
Zaturdag 17 augustus. Saluzzo is eene merkwaardige stad van ongeveer 12000 in-woners, vroeger hoofdplaats van een graaf-schap. Zy is gedeeltelyk op eene hoogte en ge-deeltelyk in de vlakte gebouwd. De boven-stad is voor den adel de benedenstad voor den handel aangelegd; de laatste is bloeyend, de eerste vervalt; dit is in den geest van den tyd wiens invloed niemand kan tegen-houden, ook de ondermetsche regering van Sardinie niet. Ik ben naar de hooge stad geklommen, en zag er de kerk van San Giovanni en daarin een zeer oud koor en het graf van een prins van Saluzzo die onderkoning van Napels geweest is, op dit graf was zeer mooi beeldwerk van lava. Over-

gens vond ik in deze kerk niets byzonders, dan eene ryk versierde kapel in 1600 gebouwd by gelegenheid der verlossing van de Franschen. Het Palazzo della città is een mooi en groot gebouw, maar het is niet voltooid. De schouwburg is uitmuntend een gewoon huis. Er zyn verscheiden paleizen van adelyke familien, doch deze wonen meestal niet meer hier. Sommige dezer paleizen zyn mooye gebouwen in den ouden, grooten styl, met spreuken op den gevel, zoo als: „Droit quoy qu'il soit"; – „Dolce te ipsum". Ik zag zeer mooye „Giardini del Marchese Rossi," doch toen ik vroeg of de eigenaar hier woonde, was het antwoord, zoo als hier omtrent byna alle de andere die hier paleizen bezitten: „Sta in Torino".

Op deze hoogte had ik een heerlyk gezigt op de Alpen, van den Monte Viso af zuidwaards, hare besneeuwde kruinen waren door de morgenzon beschenen. Aan de andere zyde zag ik de schoone vlakte.

Aan het stadhuis was eene publicatie gevestigd, waarby bepalingen werden bekend gemaakt betrekkelyk het feest van den heiligen Chiaffredo, by welke gelegenheid, van 31 augustus tot 3 september kermis gehouden wordt met de gewone vermakelykheid van „Corsa di Cavalli".

In de bovenstad zyn het paleis van den bisschop en het seminarium; maar in de benedenstad is de hoofdkerk. Deze steekt niet uit door schoone bouwkunst, maar zy maakt een diepen indruk door hare grootheid en

Ik heb te Saluzzo vernomen naar den dichter Pellico, die onlangs zoo veel belangstelling heeft opgewekt door de beschrijving van zyn tienjarig verblyf in de Oostenrykische gevangenissen. Hy woont in Saluzzo, en ik had gewenscht hem te bezoeken; doch hy was nu in Parys.

x Carone

239

hooge gewelven.

Naby de hoofdkerk is een zeer mooi en groot paleis, nu het eigendom van bankiers in Turyn, die het by gedeelten verhuren. De omwenteling heeft zulke eigendommen veel in andere handen doen overgaan.

In de benedenstad zyn veel ruime plaatsen en straten, eenige met galeryen; de huizen met balkons, gordynen en bloemen versierd. Er was veel levendigheid, vooral ter gelegenheid van den marktdag. Het landvolk zag er goedig maar niet mooi of bruggen[?] uit; de vrouwen hadden veel al meer of minder kropgezwellen.

Zoo men my zegt, is de winter hier nog streng, zoo dat het dikwyls sneeuwt en vriest.

Om half 8 ben ik vertrokken naar La Torre of La Tour een der voornaamste plaatsen van de Waldensen.

Ik had steeds de Alpen voor my, en de Monte Viso stak boven alle anderen uit. Ik voer over den Po, die hier nog weinig breed is, en kwam in het dorpje Stafarda, dit is, zoo my de veerman zegt „tutto del Re." Hy bedoelt daarmede dat de grond koninklyk domein is, en de inwoners slechts pachters zyn. Vervolgens kwam ik te Cavour[x], een net vlek, Campiglione en Fenile, middelmatige dorpen. Ik zag op dezen weg steeds welbebouwde akkers en veel wyngaarden, welke op eene zonderlinge wyze aan andere boomen bevestigd zyn.

Dat het land nog steeds katholiek was, bemerkte ik aan de kapelletjes, die aan een

Vrydag 23 augustus. Na dat ik myn goed op-
gepakt en myn dagboek zoo veel doenlyk by-
geschreven had ben ik, om 10 ure, van Cham-
bery vertrokken, om een uitstap naar de
Grande Chartreuse en Grenoble te maken.
De waard had my een wagentje verschaft
om een gedeelte van den weg te maken.
Door eene regt lieve vallei ben ik gekomen
aan de Cascade de Couz, welke Rousseau
zegt de schoonste te zyn, die hy ooit gezien had.
Het water valt vry hoog, en omtrent op
het midden steeken de rotsen vooruit zoo
dat het geheel vry nederkomt, en zich in de
lucht tot stof verdeelt. Ik heb gepoogd my
achter den val tegen de rots te stellen, om
te zien of men daar staan kon zonder nat
te worden. De toegang was zeer bezwaar-
lyk, en toen ben ik even als hy nat geworden;
zoo dat niet geloof dat men dit vermyden
kan, zoo als Rousseau zegt. Mogelyk is het
in eene eeuw, sedert hy hier was, wel eenig-
zins veranderd: groote stukken rots liggen
by den val, die welligt in dien tyd van de hooge wanden
zyn nedergestort
Mynen weg door dezelfde vallei vervol-
gende kwam ik om half een aan de plaats,
waar de rotsen zich sluiten, en waar voor-
heen zulke groote moeilykheid voor de rei-
zigers bestond. Men plagt vroeger door
eene natuurlyke grot te gaan, die aan de
andere zyde en ook inwendig op steile plaat-
sen bragt, waar men met ladders afklom.
Daarvan heet het dorp aan de andere zyde
van de rots Aux Echelles. In 1670 deed Vic-
tor Emanuel II, hertog van Savoye, een weg
tusschen de rotsen uithouwen, le chemin de

zie omtrent een gedrukte Stuk, dat ik in La mai, son de secours et de rafraichissement by de Gallery behiedam, en onder de Bylagen plaats.

la grotte" genaamd. Die weg, waardoor men den gevaarlyken doortagt van de grot en het klimmen langs de ladders vermeed, werd zeer bewonderd, en met regt in dien tyd. Evenwel was die weg zeer styl en bezwaarlyk voor rytuigen. Daarom besloot de Fransche regering in 1803 om een doorgangsweg door de rots en met eene matige helling daar te stellen. Dit schoone werk is in 1817 voleindigd. Ik ben uit nieuwsgierigheid den ouden weg wezen zien, en vond dien eng, kronkelend en zeer steil, aan beide zyden zyn hooge rotsen, en als men er uitkomt heeft men schoone vallei, waarvan de Gener vlacit, voor zich. Hier omtrent moet de plaats zyn waar Rousseau zegt dat hy met zoo veel genoegen steenen in de diepte smeet en zichzelf op zyn gemak duizelig maakte. De plaats is toch niet zeer hoog en my dunkt, hy had beter kunnen kiezen. Ik zag nu ook de grot waardoor men met de ladders ging voor 1670. Die is zeer donker, ik heb er den ingang slechts van kunnen zien, doch die gaf reeds eene voorstelling hoe bezwaarlyk deze doortagt moet geweest zyn.

De nieuwe gallery kan men niet zonder bewondering zien; die is volkomen regelmatig 307 meters lang, 8 hoog en 8 breed. Als men uit deze komt is het gezigt op de vallei nog treffender, omdat men ze op eens en meer in haar geheel overziet. By deze aankomst in Dauphiné kan men met regt zeggen, „la belle France". De verdere weg, die zagt naar beneden gaat, en verscheidene bruggen over bergstroomen heeft, is ook uitstekend goed aangelegd.

Les Echelles is een vry groot dorp, gedeeltelyk Fransch, gedeeltelyk Savoyrsch. De Guier, die er doorloopt is de afscheiding. Men vindt er de twee douanes, waardoor ik, om het tuiminge, dat ik by my had, niet lang werd opgehouden.

Kort daarna loopt de Guier geheel op Fransch gebied, en daar ging ik ze op nieuw over. De vallei bleef allerliefst; links hooge rotsen; regts zacht glooyende heuvels; alles groen, alles lachend. Voor drie ure kwam ik in het dorp Saint Laurent du Pont, waar ik middagmaal hield en een drager aannam, die tevens myn gidt moest zyn naar de Chartreuse. Tegen 4 ure ondernam ik deze wandeling.

Maandag 28 augustus. Ik besteedde dezen dag, om my met Genève wat meer bekend te maken. De veelal oude en inderdaad sombere stad, met hooge huizen, herinnerde ik my nog van 1818; doch toen was het weder zeer slecht, en nu was het helder, waardoor alles een gunstiger voorkomen had. Ik bezocht de Hoofdkerk of Sint Pieters-kerk, een vry mooi Gothisch gebouw, waarvoor men een ingang met zuilen, zoo als van het Pantheon van Rome, geplaatst heeft. Hier liggen nog van de oude bisschoppen begraven. Onder de latere grafsteden behooren die van Hendrik de Rohan en zyn zoon Tancrede, voorvechters der hervorming; een marmeren gedenkteeken ter hunner eere werd in 1794 op last der Fransche regering verwoest. De bekende Agrippa d'Aubigné ligt ook hier begraven. Op het Raadhuis zag ik de Machine hydraulique, waardoor men water in het hooger gedeelte van de stad bezorgt. De Rhône doet twee raderen draaijen, welke 14 pompen in beweging brengen, waardoor, zoo men my zeide, 500 litres water in elke minuut ter hoogte van 67 tot 137 voet in de fonteinen der stad gevoerd wordt. Onder de schoone gebouwen, die men my genoemd heeft, behoort het huis of liever paleis van den heer Eynard op de hoogte by den plantentuin. De schatryke eigenaar, beschermer van de Grieken, is zeldzaam hier, meestal te Parys. Er zyn een aantal byzondere woningen welke eveneens zeer groot en prachtig zyn. Tegenover den schouwburg is een fraai, geheel nieuw gebouw, bestemd voor het Museum van voorwerpen der kunst; en van daar loopt eene breede grootendeels geheel nieuwe straat, die nog niet voleindigd was, maar schoon aangelegd was. Er waren vroeger geene kaaijen langs de Rhône; nu is men bezig die te bouwen, zoo ver de rivier onverdeeld is. Uit het Meer zo-

mende vormt zy een eiland, en dat maakt een deel
der stad uit; doch wat lager vereenigt zy zich weder,
en daar worden nu kaaijen en tevens eene schoone
brug gebouwd; deze was reeds byna voltooid.
Eenige oude huizen hebben nog ver vooruitspringen-
de daken, welke op houten zuilen, die van de straat
oprijzen, bevestigd zyn. Deze afschuwelyke bouwaarde
wordt voor nieuwe huizen niet meer gedoogd.

Voor de Academie, zoo als men hier de hooge
school noemt, was het reeds vacantie. Ik bekwam
een programma van de lessen, waaruit men eenig
overzigt bekomt van het onderwijs. De Theologische
studien hebben hier, als in de school van Calvin,
steeds eene voorname plaats bekleed. Er zyn be-
halven de theologische eene Juridische faculteit,
eene faculté des belles lettres en eene de philosophie.
Er wordt niet veel besteed voor deze Academie;
slechts weinig hoogleeraren bekomen eene jaarwed-
de van belang, vele zyn ryke en aanzienlyke Gene-
vers, die uit smaak of als nevenwerk den post
van professor waarnemen; de regtsgeleerden zyn
veelal regters of pleitbezorgers. Ik bezocht een van
deze, den heer Bellot, een bejaard man en half
lam; doch nog levendig van geest, die my zeer vrien-
delyk ontving en my het geen ik daar opteekende, heeft
medegedeeld. De lessen duren van november tot
mei en zelfs voor de juristen slechts tot april, de-
wyl die in mei deel nemen aan de militaire exerci-
tien. Er hebben dan toch eenige lessen, zoo als van
plantkunde, plaats van juli tot september. De
lessen voor de juristen hebben 5 maal 's weeks plaats.
Alle lessen worden in het Fransch gegeven, ook die over
het Romeinsche regt. In de regten zyn vier jaren
studie voorgeschreven, na dat men de lessen der „belles
lettres en philosophie" gevolgd heeft. Alle jaar wordt

men geëxamineerd, en ten slotte ondergaat men „le grand examen". Dit heeft plaats onder voorzitting van drie magistraten, door de professoren en een gelyk getal doctoren, welke evenzeer mede stemmen over de toelating. Dit examen loopt over alle de takken van onderwys der 4 jaren. De candidaat moet dan eene „question de droit" die by het lot getrokken wordt, schriftelyk verklaren; en ten slotte eene dissertatie verdedigen. Deze is in het Fransch en wordt gedrukt. Eene van deze dissertatiën heeft my de H^r^ B. ter hand gesteld.

de H^r^ B. was een byzonder vriend van Rossi; hy zeide my, dat het vooral diens levendige voordragt was, die hem hier opgang had doen maken, en zyne vrye cursus, welke hy voor het groote publiek gaf, welke zynen post voordeelig had gemaakt. Hy heeft onderanderen met veel bypal een cursus gegeven over den opstand der Hollanders tegen Spanje.

In het Akademisch Museum zag ik eene verzameling voor natuurlyke historie, waarin, zoo my voorkwam, de vogelen uitmunten; – oudheden, vooral penningen; – ook eene ethnographische verzameling. Het lokaal was, zoo men my zegt, vroeger het hôtel de préfecture.

De Jardin botanique welke door den beroemden Decandolle is aangelegd, kwam my veel minder goed voor dan ik verwacht had. Hy is niet groot en scheen my toe verwaarloosd te zyn. Het is gewis de man en niet de tuin welke hier die studie heeft doen bloeyen. De veel bezochte lessen, welke vooral ook door de dames bezocht werden, hebben sedert lang niet meer plaats. Iets goeds is dat de tuin voor het publiek open staat.

De openbare Bibliotheek is eene oude verzameling die niet zeer volledig is. Zoo men my zeide, wordt er veel gebruik van gemaakt. Men is bezig een wetenschappelyken Catalogus te drukken. De Bibliothecaris was afwezig en daardoor konde ik geene handschriften zien. Ik zag er eenige mooye portretten, onderanderen van Bonnet en Tronchin.

Het Museum voor de kunsten, waarvan ik reeds gesproken heb, wordt genaamd Musée Rath, naar een Zwitser van dezen naam, welke luitenant generaal in Russischen dienst geweest is, en groot vermogen verkregen had. Hy of liever zyne zusters hebben ongeveer 300,000 francs gelegateerd. Hy is in 1819 gestorven en het Musée is nog niet volkomen in orde. Er zyn eenige mooye schilderyen evenwel niet van den eersten rang. Ik heb die my het beste bevielen op den Catalogus aangeteekend. Eenige portretten hadden voor my ook belang om de personen, die zy voorstelden: Euler, Diderot, Winckelman (dit van Angelika Kaufmann) Saussure, Md. d'Epinai (deze door Leothard in 1758 geschilderd). De meeste stukken in dit Museum zyn geschonken. Er worden ook gipsbeelden verzameld.

Er bestaat hier eene Société pour l'encouragement des Arts welke verdeeld is in drie Comités: des Beaux-arts, — d'Industrie, — d'Agriculture.

Twee genootschappen zyn voor geheel Zwitserland: Société d'Utilité publique, welke eenigzins op onze maatschappy tot nut van 't algemeen gelykt, en, zoo ik geloof daarvan eene navolging is, en Société des naturalistes of des Sciences naturelles. Beide houden jaarlyks in een der Kantons eene algemeene byeenkomst. De laatste is dit jaar te Lugano vergaderd geweest.

Ik bezocht den heer Sismondi op zijn landgoed te Chêne. Hij ontving mij zeer beleefd, sprak zeer belangrijk over den toestand van Europa, en hoewel zoo zeer vrijheidsgezind uitte hij toch ook de vrees dat men de vrijheid te veel en te snel doe voortgaan. Hij heeft onlangs in een Engelsch stukje bijzonder die vrees omtrent de afschaffing der slavernij in de kolonien ontwikkeld. Hij noodigde mij uit om den avond bij hem door te brengen. Hij heet professor, doch dit is een bloote titel; hij heeft nimmer onderwijs gegeven.

Vervolgens bezocht ik den heer Picot te Frontenex, van wien ik met genoegen eene historie van Genève gelezen had. Hij is een rijk man van hier, en is professeur honoraire aan de Academie, waar hij ook wel onderwijs geeft, maar niet geregeld en zonder jaarwedde. Hij was zeer vriendelijk, wees mij zijn landgoed, wandelde met mij en bragt mij op een mooi punt voor het gezigt. De landgoederen zijn hier zeer gezocht. Een goed huis met 20 hectares grond, zeide mij de heer Picot, kost naar mate der ligging 100,000 tot 150,000 francs.

Buiten de stad bragt men mij ook bij de kerk der Momiers, welke hier veel opgang maken. Deze kerk is zeer nederig en staat in den tuin van den predikant Malan; doch men bouwt thans eene grootere in de stad.

Dezen avond ging ik naar La Treille eene zeer veel bezochte wandeling in de stad, ten zuiden. Men heeft er een mooi gezigt op de bergen.

Daarna ging ik naar den heer Sismondi, waar groot en uitgelezen gezelschap was van heeren en dames, niet alleen van Genève, maar ook uit alle landen. De Hr S. ontvangt wekelijks op die wijze en het is een punt van vereeniging voor reizigers. Er waren vele Engelschen; mevrouw Sismondi is Engelsch. Eene oude dame was eenigzins beroemd; de weduwe van den

beroemden Rumford, welke schatrijk was, en die hij,
zoo men gelooft, daarom getrouwd had. Zij hebben
zeer kort met elkander kunnen leven omdat hun
humeur niet overeenkwam. Vele Polen, Italia-
nen en andere evenzeer uitgeweekenen waren ook
hier. De heer S. bragt mij in kennis met den heer
Tourguenieu, een Rus, die in zijn land met het be-
stuur van het onderwijs belast is geweest, een
zeer wel onderrigt en belangrijk man. Ik zag
hier nu ook den beroemden Decandolle. Ik
sprak veel met een zeer beleefd inwoner van Ge-
neve, die ik hoor, dat ook tot de rijksten behoort, den
heer Favre Bertrand, die de vriendelijkheid had
mij met zijn rijtuig naar de stad terug te brengen.

Donderdag 29 augustus. Dezen morgen om 6 uur heb
ik eene wandeling gemaakt aan de oostzijde van het
Meer. Ik ging door de schoone voorstad: aux eaux Vives,
ging voorbij Vandoeuvre en verder tot nabij Bellerive,
waar een toren voor het uitzigt staat, steeds langs
het water. Van daar ging ik over den hoogeren weg
terug, kwam voorbij het landhuis Diodati, waar
Lord Byron gewoond heeft, door het dorpje Cologny.
Dit is de streek, welke door inwoners en vreemdelingen
bijzonder gekozen wordt voor zomerverblijven.
Het gladde, heldere water, de oever van het Meer aan de
overzijde, met gebouwte en fraaije woningen bedekt
leveren een zeer aangenaam gezigt op. De stad ver-
toont zich ook op een afstand zeer schoon. Doch de bergen
achter dit tafereel zijn vrij dor en eenvormig, ook niet
zeer hoog. In dit opzigt is, dunkt mij, de westelijke oever
verkieslijk, waar men niet de Jura, maar de Alpen en bo-
venal den Montblanc in het verschiet heeft. Het ver-
wondert mij dat Byron daaraan niet de voorkeur
gegeven heeft. Het huis, dat naar den eigenaar Deoda-
ti genaamd wordt, is lief, met aanplantingen voorzien, maar
overigens niet uitsteekend boven de andere.

Den avond bragt ik door by Mevr. V. Goltstein in de Pension Baele op den weg naar Cervonge.

Ik had eenige bezorgdheden voor het vervolg van mij-
ne reis, en ik at om een uur. Dit middagmaal kost
3 termijn het late 5 francs kost. Ik bemerkte dat er
merkelijk onderscheid was ook in het gezelschap.

Eene belangrijke inrigting alhier is de nieuwe gevan-
genis of Maison pénitentiaire, waarin men de
Americaansche beginsels van tucht en verbete-
ring heeft ingevoerd. Het bestaat sedert 8 Januari
1825, in den vorm van een half rond gebouwd.
Alle veroordeelden tot meer dan een jaar gevange-
nis worden hier geplaatst, doch de vrouwen zijn
tot nog toe in de oude gevangenis, waar zij op de
zelfde wijze behandeld worden. Ik schafte mij
eene bijzondere beschrijving aan waartoe ik mij
kan verwijzen. Alleen wil ik eenige punten, die ik
in het bezigtigen van dit huis opmerkte of vernam
hier opteekenen. Men onderscheidt 4 klassen: 1 Re-
cidives, 2 Criminels, 3 Correctionels, 4 Jeunes
prisonniers. In elke zaal is altijd een opzigter te-
genwoordig; geen gevangenen hebben eenige meerder-
heid of opzigt over andere gevangenen. Ik zag hen
schoenen, kleeren maken, houtzagen, stroohoeden
vervaardigen enz: Zij slapen in gemetselde cellen,
de stroozakken liggen op ramen, die op steenen po-
ten rusten. Eene kapel dient voor de protestan-
ten en katholijken. Het geheele gebouw wordt
met heetgemaakte lucht, door middel van
twee calorifères, verwarmd. Eene pomp brengt
door het geheele gebouw water. Voor de zekerheid
is een weg rondom het huis en een buitenmuur, en
in die ruimte zijn des nachts twee honden. Schild-
wachten bevinden zich uitwendig.

Op den weg naar Sallanches zag ik de zon heerlijk
ondergaan. Men ziet daar den Montblanc in volle
pracht, benevens hem den Géant, Aiguille verte, Mont
Buet, die, hoewel van elkander verwijderd, hier schijnen
een keten uit te maken.

Vrydag 30 augustus. Ik pakte mijn goed op, bezorgde de verzending daarvan naar Lucern, terwijl ik in een kleinen randsel het nodigste voor mijnen uitstap, die ik voornemens ben te doen, bijeendeed. Er bleef mij nog tijd om een brief te schrijven, en toen dit alles verrigt was, vertrok ik om 9 uur met de Stoomboot le Léman, om het meer van Genève door te varen. Om 10 uur waren wij voor Copet, de kleinste stad van het Canton Vaud. Op het kasteel van Copet heeft Mevr. Staël gewoond, en gaarne had ik het ter harer gedachtenis bezocht. Te Nyon verloren wij een groot deel van het gezelschap. Dit stadje is zeer lief gelegen; op de hoogte ligt een slot. Rolle was het volgend stadje waar wij stilhielden. Voor half een ontmoetten wij de Stoomboot die van het ander einde van het Meer kwam. Tegen half twee waren wij voor Morges, dat zich uitsteekend lief vertoont. Een kasteel ligt bij dit stadje aan den oever. Wij bleven steeds nabij den noordelijken oever, en zagen van de overzijde in de verte de omtrekken der hooge bergen, die zeer merkwaardig zijn. Het Meer was volkomen kalm en het water had eene schoone blaauwachtig groene kleur.

Lausanne, dat wij nu spoedig in het gezigt kregen, ligt aan eene zeer uitgestrekte helling, die overal met weiden, boomen en huizen bedekt is, en tegenover de hooge Alpen. Deze ligging is inderdaad uitstekend. Wij lagen te Ouchy aan, dat als de haven van Lausanne kan beschouwd worden. Voor 4 uur waren wij voor Vevay, dat ook met regt om zijne lieve ligging bekend is. Nu werden de rotsen aan de overzijde meer en meer schilderachtig, de zon wierp het licht van ter zijde zoo dat het met groote schaduwen afwisselde. Lang zagen wij het dorpje Meillerie en de rotsen

daarboven, welke Rousseau door zyne Roman Julie zoo beroemd gemaakt heeft; vervolgens aan de overzyde Clarens waar hy het tooneel zyner geschiedenis geplaatst heeft. De plaats is wel geschikt, om zich in eene betere wereld en ander betere menschen te droomen.

Wy voeren eindelyk langs het slot Chillon, dat Byron, door zyne klagt van Bonivard, die er gevangen gezeten heeft, eene aandoenlyke beroemdheid gegeven heeft. Het ligt zeer schilderachtig. De zon had nu een goeden stand bereikt, om de oostelyke boorden van het Meer te zien. Ik merkte in het voorbyvaren het kleine eilandje met de twee boomen op, waarvan Byron in zyne klagt van Chillon spreekt.

Om half 5 kwamen wy te Villeneuve, het doel van de vaart op het Meer. Het is een groot dorp.

Een wagen wachtte hier de reizigers op, die nog verlangden naar Bex te gaan, en daartoe behoorde ik met een landsman, den heer Lembruggen en diens vrouw uit Amsterdam, met welke ik op de stoomboot kennis gemaakt had. De weg voert door het dal van de Rhone, dat eerst maar aanvangs niet zeer smal is; regts ziet men in de verte den besneeuwden Dent du Midi. Wy passeerden het schoone dorp Aigle. De bergen werden hooger, het dal ruimer, het geheele tooneel verhevener. Eene begroeide rots, die geheel op zichzelf staat in het midden der valle, en waarop een oude vierkante toren boven het geboomte uitsteekt, maakt eene schilderachtige vertooning.

Met het vallen van den avond kwamen wy in Bex, een mooi groot dorp, waar ik thee dronk en my een wagentje voor den volgenden morgen

253

dezelfde; myne landslieden bleven nog hier.
Er zyn hier merkwaardige zoutwerken, doch de tyd ontbreekt my, om ze te bezigtigen.

Zaturdag 31 augustus. Om 5 ure vertrokken. Door het enge dal der Rhone, dat zich eindelyk geheel schynt te sluiten. Daar is eene brug die van de eene rots naar de andere voert; de weg wat op den regter oever, nu komt die aan de andere zyde. Deze brug voert tevens uit het kanton Vaud in het kanton Valais, waarin men dadelyk het treurige stadje Saint-Maurice ontmoet

Wat verder toont my de voerman de plaats, waar men kortgeleden eene warme bron ontdekt heeft, die men zegt, dat veel kracht heeft. Men begint er dit jaar gebruik van te maken, om te baden, doch er zyn nog slechts houten loodsen voor het verblyf der badgasten.

Ik had by het vertrek uit Genève gemeend op goed weder te kunnen rekenen: de helder lucht, de volle maan scheenen dit te voorspellen; doch nu begonnen donkere wolken my met tegenspoed te bedreigen.

Op mynen weg vond ik nog een paar armelyke dorpen; de vallei werd wilder, de sneeuwbergen vertoonden zich meer en meer in het verschiet. La Pissevache vond ik eene heerlyke waterval, breed en overvloedig. De zwarte rots boven en ter zyde van den val doet de schoonheid van het witte veelverspreide water nog meer uitkomen. In de nabyheid stort het water met groot geraas neder, in de verte schynt het stuivende om de rots te zweven. Ik heb my onder anderen byna onder den val geplaatst naby het dokken, waarin het water valt; het was een grootsch tafereel. Het stof verspreidt zich zeer ver, zoo dat men moeilyk vermyden kan nat te worden.

Om half 8 kwam ik te Martigny, een vry lieve

Pictet Itinéraire autour du Mont-blanc 1829
p 115.

By het opklimmen had ik een zeer mooi ge-
zigt op de vallei van de Rhone met de ber-
gen aan weerszyde, en den Simplon-weg, die
lynregt van Martigny af door de vallei
loopt. Het was een aanmerkelyk gedeelte
van het Kanton Valais, dat ik hier overzag.

kleine stad. Ik ontbeet onderanderen met honing, die men in deze streken zeer goed heeft.

Tegen 9 ure begon ik de wandeling naar Chamouni; het weder was goed. Ik zag op eene hoogte het oude slot Batia liggen, dat de tyd my niet toeliet te beklimmen. De weg ging nu weder bergop; eenige gehuchten en verspreide huizen vindt men nog op eene aanmerkelyke hoogte. De bewoners zyn armlyke landbouwers en veefokkers; zy hebben eenig land waarvan zy eigenaars zyn, zy hebben ook veel vruchtboomen. In het voorbygaan zag ik cider maken, door middel van een steen, die men met een waterrad over de appelen doet draaijen. De bosschen van beuken en sparren zyn meestal eigendom van de gemeenten. Op eenige plaatsen zag ik kolenbranden; ook brande men het hout, om in de as rog en haver te zaaijen. Dit is een hulpmiddel voor de arme lieden, die gedurende drie of vier jaren eenigen oogst op den gemeentegrond verwinnen, en daarna dien grond weder aan zichzelf overlaten. De woningen zyn hier van hout.

Ik zag eene vry groote slang op den weg liggen, zy was doodgemaakt. Zoo men my zeide, zyn de slangen hier vry menigvuldig en zeer vergiftig.

De regen, die dreigde, heeft my getroffen, en zoo heb ik den Forclaz op en aan de andere zyde weder afgeklommen, en kwam zeer nat om 11 ure in het gehucht Trient aan, dat in de laagte tusschen de bergen ligt. Terwyl ik hier by het vuur zat, kwamen drie Engelsche meisjes te voet van Chamouni aan, zy waren zeer jong, de oudste gewis niet ouder dan 23 jaren, en reisden geheel alleen. Ik heb

lang en vrolyk met haar gepraat, en het speet my, dat wy niet in dezelfde rigting reisden.

Ik was voornemens over den Col de Balme te gaan; het slechte weder maakte dit onmogelyk; ik ondernam dus om half een om mynen weg over de Tête Noire te vervolgen. By het opklimmen had ik regts een allerliefst gezigt op de vallei, waardoor het stroompje, le Trient, loopt, en waarin het dorpje, Finio, ligt. De weelige, lachende velden aan de helling dezer vallei staken zeer aangenaam af by de woeste natuur, waarin ik nu meer en meer kwam. De Trient, zoo wel als de Eau-noire, die er in valt, zyn zeer ontstuimig. Op de Tête noire ging ik langs de plaats, die men Mapas (mauvais pas) plagt te noemen, en waar men langs een moeilyk pad naar beneden en weer naar boven ging. Dit is sedert een paar jaren veranderd: de regering van het Kanton Valais heeft een beter pad aan den kant der rots, en zelfs op eene plaats door de rots, laten maken, waardoor men nu op dezelfde hoogte blyft. Ik kwam nu weldra aan de grens van genoemd kanton en Savoye; eene poort in eene muur, die van de eene rots tot de andere gaat, kan des noods Valais afsluiten; aan de Savoysche zyde is het open.

Ik had reeds meermalen kleine watervallen gezien; nu vond ik die van de Barberine, die kort daarna in de Eau noire valt. Zy was wel voorzien van water en vertoonde eene schoone verscheidenheid van formen in het afkomen van vele trappen der bergen. Een kleine uitstap van den weg bragt my aan haar bekken.

het eerste dorp, dat ik nu ontmoette, was Valorsine, waarna de vallei, waarin ik nederdaalde genaamd wordt.
Door naaste streken, en steeds door den regen, klom ik uit deze vallei naar die van de Arve. De bergen aan weerszijden waren met vorsche bosschen bedekt, en eerst toen ik weder begon af te klimmen vond ik een paar arme gehuchten. Op een afstand links zag ik het dorp Le Tour.
In de vallei was het eerste dorp, waar ik aankwam, Argentière; reeds voor ik het bereikte, zag ik het ijsveld, dat boven deze plaats is en er naar genaamd wordt.
De regen hield op en de lucht werd langzamerhand helder, zoo dat ik nog met genoegen dit laatste gedeelte van mijne wandeling volbragt. De vallei van de Arve is die van Chamouni; de ijsvelden volgen er spoedig op elkander, steeds aan de oostzijde, want zij hebben alle hunnen oorsprong van den Montblanc. Ik zag den Glacier des Bois, die hooger Mer de Glace heet, en waar naast de Montanvert is, benevens de Source de l'Arveiron, welke ik mij herinner in 1818 bezocht te hebben. In de verte zag ik den Glacier des Bossons. De lucht werd meer en meer helder, en nu had ik nog een heerlijk gezigt, waarop ik niet rekende: de kruinen van den Montblanc werden de een na den anderen geheel vrij van wolken, en ik zag de stralen van de ondergaande zon op dezen hoogsten berg van ons werelddeel schijnen; genoeg kon ik mij niet

Pictet Itin: Montb. 71.

beklagen dezen dag verlooren te hebben. Tegen het vallen van den avond kwam ik in het dorp aan, dat men naar een Benedictiner-klooster Le Prieuré genaamd heeft, doch dat tegenwoordig algemeen Chamonni heet. In de herberg l'Union vond ik gelegenheid, om my by een goed vuur te drogen en te warmen, en my met een tamelyk avondeten te versterken. Ik vond vele lotgenoten in de groote zaal, doch was weinig gestemd, om kennissen te maken.

Zondag 1 September. De hoop op beter weder heeft zich niet bevestigd; de regen heeft slechts weinig tusschenpozing gelaten. Van deze heb ik gebruik gemaakt, om den Glacier des Bossons te bezoeken, welke zich van de andere onderscheidt door de hooge pyramiden of kegels, die het ys maakt. Men komt langs eenigzins style en nu glibberige paden tot zeer in de nabyheid daarvan. Zy leveren een zeer zonderling en treffend schouwspel op; de kleur is wit met een groenen weerschyn, en zy zyn sommige honderd en tweehonderd voeten hoog.

Ik bezocht de kerk, die ik vol vrome bergbewoners vond; de vrouwen met eenvoudige zwarte mutsjes, waarover sommige een witten sluyer droegen. In de winkels van natuurlyke historie zag ik verzamelingen van steenen, planten

en zaden uit deze streken, welke de reizi„
gers menigvuldig tot gedachtenis koopen.
Merkwaardiger waren voor my levende
gemsen, die men hier ook vertoont, na„
melyk een mannetje, een wyfje en een
jong, dat pas onlangs geboren is. De ge
vangen toestand schynt deze dieren niet
te doen kwynen; zy kwamen my zeer
vrolyk en gezond voor, en byzonder
trof my de levendigheid hunner oogen.
Alle de bergen rondom zyn met ver„
sche sneeuw bedekt, zelfs de bosschen op
eene niet groote hoogte. Als het weder
beter wordt, smelt die sneeuw in een
paar dagen weg. In de vallei heeft het
ook heden gesneeuwd, doch de regen
maakte, dat er niets van bleef liggen,
hoewel het zeer koud was; den geheelen
dag is het vuur in de zaal door de
reizigers greetig omringd geworden.
De koude deed ook het vee van de Al„
pen afdalen: ik zag 180 stuks van de
Chalet op den Col de Balme hier aan„
komen. Dit worden nu nog tot aan
het einde van october in lagere weide„
gedreven, en komen dan op stal. Hier
heeft elk eigenaar zyne eigene weide, en
meestal komt het vee elken avond
in de stal; op de bergen wordt het op
gemeenschappelyke weide door drie
herders gehoed, welke voor gemeen„
schappelyke rekening kaas maaken, die
onder den naam van Frommage de

De bewoners van deze vallei zijn vrij welvarend, zij hebben veel weide en daardoor veel vee. Zoo men mij zegt heeft de welvarendheid zeer toegenomen door de vernietiging van het Benedictinerklooster, waaraan al de beste grond behoorde. Die grond is nu onder de inwoners verdeeld. Eene bron van welvaart is ook de groote toevloed van vreemdelingen.

Zij was de madame van een Elsasser: Mr. De Reichshofen; hare dochters spraken zeer goed Duitsch. Met haar bevonden zich de heeren: Le Ray de Chaumont van New-York, en Graaf Platen Hallermund uit Holstein. Een van de andere reizigers, die deel aan het gesprek nam, was de Graaf St. Bock, een Lijflander, die in Vevay woont.

Gruière doorgaat en zeer goede aftrek vindt. Omtrent deze gebruiken bestaat geene gelykvormigheid in de verschillende streken; zoo b.v. ziendt men hier altyd herders met het vee op de bergen, in de Tarentaise daarentegen altyd herderinnen. Behalven de weiden, worden in deze vallei aardappelen, rog, haver en garst gebouwd, en die worden jaarlyks goed ryp; tarwe bouwt men zeldzaam.

Het gezelschap was zeer gemengd en nog al vrolyk; het meest levendigheid gaf eene Fransche vrouw met twee dochters, die de gewone spraakzaamheid van hare landslieden bezit, en een Franschman, met name Dubois de Moulignon uit Parys, en een landgoed in Normandie bewonende, een man, die zeer ryk schynt te zyn, lief teekent, en eene onuitputtelyke vrolykheid bezit. Dezen avond heeft hy ons met zyne grappen vermaakt; verder heeft men muziek gemaakt, gedanst en gepraat. De tyd zoude my niet zoo ligt lang vallen, maar het is hard dien niet voor de reis te kunnen gebruiken, wanneer men er zoo weinig van heeft.

Maandag 2 September. Noch steeds zie en hoor ik het vee dat van de bergen komt. De koeijen zyn niet groot maar vet en, zoo men my zegt, geven zy veel melk. Men heeft ook zeer veel geyten die zeer geschikt zyn om in de hooge en steyle weiden te grazen. Al het vee heeft bellen of klokken aan den hals.

Den gehelen nacht heeft het geregend, doch tegen

Pictet Itin: Montb. 101.

Pictet Itin: Montb. 75

acht uur is de lucht opgehelderd, en de weerglazen kondigen beter weder aan. Met verscheidene andere reizigers ben ik gewandeld naar La Flégère een voorberg van de Aiguilles rouges, tegenover de Glacier des bois en de Mer de Glace. Wy waren twee en een half uur onderweg by het opgaan; het pad was dikwijls styl en glibberig, en meer dan de helft met sneeuw bedekt. Naar mate wy hooger kwamen was de sneeuw dikker, zoo dat wy eindelyk tot aan de knieën er in zakten. Wy gingen veel door een sparrebosch, en het was een volkomen wintertooneel de boomen dik met sneeuw beladen te zien, welke de zon er nu en dan deed afvallen. Op de hoogte by het kruis, dat wat hooger staat dan de Chalet Flegère, vindt men een herbergje ten dienste der reizigers aangelegd. Daar verkwikten wy ons met brood en brandewyn. Wy vonden ons wel beloond; de lucht werd meer en meer helder, de Mont Blanc en de nabygelegene bergen: Aiguille Verte, Dru en andere vertoonden zich eerst boven en tusschen de wolken, en eindelyk byna volkomen vry. De uitwerking van het licht op de wolken, de bergen en de sneeuw was heerlyk. De Glacier des bois, de Mer de Glace, de plaats waar deze zich in twee splitsen: le Tacul en le Talèfre verdeelt, ook de Montanvert lagen voor ons. De vallei der Arve, de plaats waar de Arveiron in de Arve valt zagen wy onder ons. In minder dan een uur zijn wy, inderdaad zeer snel weder afgeklommen.

Ik ging toen nog de Source de l'Arveiron bezigtigen. Ik heb die ook in 1818 gezien, doch

Pictet 72 à 73.

hare gedaante verandert menigvuldig. Zy bestaat uit een groot gewelf, door onregelmatige stukken ys gevormd, en waar onderuit de rivier stroomt. Telkens storten de voorste gedeeltens in, en vorderen de andere, waardoor de vorm van het gewelf zich verschillend vertoont. Zeer groote stukken granit worden met het ys van hoog uit de bergen, vele uren ver medegevoerd in de vallei. Wy zagen er vele wier grootte en zwaarte het byna onbegrypelyk maken, dat het ys ze heeft kunnen medevoeren. Op den rand van het gewelf lagen er, die elk oogenblik schenen te zullen vallen; hetgeen toch toen wy er waren niet gebeurd is, ook niet toen men tot twee malen toe geschoten heeft. De weerklank in de bergen geleek zeer naar den donder.

De ysvelden gaan dikwyls gedurende eenige jaren vooruit, en nemen een gedeelte van de vallei in, op andere tyden nemen zy af. In 1816 en 1817 zyn zy in deze vallei algemeen begonnen vooruit te gaan. In 1818, als ik hier was heerschte ter dezer zake veel bekommering. De Glacier des Bossons onder anderen ging dagelyks twee of drie voet voorwaarts en had reeds bosschen en vruchtbare velden bedekt. Men had juist toen met statigen optogt en godsdienstige plegtigheden een kruis geplant, waarvoor men hoopte dat het ys zoude blyven stilstaan. Dit is niet zoo uitgekomen: het ys is verder gegaan, en het kruis is omgevallen. Doch in 1823 en 1824 is het ys begonnen af te nemen, en sedert gaat het jaarlyks eenigzins

Pertat Ther: Mantel 92.

terug. Ongelukkig is de grond door het ys verlaat met steenen bedekt en tot niets bruikbaar.

Het water dat uit de gletsers komt, de Arveiron en Arve in het byzonder, is witachtig en troebel; dat der bronnen daarentegen is zeer helder. Evenwel zegt men my dat het eerste onschadelyk is terwyl het tweede dikwyls gevaarlyk is, en vooral als oorzaak van de krop-gezwellen beschouwd wordt.

Het gezelschap was heden met twee Engelsche dames vermeerderd, die ook na het eten in de kleinere zaal deel aan de avondvermakelykheid genomen heb-ben. Een der Fransche meisjes heeft zeer lief gezongen.

Dezen avond zag ik den Montblanc en de andere bergen volkomen vry van wolken, eerst in het sterrelicht, en vervolgens door de maan beschenen. Uit myne kamer zie ik den Mont Brevent, die zich ook zeer schoon vertoont.

Dingsdag 3 September. Ik zag dezen morgen de eerste stralen van de zon op den Montblanc schynen, en tegen half zeven ging ik met nog zes andere reizigers uit om den Brevent te beklimmen. De grond in de vallei was bevroren en de planten waren met ryp bedekt; het weder was zeer schoon. Gewoonlyk is deze berg geheel vry van sneeuw, maar nu hadden wy nog geen uur geklommen of wy vonden den grond en de boomen met sneeuw bedekt, en die nam steeds toe naar mate wy hooger kwamen. Het styegen werd hierdoor zeer bezwaarlyk. Wy kwamen omm half 10 aan de Chalet Plianpraz, die

wy door de menschen verlaten en met sneeuw
opgevuld vonden. Wy zagen vroeger en hier by-
zonder den rei der bergen van den Montblanc
met de vele sneeuwbergen en Spitsen (Aiguilles) voor
ons. Dat is een grootsch gezigt; en men ziet zeer dui-
delyk de talryke ysvelden die van die witte
en ontzachelyke kruinen nederkomen, zoo dat
men zich van den zamenhang van alle deze
voorwerpen der natuur eene goede voor-
stelling maken kan. Om verder te gaan
was zeer moeilyk; wy hadden reeds sneeuw
tot aan de knieën gehad, die kwam nu
nog hooger. Toch vonden wy nog een spoor
van herders, die gisteren schapen zyn gaan
zoeken, welke verloren waren. Zeer steil
en moeilyk was het pad; en het ging niet
naar den kruin van den berg. Aan het
punt gekomen, waar het zich van die
rigting verwyderde, poogden de gidsen
door de ongebaande sneeuw naar den
kruin die voor ons was te gaan; doch
het bleek dadelyk dat de wind de sneeuw
zoo had opgehoopt, dat men niet verder
gaan kon, zes en acht voet dik lag de
sneeuw. Wy vervolgden toen nog het
pad der herders, dat regts af naar een
der randen (arrêtes) ging; daar hoopten
wy naar de andere zyde, dat is naar de
Jura, te kunnen zien. Wy hadden het schoo-
ne gezigt aan deze zyde genoten, de Mont-
blanc werd eenigsins beneveld, en wy kon-
den dus om deze te zien niets meer winnen
met hooger te klimmen. Het pad werd
nu zoo steil, en de sneeuw zoo dik dat
wy dikwyls terugglyende, tot aan de knie-
ën toe bedolven, op handen en voeten

De heer Ray de Chaumont. Onder mijne togt-
genooten was ook een Deen met name
Neergaard.

naarwaarts gingen: men wilde het begonnen werk niet opgeven. Eindelyk kwamen wy aan de plaats waar de herders de verdwaalde schapen gevonden hadden, en hier hield nu alle schyn van pad op, zoo dat zelfs de onverschrokkenste onzer reisgenoten, de Noord-Amerikaan, die in zyn land groote reizen in de sneeuw gemaakt had, het onmogelyk vond verder te gaan. Wy waren nu weinig minder hoog dan de kruin, volgens myn gids geen kwartier klimmens; maar het gezigt op de Jungfrau was nog niet vry. De Berner Alpen konden wy eenigszins zien, onderanderen de Gemmi. Het schouwspel der vele bergspitsen, tegenover ons der style rotsen van de Aiguilles rouges aan wier voet wy stonden, met versche sneeuw bedekt, was schoon en verheven; doch wy kochten het met veel bezwaren. Dit bleek op nieuw by het afklimmen, dat aan de style door de dikke sneeuw uiterst moeilyk was. Men gleed telkens af, wel zonder groot gevaar, maar met groote onaangenaamheid. Sommige lieten zich zittende of byna liggende geheele strekken van de helling afzakken. Dit behaagde my niet vooral, omdat ik geene kleederen had aan in plaats van die, welke ik geheel nat zoude gemaakt hebben, aan te doen. Ik ging dus langzamer en veilig met myn gids deze gladde paden af, en kwamen om half een behouden terug. Onderweg genoot ik nog dikwyls het gezigt op de wilde, groote gewrochten der natuur. Een

zag ik op de hoogte een sneeuwval, die zonder
zeer groot te zyn of tot in myne naby-
heid neder te komen, zeer merkwaardig
was, en my even als op vroegere reizen het
storten van de sneeuw met dat van het
water deed vergelyken, (cataracte de neige)
My trof zeer de donkerheid van de lucht
die men in hoogere streken steeds veel lich-
ter blaauw gekleurd ziet. Myn gids zei-
de my dat hem op den Montblanc de lucht
byna zwart was voorgekomen.

Ik heb zoo even aangetroffen Balma le Mont-
blanc, de Nestor der gidsen, die in 1787 voor
het eerst dien berg beklommen heeft en daar-
na den naam bekwam. Hy is zeer oud, is ook
nu niet meer gids, maar is nog levendig en
onderhoudend als hy van zyne reizen spreekt.

Het meerder getal der reizigers bestaat hier
tegenwoordig uit Franschen; te voren waren
dit de Engelschen. Onder deze reizigers zyn
somtyds caricaturen, waarvan ik gaarne
schetsen zoude maken. Zoo zag ik op den
weg van de Tête-noire herwaarts een ge-
zelschap, waaronder een paar priesters, die
op muilezels zaten en blykbaar niet gewoon
waren te ryden, en die zich voor den re-
gen wollen dekens omgehangen hadden. Zy
maakten eene zeer belachelyke vertooning.
Gisteravond zat in de zaal by het vuur een
Engelschman met een buisje, korte witte
broek, zyden kousen van dezelfde kleur en
roode pantoffels.

Er was dezen avond in de kleine zaal het-
zelfde gezelschap, verminderd door eenigen
die vertrokken waren. De Engelsche dame
is eene Iersche, met name Morley; zy heeft

Pictet Itin. Montbl. 54.

my gezegd bekend te zyn met Mevr. Sommerville en Mevr. Marcet, ook met den heer Bowring. Wie hare vriendin is weet ik niet. Men maakt op plaatsen als deze veel meer kennis dan in groote Steden; met Mevr. Reinkshofen en hare dochters ben ik reeds geheel vertrouwd, en zy hebben my zeer uitgenoodigd haar in Parys te bezoeken. Onder de nieuwaangekomene reizigers, was eene kleine, mooye vrouw uit dezelfde Stad, met name Me. Duperrey, die byzonder goed sprak.

Woensdag 4 September. Dezen nacht werd ik onaangenaam gewekt door den regen, die zich weder hervat had. Myn plan om over de passen du Bonhomme en de la Seigne te gaan, moest ik nu stellig opgeven. Mevr. Sommerville, die hetzelfde plan had, en reeds Zondag naar Nant Bourant gegaan was, is, zoo ik hoor, na twee dagen vergeefs gewacht te hebben, gisteren teruggekomen. Tot meerdere overtuiging zagt men my, dat voor een paar jaren twee Engelschen op den Col du Bonhomme zyn omgekomen; zy waren door eenen dwarrelwind (tourmente) overvallen, die hun het voorwaards en het teruggaan belette. Volgens een nieuw plan, waarin de moeielyke, besneeuwde bergpassen vermeden worden, ben ik om 10 uur, met myn gids, vertrokken, om naar den kleinen Bernard te gaan. Ik wandelde door het lagere gedeelte van de vallei van Chamonni, langs de Glacier des Bossons, vervolgens langs de Glacier du Taconay, door het dorp Les Ouches, waar ik de nette kerk bezigtigde. Op dezen weg had ik een mooi gezigt op den Montblanc en

Pictet Itin. Montb. 46

De ligging van dit bad is door hooge rotsen geheel afgesloten; maar die rotsen zyn mooi begroeid, en wanneer uit de engte komt be-vindt men zich in het zeer schoone dal van de Arve. Het dorp Saint Gervais ligt op de hoogte, drie kwartier van het bad. Ik ben er niet doorgekomen.

Zeer mooi zag ik onderanderen het dorp Com-bloux liggen.

andere tusschenbergen. Steeds aan de boorden
der onstuimige Arve kwam ik nu in het
dal van Servoz, dat lachender en vrucht-
baarder is dan dat van Chamouni. Ik zag
hier vele gebouwen, die behoord hebben tot
loodmijnwerken, welke sedert twintig jaren
stilstaan; ook overblijfsels van het kasteel
Saint-Michel, op eene rots. Hier woonden
in oude tijden heeren van Faucigny. Langs
het kleine meer van Chède kwam ik nu
aan den waterval van denzelfden naam,
dien ik op verschillende standpunten met
veel genoegen bezag. Men ziet behalve den
grooten val, nog eenen daarboven en twee
of drie daar beneden. Regts had ik nu de
schoone Côte de Passy.
Ik sloeg nu links om en kwam in eene enge
vallei, waardoor de Bonnant, die van den
Bonhomme komt, in de Arve loopt.
In deze schoone maar woeste vallei is de
badplaats Saint-Gervais. Daar hield ik
middag, hetgeen eenige mijne kennissen
uit Parijs ook gedaan hadden. Deze gin-
gen nog naar Saint-Martin, om morgen
naar Genève te gaan. Er zijn drie war-
me bronnen, waarvan veel gebruik ge-
maakt wordt: in de herberg zijn 105 ka-
mers. Achter de herberg zag ik den water-
val, welke de Bonnant hier maakt, en die
zonder zeer groot te zijn toch zeer mooij is.
Ik was om 3 ure aangekomen, om
half 5 vervolgde ik mijne weg, nu over
de hoogte, naar Megève, waar ik met den
avond aankwam. Bij het opklimmen
had ik uitstekend goed gezigt op de Côte de
Passy en in de Vallei van Maglans. Ik heb

Pictet Itin. Montb. 337.

mynen geheelen weg met groot genoegen vol-
bragt; behalve de vrolyke bouwlanden en
weiden, heb ik ook het schoone geboomte
bewonderd. De verrukte toneelen op de bergen,
die anders geheel daarvan ontbloot zyn, geeft
dikwyls eene byzondere schoonheid aan
het landschap. Ik ben slechts eens onder
de reis door regen overvallen; de avond was
byna helder.

Donderdag 5 September. Megève is een
klein plaatsje, dat, zoo ik hoor, onder de kei-
zerlyke regering op verzoek van een Gene-
raal die daar geboren was, den rang van
stad bekomen, en sedert behouden heeft.
Men heeft veel weiland in den omtrek en
de beestemarkten der stad zyn zeer beroemd.
Zulk eene markt had heden plaats gehad, en
ik vond een groot aantal lieden, die ter dier
zake zich hier bevonden, in de herberg. Hun-
ne zwarte levendigheid werd zoo groot, dat
toen ik reeds te bed lag, de Syndic is moe-
ten komen om de twistende en stryende
ezelkoopers tot rust te brengen. Hierdoor
bekwam ik ook rust.

Om zes ure heb ik myne wandeling on-
dernomen, en om 9 ben ik te Flumet, een
net en welvarend vlek aangekomen.
De weg liep door de vallei van de Arly, die by
Megève ontspringt. Deze vallei is niet hoo-
ger, maar veel minder woest dan die van
Chamouni. Zy is ook veel vruchtbaarder, want
haar grond is van Leisteen, die der andere
vallei van Graniet ontstaan. Byzonder
schoon zyn de weilanden; die worden door
korenland en veel geboomte, vooral esschen-
hout afgewisseld. Ik ging door eenige dorpen,

269

waarvan het eene, Les Prés, eerst sedert 1823 van Megère afgescheiden en van eene eigene kerk voorzien is. Behalven die dorpen zag ik een groot aantal verspreide huizen aan de helling der bergen; die waren eerst van steen, later komende van hout. By het afklimmen vond ik ook weder de rykbeladene appelboomen. Zoo wel de vruchtbaarheid als de hoogte maken dat het graan hier meer dan in de vallei van Chamouni onrype moet gemaaid worden. Dit jaar wordt de haver niet ryp; te Chamouni wordt hy altyd ryp. Op eenige bergen zag ik nog versche sneeuw; ik zag onder anderen den Mont Joli. Terugziende had ik nog de toppen van den Montblanc, en van de vele Aiguilles die naast hem zyn, voor my.

Een goed ontbyt is op eene reis te voet zeer verkwikkend, en dat vond ik te Flumet.

Om 10 ure vervolgde ik myne wandeling. De weg werd meer en meer afwisselend; vele stroompjes vallen in de Arly; sommige ziet men als zilveren langs de rotsen vloeijen, andere komen uit kleine zyvallejen: nu en dan vormen zy watervallen. Dikwyls klimt men in die zyvallejen af, en beklimt dan weder de bergen, die ze van een scheiden. Dikwyls verliest de weg zich geheel in het bosch, dat nu, behalven uit esschen en elzen, uit beuken, noten en kastanjes bestaat, en steeds uit pynboomen. De herfst geeft aan het geboomte reeds eene schoone kleur. Het ge-

Pictet Mem. Math. 336.

zigt is telkens anders en dikwyls zeer schilder-achtig. Zoo was onderanderen een byzonder mooi punt op de brug van een veenstroompje, Pont de Flon volgens mijn gids. Ik stond er in de laagte tusschen wilde rotsen, heerlyke boomen, weide en graan, huizen op de hoogte, een der bergen met sneeuw bedekt, geheel van de wereld afgezonderd.

De linker oever van de Arly was meestal steyl, de berg op vele plaatsen blykbaar afgevallen; doch overal, waar de steylte het niet geheel onmogelyk maakt, is de afgeschoven rots, het puin der bergen met boomen en gras bedekt. Huizen en bouwland ziet men zeer hoog en op zeer steyle bergen; de verbeelding stelt zich voor met welke moeilykheden de bewoners te kampen, en welke ontberingen zy te verduren hebben.

Ik kwam door het dorp Héri, en om half twee was ik in het vlek Ugine. Dat ligt aan den ingang van eene andere vallei, welke regts naar Annecy voert. Hoewel ik zeer was afgeklommen, ligt Ugine nog op eene hoogte. De morsige straten en huizen beantwoorden niet aan de lieve ligging. De fraaye vallei van de Arly waarin ik my steeds bevond is tusschen Flumet en hier geheel verstoken van een weg voor wagens, en die, welke voor menschen en ezels dient, langs welken ik gekomen ben is dikwyls zoo slecht, dat men door de slik moet baden, en ik by ondervinding bemerkte hoe moeilyk het was, zyn evenwigt niet somtyds te verliezen. Te Ugine begint de groote weg, die sedert eenige jaren gemaakt is, en die van Annecy naar den Kleinen Sint Bernard voert. Die weg was nu de myne.

Men daalt af tot aan den oever der Arly, langs welke de weg aangelegd is en op eene plaats nog met veel kosten aangelegd wordt.
De vallei blyft nog altyd mooi tot het vlek L'Hôpital, waar ik om half 5 aankwam. Dit ligt naby de plaats, waar de Arly in de Isère valt, en het heeft door den grooten weg die hier uit Faucigny komt en naar Italie voert, vry veel handel. Het bestaat uit een paar breede straten waarin men levendigheid en blyken van welvaart aantreft. Op zeer kleinen afstand is een fraai dorp, Saint Sigismond, en rondom zyn tuinen en wyngaarden; ik zag er byzonder schoone appelboomen. Op eene hoogte naby l'Hôpital staat het oude kasteel Le Palud.
Aan de overzyde der Arly is Conflans, eene oude, kleine stad op eene hoogte gebouwd; zy vertoont zich in de verte zeer schilderachtig. In vroeger tyd was zy de handelplaats voor deze streken, en had behalven de voordeelige ligging aan den weg, nog de veiligheid van de hoogte, die haar in staat stelde zich te verdedigen. Deze omstandigheid is nu juist nadeelig; de nieuwe weg gaat er niet door om de hoogte te vermyden, het vervoer der waren naar een heuvel is moeielyk, en daarom bloeit l'Hôpital en vervalt Conflans. Ik vond dit zeer blykbaar. alles had een oud, byna eerwaardig voorkomen. Een gewezen klooster draagt de blyken van uit de Middeleeuwen hier te stammen, zoo wel door de bouworde, als door dat het van bakdsteenen gebouwd is, terwyl alle latere gebouwen van gehouwen steen zyn. Twee mooye fonteinen, eene fran-

wandelplaats met zeer mooi uitzigt, getuig-
den nog van vroegeren rykdom; maar het
gras op de straten, de verwaarloozing en de
staat van verval, die overal in het oog loop
getuigden van den teruggang van Conflans.
Naby deze plaatsen zyn loodmynen en vry
aanmerkelyke smelteryen, welke veel hout
verbruiken; ik zag een aantal boomen daar-
voor bestemd de Arly afdryven.

a 2727 ⋕

5. 3.77.d.